

Susanna Tyrväinen

KAUPUNKI SUURENA MUSEONA

Seinäjoen inventoitu rakennuskanta historian representaationa

**Maisterintutkielma
Jyväskylän yliopisto
Musiikin, taiteen ja kulttuurin
tutkimuksen laitos
Museologia
Kesä 2020**

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta – Faculty Humanistinen tiedekunta	Laitos – Department Musiikin, taiteen ja kulttuurin tutkimuksen laitos
Tekijä – Author Susanna Tyrväinen	
Työn nimi – Title Kaupunki suurena museona – Seinäjoen inventoitu rakennuskanta historian representaationa	
Oppiaine – Subject Museologia	Työn laji – Level Maisterintutkielma
Aika – Month and year Heinäkuu 2020	Sivumäärä – Number of pages 121 + liitteet
<p>Tiivistelmä – Abstract Seinäjoella puhutaan usein siitä, että kaupungissa ei ole kulttuurihistoriallisesti arvokkaita rakennuksia tai mahdollisia suojelukohteita. Kaupungin rakennuskantaa pidetään liian nuorena ja arkisena. Meitä onkin opetettu pitämään arvokkaana tietynlaista, monumentaalista arkkitehtuuria sen sijaan, että kohteita arvotettaisiin paikkakunnan oman historian tai asukkaiden merkitystenantojen pohjalta. Suuri museo -käsitteen mukaan jokainen rakennus, pelto, joki ja rautatie voi kuitenkin sisältää vihjeitä menneisyydestä. Sovellan tätä ajatusta Seinäjokeen selvittämällä, mitä Seinäjoen rakennettu kulttuuriympäristö on, mistä se kertoo ja miten se toimii suurena museona. Tarkastelen inventoituja ja arvotettuja kohteita. Käsittelen inventoituja rakennuskantaa valintojen kautta syntyneenä kokoelmana.</p> <p>Kulttuuriympäristö sisältää periaatteessa kaiken ihmisen ja ympäristön vuorovaikutuksen tuloksena syntyneen ympäristön. Inventointikohteiksi valitaan sellaisia rakennuksia ja alueita, joita pidetään edustavina esimerkkeinä rakennushistorian, maiseman tai historian kannalta. Tässä tutkielmassa pyrin katsomaan inventointien tutkimusintentoita ja kulttuurihistoriallisia arvoja pidemmälle. Tutkijana minua kiinnostaa se, miten inventoitu rakennuskanta esentoi Seinäjoen historiaa. Tarkastelen myös rakennuksista muodostuvan kokoelman museo- tai kulttuuriperintöarvon muotoutumista. Kiinnostavia ovat ne viestit, merkityssuhteet, arvot ja arvoarvostelmat, joita rakennusperintö kantaa tai siihen liitetään. Museologian näkökulmasta kiintoisaa on se, miten viestintä, merkityksellistäminen ja arvottaminen prosessoituvat.</p> <p>Kaupunki suurena museona on laadullinen tapaustutkimus, jota lähestyn museologiasta käsin. Asemoin tutkielmani museo-, kaupunki- ja kulttuuriympäristöntutkimuksen traditioihin. Käytän tutkimusaineistona kanta-Seinäjoen alueella tehtyjä inventointeja ja niistä tehtyjä raportteja 1990- ja 2010-luvuilta. Vertailen inventointitietoja ja historiakerromusta. Käytän vertailuaineistona Seinäjoesta julkaistuja, vakiintuneita historioita. Aineiston intensiivinen tarkastelu vaatii lähilukua.</p> <p>Inventointien ja historiakerromuksen vertailu osoitti, että suuri museo ajallisesti, sosiaalisesti, teemallisesti ja rakennushistoriallisesti kattavana kokonaisuutena toteutuu Seinäjoella vain osittain. Inventointien kautta kerrottu historia on viittauksenomaista, eivätkä inventoinnit paljasta rakennuksiin liittyviä merkityssuhteita tai arvoja ja asenteita. Inventoitu rakennuskanta muodostaa kuitenkin melko kattavan kokoelman eriaikaisia, eri teemoihin liittyviä ja eri alueille sijoittuvia kohteita, joiden kautta avautuu kuva Seinäjoen rakennetusta ympäristöstä.</p> <p>Rakennusperintöön liittyvässä kulttuurisessa arvossa on kyse erilaisista lähtökohdista, tavoitteista, valinnoista, neuvotteluista ja sopimuksista. Kyse on siitä, mitä pidetään kulttuuriympäristönä ja miten sitä arvotetaan. Inventoidun rakennuskannan museo- tai kulttuuriperintöarvo liittyy sen mahdollisuuteen kantaa ja välittää monia merkityksiä. Sitä täytyy tarkastella useista näkökulmista ja eri konteksteissa koko arvopaletin selvittämiseksi.</p>	
Asiasanat – Keywords Kaupunki, suuri museo, inventoitu rakennuskanta, kulttuuriympäristö, kulttuuriperintö, museoarvo, representaatio	
Säilytyspaikka – Depository Jyväskylän yliopiston kirjasto	
Muita tietoja – Additional information Kansikuva: Seinäjoen kaupunki asemalta päin kuvattuna 1960-luvun puolivälissä. Seinäjoen museoiden kuvaarkisto, Kalevi A. Mäkisen kokoelma.	

Sisällys

1 Johdanto.....	4
1.1 Tutkimusongelma ja -kysymykset.....	7
1.2 Keskeiset käsitteet.....	10
1.3 Tutkimusaineistot ja analyysimenetelmät.....	17
1.4 Aikaisempi tutkimus.....	23
2 Tutkimuskohteena kaupungin kulttuuriympäristö suurena museona.....	27
2.1 Kulttuuriympäristö aineellisena historiankirjana.....	27
2.2 Kulttuuriympäristö kokoelmana ja näyttelynä.....	34
3 Inventoinnit ja historia vuorovaikutuksessa.....	39
3.1 Maatalousvaltainen varhaisvaihe.....	39
3.1.1 Asutus, talot ja tilat.....	40
3.1.2 Östermyran ruukki.....	48
3.1.3 Kirkko ja kunta.....	52
3.1.4 Maakauppa ja apteekit.....	56
3.1.5 Rautatie ja rautatieläiset.....	57
3.2 Taajaväkisestä yhdyskunnasta kaupungiksi.....	61
3.2.1 Keskustarakentaminen versus maatilat.....	62
3.2.2 Teollisuuslaitokset.....	67
3.2.3 Liike-elämä.....	73
3.2.4 Maanpuolustus ja isänmaallinen toiminta.....	81
3.2.5 Kunta, kirkko ja valtio.....	83
3.2.6 Sairaanhoido ja sosiaalitoimi.....	87
3.2.7 Opetuksen järjestäminen.....	90
3.2.8 Vapaa-ajan toiminta.....	94
4 Päättäntö.....	100
4.1 Inventoitu rakennuskanta kokoelmana.....	100
4.2 Inventoinnit historian kuvastajana.....	103
4.3 Suuren museon toteutuminen.....	108
LOPUKSI.....	110
LÄHTEET.....	113
LIITTEET.....	122

1 Johdanto

”Eurooppa on yksi suuri museo, jossa jokainen rakennus, jokainen pelto ja joki ja rautatie sisältää vihjeitä kyseisen maan menneisyydestä, kunhan katsojalla on tarvittava tieto siitä, mitä hän katsoo. Siellä täällä suuressa museossa on laitoksia, joita kutsumme museoiksi. Niiden päätehtävä on auttaa ihmistä ymmärtämään suurta museota. Ne saavat oikeutuksensa siitä, että ne katsovat ulospäin, eivät sisäänpäin.” Näin kuvaili museologi Kenneth Hudson (1916–1999) Eurooppaa Vuoden eurooppalainen museo -palkintojenjakotilaisuudessa Kööpenhaminassa vuonna 1993.¹

Kenneth Hudsonin ajatukset mielessäni päätin lähestyä maisterintutkielmassani nykyistä koti- ja asuinkuntaani Seinäjokea suurena museona. Idea tuli esiin museologian aineopintojen yhteydessä, kun käsittelin kandidaattitutkielmassani Seinäjoen kaupunkiympäristöä havainnollisina kokeimuksina. Jo tuolloin minua kiinnostivat rakennettuun ympäristöön liittyvät tai sen välittämät viestit menneisyydestä. Kandidaattityöni ohjaajat professori Janne Vilkuna ja yliopistonopettaja Minna Mäkinen ehdottivat, että voisin syventää aiheitani ja tarkastelutapaani suuri museo -käsitteen avulla. Se tarjosi mielestäni oivaltavan lähestymistavan ymmärtää Seinäjoen kulttuuriympäristöä, sen ominaispiirteitä ja niitä paikallisia historiallisia prosesseja, jotka olivat tuottaneet ja muokanneet ympäristön sellaiseksi kuin se on tai joista ympäristö mahdollisesti kertoisi.

Seinäjoki oli alun perin Ilmajoen sivukylä. Vielä 1700-luvulla alueella oli alle kymmenen kantaltoa maanviljelyksineen. Kehitys alkoi varsinaisesti Östermyran rautaruukin, ruutitehtaan ja kartanon toiminnan myötä 1800-luvulla. Paikkakunnan toiminnan painopiste siirtyi nykyisen keskustan alueelle rautatien valmistuttua 1800-luvun lopulla. 1900-luvun alkuvuosikymmeninä Seinäjoesta kehittyi tukkukaupan, kaupan ja palvelujen keskus. Vaasan lääninsairaala siirrettiin Seinäjoelle 1930-luvulla, ja se muuttui sittemmin keskussairaalaksi. Samalla vuosikymmenellä aloitti Törnävän piirisairaala. Sen toiminta-alue ulottui laajimmillaan Oulu–Jyväskylä–Hämeenlinna-akselille. Seinäjoen keskusta-alueesta muodostettiin taajaväkinen yhdyskunta vuonna 1921. Siitä tuli kauppala vuonna 1931 ja kaupunki vuonna 1960.²

Seinäjoen asukasluku on kasvanut yli 63 000:een 2010-luvun lopulla niin muuttovoiton kuin kuntaliitosten myötä. Peräseinäjoki ja Seinäjoki liitettiin yhteen vuonna 2005. Seinäjoesta, Nurmosta ja Ylistarosta muodostettiin uusi Seinäjoki vuoden 2009 alusta. Kantakaupungissa asuu 13 000

---

¹ Kirjallinen tiedonanto, sähköposti Janne Vilkuna – Susanna Tyrväinen 15.12.2017.

² Ks. Alanen, A. 1970; Kyttä, A. – Takalo, T. 1977.

ihmistä.³ Suurin osa Seinäjoen keskustan rakennuskannasta on 1960–1980-luvuilta. Vanhempaa rakennuskantaa on enää vähän jäljellä.⁴ Seinäjoki muuttuu ja kasvaa nopeasti. Vanhempaa rakennuskantaa puretaan ja uutta rakennetaan tilalle. Mielestäni se menettää samalla historiallista jatkumoaan ja luonnettaan. Yksittäiset, jäljelle jääneet tai jätetyt vanhat rakennukset eivät välttämättä pysty välittämään riittävästi tietoa paikkakunnan historian eri vaiheista.

Tutkijana minua kiinnostavat siis ne viestit, merkityssuhteet, arvot ja arvoarvostelmat, joita rakennusperintö kantaa tai siihen liitetään. Museologian näkökulmasta kiintoisaa on se, miten viestintä, merkityksellistäminen ja arvottaminen prosessoituvat. Maisterintutkielmani onkin osa laajempaa, samaa aihetta käsittelevää kokonaisuutta. Selvitin museologian kandidaattiseminaariesitelmässäni Seinäjoen ammattikorkeakoulun kulttuuriutuotannon opiskelijoiden näkemyksiä siitä, millaisena he kokivat Seinäjoen, mihin he kiinnittivät huomiota kaupunkikuvassa ja miksi. Väitöstutkimuksessa tulen paneutumaan kulttuuriympäristönhoidon prosesseissa mukana olevien tahojen – museon, kaavoituksen, rakentajien ja rakennuttajien, valtion viranomaisten ja paikkakuntalaisten – rooleihin, valta-asetelmiin ja erilaisten arvoarvostelmien muodostumiseen. Esimerkiksi yhteisöt, ryhmät tai yksilöt voivat pitää merkittävänä arkkitehtuuriltaan tai kaupunkikuvan kannalta vähämerkityksisiä kohteita virallisten suojelukohteiden lisäksi. Yhteisö haluaa säilyttää ne muistona, kohtaamispaikkana ja yhteisöllisyyden todisteena. Paikkakunnan kehittäjät puolestaan voivat haluta purkaa ne, koska ne eivät sovi maisemaan ja kehittyvään ympäristöön. Tässä maisterintutkielmassa rajaan tarkasteluni inventoidun rakennuskannan ja kirjoitetun historian vuorovaikutukseen.

Kiinnostukseni maisterintutkielman aiheeseen on herännyt useissa eri yhteyksissä. Olen toiminut kulttuuriympäristön parissa 1990–2000-luvuilta alkaen sekä nykyisessä museossa että Vaasan, Savonlinnan ja Varkauden museoissa. Työskentelen tämän työn kirjoittamisen aikaan Seinäjoen museoissa kulttuuriympäristönhoitoon liittyvien asiantuntija- ja viranomaistehtävien parissa. Museon tavoitteena on edistää rakennusperinnön vaalimista ja historiallisesti kerroksellisen ympäristön säilymistä. Se tapahtuu edistämällä rakennetun ympäristön inventointeja ja arvottamista sekä varmistamalla rakennusperinnön huomioon ottaminen maankäytön suunnittelussa (kaavoissa) tarvittavin suojelumerkinnöin ja -määräyksin. Museo pyrkii jakamaan kulttuuriympäristöihin liittyvää tietoa ja osallistamaan yhteisöjä. Tavoitteena on vahvistaa asukkaiden ympäristötietoisuutta

---

³ Tietoa taskuun, 18.3.2019.

⁴ Ks. Hirvonen, T. 2015.

ja lisätä ymmärrystä rakennusperinnön merkityksistä ja mahdollisuuksista. Tämän tutkielman tavoitteena onkin tarjota näkökulma, jolla myös edellä mainittuja tehtäviä voidaan edistää.

Museo toteuttaa omalta osaltaan yhteiskunnallisesti tärkeää tehtävää. Ympäristöministeriön kulttuuriympäristöstrategian mukaan ”hyvin säilyneenä, alueellisesti omaleimaisena ja eri aikakausista rakentuvana kulttuuriympäristö on mittava kansallinen omaisuus, johon sisältyy merkittäviä yhteiskunnallisia ja kulttuurisia arvoja”. Kulttuuriympäristöä ylläpitämällä ja kehittämällä lisätään alueiden elinvoimaa ja viihtyisyyttä. Samalla toteutetaan kestävä kehitys. Kestävä kehitys liittyy esimerkiksi rakennusten pitkään käyttöikään kertakäyttörakennusten sijaan. Korjauskelpoisia rakennuksia ei pitäisi purkaa. Kulttuuriympäristöä vastuullisesti kehittämällä voidaan hillitä myös ilmastonmuutosta. Esimerkiksi hirsirakennukset toimivat hiilivarastoina. Rakennusperinnön kautta voidaan oppia aiemmista tiedoista ja taidoista, rakennustavoista ja -tekniikoista. Historiallinen ympäristö luo jatkuvuutta. Hitaasti muuttuva ympäristö tarjoaa tuttuja ja turvallisia kiinnekohtia, identifioitumisen ja juurtumisen mahdollisuuksia sekä muistin paikkoja. Paikkoihin kiinnittyy eri sukupolvia ylittäviä muistoja, mikä luo yhteenkuuluvuuden tunnetta.⁵

Seinäjoella puhutaan usein siitä, että kaupungissa ei ole kulttuurihistoriallisesti arvokkaita rakennuksia tai mahdollisia suojelukohteita. Ajatusta perustellaan sillä, että Seinäjoki on nuori kaupunki, eikä siellä ole samankaltaista vanhaa, arvokasta kiviarkkitehtuuria kuin esimerkiksi Vaasassa. Tämä ajattelu on mielestäni seurausta rakennussuojelun historiasta sekä siihen liittyvästä argumentoinnista ja keskustelusta. Alkuun suojele kohdistui monumentteihin. Niitä pidetään edelleen niin sanotusti hyvinä ja itsestään selvinä kohteina. Meitä on opetettu pitämään arvokkaana tietynlaista, monumentaalista arkkitehtuuria sen sijaan, että kohteita arvotettaisiin vahvemmin paikkakunnan oman historian tai asukkaiden merkitystenantojen pohjalta.

Myös inventoinneissa historialliset arvot jäävät usein marginaaliin. Inventoinneissa kuvaillaan kohteita ja niiden rakennushistoriaa. Tiedot painottuvat arkkitehtuuriin, rakennustekniikkaan, tyylipiirteisiin ja suunnittelijoihin sekä rakennuskorjauksiin ja -muutoksiin. Arvot muodostetaan näiden tietojen pohjalta. Historiaa käytetään taustana tai viittauksina. Inventoinneissa, inventointiraporteissa tai kulttuuriympäristöselvityksissä ei analysoida sitä, mistä kohteet todistavat ja mistä niiden pitäisi todistaa. Inventointien kautta voisi kertoa enemmän. Kohdeluettelo ja sen välittämät viestit saattaisivat muotoutua toisenlaisiksi, mikäli inventointien argumentointina käytettäisiin

---

⁵ Kulttuuriympäristöstrategia 2014–2020, 6; Kulttuuriympäristömme, 30.6.2020; Valtakunnalliset alueidenkäyttöta-
voitteet, 30.6.2020. Vrt. Walsh, K. 1992, 153.

historiaa ja paikalliskulttuuria. Tällaista ilmiöpohjaista lähestymistapaa on kehitetty muun muassa Keski-Suomen museon modernin rakennusperinnön inventointiprojektissa ja Museoviraston Rakennettu hyvinvointi -hankkeissa, joihin palaan myöhemmin tutkimusnäkökulmien esittelyssä.

Tutkielmani aihe on rakennettu kulttuuriympäristö historian representaationa. Se rakentuu seuraavasti. Esittelen ensin tutkimusongelman ja -kysymykset sekä keskeiset käsitteet, käyttämäni aineiston ja analyysimenetelmät. Sidon tutkielmani museo-, kaupunki- ja kulttuuriympäristöntutkimuksen traditioihin. Käsittelen toisessa luvussa työni keskeisiä tutkimusnäkökulmia. Johdatte- len lukijan suureen museoon. Tämän jälkeen tarkastelen kulttuuriympäristöä kokoelmana ja osit- tain myös näyttelynä museo- tai kulttuuriperintöarvon muodostumisprosessin kautta ja represen- taationa. Lopuksi kokoon päätelmät yhteen ja pohdin käyttämäni menetelmän toimivuutta.

1.1 Tutkimusongelma ja -kysymykset

Selvitän maisterintutkielmassani, mitä Seinäjoen rakennettu kulttuuriympäristö on, mistä se ker- too ja miten se voi toimia suurena museona. Tarkastelen vain inventoituja ja arvotettuja kohteita, en paikkakunnan kulttuuriympäristöä kokonaisuudessaan. Seinäjoen kulttuuriympäristön kan- nalta keskeiset, laajat perusinventoinnit on tehty 1990-luvulla ja 2010-luvulla kanta-Seinäjoen alueella kaupungin yleiskaavatyön pohjaksi. Tutkimusalueeni määräytyi näiden inventointien mu- kaisesti (liite 1). Päätin ottaa siihen mukaan sekä keskustan että kaupungin reuna-alueet, vaikka alue ja tutkimusaineisto muotoutuivat laajaksi. Näin sain mukaan eri aikojen toiminnan painopis- tealueita ja pystyin käsittelemään Seinäjoen historiakertomusta kokonaisuutena.

Käsittelen inventoitua rakennuskantaa valintojen kautta syntyneenä kokoelmana samalla tavalla kuin museoissa käsitellään esinekokoelmia. Museot säilyttävät ympäristömme jäänteitä ja relik- tejä sekä jakavat niistä tietoja. Tätä tehdään sen vuoksi, että näistä ajan jäljistä voi tulla jonkun yksilön tai yhteisön identiteetille olennaisen asian tai ilmiön todistuskappaleita. Kaikkea ei voi säilyttää, vaikka museot pyrkivät keräämään kattavasti johonkin tiettyyn ilmiöön liittyvät esineet. Myös aineistoja luetteloitaessa valitaan niitä tietoja, joita tallennetaan tai jätetään ulkopuolelle. Valintaprosessi jatkuu objektien esittelyssä. Yleensä valitaan se, minkä oletetaan olevan tärkeää. Arvokkaan määritelmä on riippuvainen kulttuurista, ajasta ja määritelmän tekijästä sekä arvoista.

Valinta johtaa siihen, että toisia asioita annetaan kadota ja hävitä. Muistamisen yhteydessä tulee siis tarkastella myös sitä, mitä jää muistamatta ja mitä halutaan unohtaa.⁶

Rakennettu kulttuuriympäristö sisältää periaatteessa kaiken ihmisen ja ympäristön vuorovaikutuksen tuloksena syntyneen ympäristön. Inventointikohteiksi valitaan kuitenkin sellaisia rakennuksia ja alueita, joiden ajatellaan olevan erityisen edustuksellisia – inventointiperiaatteiden mukaisesti. Inventointien laajuuteen ja kohdevalintoihin vaikuttavat myös kohdealueen rakennuskanta sekä käytettävissä olevat aika-, talous- ja henkilöstöresurssit. Inventointikohteiksi on valittu ennen 1940-lukua rakennettuja rakennuksia vielä 1980–1990-luvuilla. Nykyään inventoidaan myös uudempaa rakennuskantaa. Toisilla paikkakunnilla vanhoja rakennuksia on purettu runsaasti, toisilla historiallisesti monikerroksinen rakennuskanta tarjoaa monimuotoisen inventointialustan. On kiintoisaa pohtia, kuinka paljon eri aikojen rakennuksia tarvitaan, jotta paikkakunnan historiallinen kehitys ja sen keskeiset ominaispiirteet ovat luettavissa ympäristöstä.

Inventoitu rakennuskanta arvotetaan kulttuurihistoriallisin arvoin. Kohteita tarkastellaan niiden rakennushistoriallisten tai arkkitehtonisten, maisemallisten tai kaupunkikuvallisten ja historiallisten arvojen mukaan. Arvottaminen toimii ennen kaikkea rakennussuojelun välineenä⁷, ja sen pohjalle tarvitaan eri tapauksiin samalla tavalla sovellettavia tietoja ja perusteluita. Nykyisin käytössä olevat inventointi- ja arvottamisperiaatteet ovat kehittyneet Suomessa erityisesti 1970-luvun lopulta lähtien. Selvitän tätä kehitystä käsitteiden yhteydessä.

Tässä työssä pyrin katsomaan inventointien tutkimusintentioneja ja kulttuurihistoriallisia arvoja pidemmälle. Tarkastelen rakennuksista muodostuvan kokoelman museo- tai kulttuuriperintöarvon muotoutumista lähestymällä inventointeja historian representaationa. Selvitän, miten inventoidut kohteet on valittu ja määritelty kulttuurihistoriallisesti arvokkaiksi, mitä niillä on haluttu kertoa ja mitä ne kertovat? Vertailen tuloksia kaupungin historiakertomukseen. Tutkijana minua kiinnostaa siis erityisesti se, miten inventoitu rakennuskanta representoi Seinäjoen historiaa⁸, mutta myös se,

---

⁶ Vilkuna, J. 2007a, 177–178, 180, 182.

⁷ Rakennussuojelun tavoitteena on rakennusperinnön säilyminen ehkäisemällä purkamista ja turmelemista, luomalla säilymisedellytyksiä, lisäämällä säilyttämishalukkuutta, hoitamalla ja ylläpitämällä rakennuksia ja rakennettua ympäristöä sekä restauroimalla ja konservoimalla. Kärki, P. 2010, 47.

⁸ Käsitän **historian** menneiden tapahtumien ja vaiheiden kuvauksena sisältäen sekä yleisiä taloudellisia, yhteiskunnallisia, sosiaalisia, elinkeinollisia ja ympäristöllisiä tapahtumia että arjen historiaa ja paikkakunnan elämäntapojen rikkautta.

kuinka onnistuneita kaupungin säilytys-, suojelu- ja täydennysrakennuspolitiikat ovat olleet rakennetun kulttuuriympäristön ja sen välittämän kaupunkihistorian kannalta. Tarkastelen inventointien tuottamaa tietoa ja arvottamistapoja kriittisesti.

Kaupunki suurena museona on museologinen (heritologinen) tapaustutkimus. Jyväskylän yliopistossa museologian tutkimuskohteena on kulttuuri- ja luonnonperintö. Museologian tehtävänä on yrittää ymmärtää kulttuurin ja ajan ”valtasuhteita”, ja se perustuu käsitykseen ihmisestä kulttuuriolentona. Tavoitteena on yrittää ymmärtää, miten kulttuuri- ja luonnonperintöä luodaan ja käytetään. Metodisesti museologia operoi monitieteisesti sen mukaan, mitä tutkitaan.⁹

Operoin keskeisesti yhden museologian perusparametrin – objektin eli rakennusten, rakennuskonaisuuksien ja alueiden eli koko rakennetun kulttuuriympäristön – parissa. Keskityn erityisesti kulttuuriympäristöihin liittyvien valinta-, arvottamis- ja esittämisprosesseihin. Mukana ovat myös muut parametrit: laitokset, tehtävät ja yhteiskunta sekä niiden ympärillä aika ja kulttuuri.¹⁰ Museoilla on keskeinen rooli paikkakunnan rakennuskannan selvittämisessä ja arvottamisessa tai kyseisen työn ohjaamisessa. Museot osallistuvat kulttuuriympäristön vaalimiseen ja käyttävät inventointeja viranomais- ja asiantuntijatyössään. Selvityksiä tehdään ja käytetään myös yhteiskunnan muuta toimintaa, esimerkiksi maankäytön suunnittelua varten.¹¹

Tiivistetysti pyrin vastaamaan työssäni seuraaviin kysymyksiin:

- Millaisen kokoelman kaupungin inventoitu rakennuskanta muodostaa?
  - Miltä Seinäjoen rakennettu kulttuuriympäristö näyttää inventointien perusteella?
  - Miten inventointikohteet on valittu? Mitä niillä on haluttu kertoa? Mitä ne kertovat?
- Miten Seinäjoen rakennusinventointien muodostama kuva vastaa kaupungin historian kehityskuvaa?

---

⁹ Vilkuna, J. 2007c, 52, 56; Museologia Jyväskylän yliopistossa.

¹⁰ Vilkuna, J. 2007c, 51. Museologian perusparametrejä ovat 1) objekti, 2) laitos, joita yhteiskunta ylläpitää (esimerkiksi museot), 3) tehtävät, joita edellä mainitut laitokset suorittavat (tutkii, tallentaa, säilyttää, asettaa saataville) ja 4) yhteiskunta tai yhteisö. Käsitteet toimivat aina tietyssä ajallisessa ja kulttuurisessa kontekstissa.

¹¹ Kuntatasolla rakennussuojelua toteutetaan pääsääntöisesti kaavoituksen keinoin. Maankäyttö- ja rakennuslain mukaan (Finlex, 3.7.2020) kaavojen on perustuttava riittäviin selvityksiin (esimerkiksi rakennusinventoinnit), ja kaavojen vaikutuksia on arvioitava myös kaupunkikuvan, maiseman, kulttuuriperinnön ja rakennetun ympäristön suhteen. Kunnan kaavoitus vastaa maankäytön suunnittelusta, laatii tai laadituttaa rakennusinventoinnit ja huomioi selvitykset kaavoissa esimerkiksi rakennussuojelumerkinnöin. Museon tehtävänä on varmistaa selvitysten riittävyys sekä niiden ja kaavamerkintöjen asianmukainen huomioiminen. Potentiaalisten suojelukohteiden omistajia kuullaan. ELY-keskuksen roolina on konsultoida ja edistää kuntakaavoitusta aiemman ohjauksen sijaan. Kunnanvaltuusto hyväksyy kuntakaavat. Aluevaraukset ja kaavamerkinnät määräyksineen voivat muuttua kaavoitusprosessin aikana, eivätkä suojelutavoitteet aina toteudu. Suojelukohteiden kunnostus- ja muutostyöt sekä mahdolliset purkamistilanteet käsitellään sittemmin kaavamääräysten mukaisesti. Kunnan rakennusvalvonta toimii lupaviranomaisena, museolta pyydetään tarvittaessa lausunto kulttuurihistoriallisten arvojen huomioon ottamiseksi.

- Mitä inventoitu rakennuskanta kertoo kaupungin kehityksestä ja kulttuurin – erilaisten toiminta- ja elämäntapojen – muutoksista?
- Mitä inventointien avulla muistetaan? Mitä ne unohtavat? Mitä ei pystytä muistamaan?
- Miten inventoitu rakennuskanta toimii suurena museona
  - Miten museo- tai kulttuuriperintöarvo muotoutuu inventoidussa rakennuskannassa?
  - Kuinka säilytetty kaupunki edistää ja purettu kaupunki estää suuren museon toteutumista?

1.2 Keskeiset käsitteet

Tutkielmassani kietoutuvat yhteen kaupunki ja sen rakennettu kulttuuriympäristö historian representaationa, kulttuurihistoriallisten arvojen ilmentäjänä ja museoarvon toteuttajana.

Kaupunki on Kielitoimiston sanakirjan mukaan ”oman kuntansa muodostava tiheään (suunnitelmallisesti) rakennettu tavallisesti suuri asutuskeskus”¹². Sitä voidaan kuvailla koon (suur- tai pienkaupunki) tai keskeisen elinkeino- tai muun toiminnan mukaan (teollisuus-, satama-, kauppakaupunki, kulttuurikaupunki, taidekaupunki). Kaupunki on rajattu alue, ja sen vastakohta on maaseutu. Rakennukset ja muu rakennettu infrastruktuuri osoittavat, minne kaupunki ulottuu. Tilastokeskuksen mukaan paikkakunta on kaupunkimainen, jos siellä asuu vähintään 15 000 asukasta tai vähintään 90 prosenttia sen asukkaista asuu taajamissa. Kaupunki voidaan määritellä myös talouden, politiikan ja kulttuurin kautta.¹³

Kaupungit ovat syntyneet eri tavoin. Suomeen on perustettu kaupungeja hallitsijan privilegioin 1400-luvulta lähtien. Kaupungit ovat alkaneet erilaistua toisistaan 1800-luvun lopussa muun muassa elinkeinollisten muutosten myötä. Osa kaupungeista on perustunut kaupalle, osa teollisuudelle. Rannikkokaupunkien merenkulkuun perustuva kehitys on kokenut takaiskuja rautatien tulon seurauksena. Kauppaloita ja maalaiskuntia on muuttunut kunnallishallinnoltaan kaupungeiksi vuodesta 1960 alkaen.¹⁴

¹² Kielitoimiston sanakirja, 11.3.2019.

¹³ Jauhianen, J. S. – Harvio, S. 2008, 26–27.

¹⁴ Kärki, P. 2001, 73, 81. Kaupunkirakentamisen historiaa on käsitelty seikkaperäisesti Henrik Liliuksen ja Pekka Kärjen toimittamassa kaksiosaisessa *Suomen kaupunkirakentamisen historia* -teoksessa vuodelta 2014. Maiju Nurminen on koonnut kattavan selvityksen kaupungista tutkimuskohteena, kaupunkien kehittymisestä ja kulttuuriympäristöistä sekä kaupunkikuvasta kulttuuriympäristöntutkimuksen pro gradu -tutkielmaansa *Kaupunkikuvan tallentajat Tampereella, Jyväskylässä ja Kankaanpäässä* vuodelta 2016.

Seinäjoki edustaa viimeksi mainittua muotoa. Se on kaupunki ennen kaikkea kunnallishallinnoltaan ja käsittää hyvin laajan, sekä maaseutumaisen että taajaan rakennetun alueen. Ennen kaupunkiksi tuloa Seinäjoki toimi kuntana, maalaiskuntana, taajaväkisenä yhdyskuntana ja kauppalana¹⁵. Käytän kaupunki-käsitettä omassa työssäni viittaamaan sekä Seinäjoen kaupunkialueeseen että sen kehittymiseen eri historiallisten vaiheiden kautta.

Kaupunkien kehitystä ovat säädelleet erilaiset tekijät eri aikoina, mikä yleensä voidaan hahmottaa kaupunkikuvasta, kaupungin rakennuskannasta ja rakenteesta. Kaupunki on kasvanut ja vaurastunut tai taantunut. Sinne on tullut uusia toimintoja, kuten esimerkiksi rautatie ja kaupankäynti. Kaupungin voimakas ja nopea kasvu on tuottanut omanlaistaan ympäristöä. Hidas kasvu on voinut mahdollistaa rakennuskannan ja miljööän säilyttämistä tai sopuuhaisempaa muotoutumista.¹⁶

Kaupungin näkyvä olemus muodostuu rakennuksista ja rakenteista, niiden väliin jäävistä rakentamattomista tiloista ja väylistä sekä niiden muodostamasta kokonaisuudesta, kaupunkikuvasta. Kaupungin rakennettu ympäristö on **kulttuuriympäristöä**, josta puhuttaessa viitataan erityisesti ihmisen toiminnan jälkiin sekä ihmisen ja ympäristön suhteeseen. Periaatteessa kaikki rakennettu ympäristö on syntynyt ihmisen ja ympäristön vuorovaikutuksesta. Ihmisen vaikutus on huomiotavissa myös luonnonympäristössä, jopa niin sanotuissa erämaissa. Ihminen on itse asiassa tutkinut, kartoittanut, nimennyt ja ottanut käyttöön joko fyysisesti tai visuaalisesti ja henkisesti koko maailman.

Kulttuuriympäristöön kuuluu kulttuurimaisema, rakennettu kulttuuriympäristö ja muinaisjäänökset. Rakennettu kulttuuriympäristö eli rakennusperintö tarkoittaa rakennettuja alueita (yhdyskuntarakennetta), rakennuksia (sisä- ja ulkotiloineen) sekä erilaisia rakenteita, kuten teitä, siltoja ja sähkölinjoja.¹⁷ Rakennettu kulttuuriympäristö viittaa kuitenkin laajempaan käsitteeseen kuin vain konkreettisesti rakennettuun ympäristöön. Kulttuuriympäristö heijastaa ihmisen ajatusmaailmaa. Se sisältää myös maankäytön ja rakentamisen historian sekä tavan, jolla se on syntynyt. Ideana on, että fyysisen ympäristön historialliset piirteet ymmärretään asiayhteydessään ja osana laajempaa kokonaisuutta. Kulttuuriympäristöksi voidaan esimerkiksi hahmottaa alue, jonka eri

---

¹⁵ Taajaväkinen yhdyskunta oli maalaiskuntaan kuuluva, tiheästi asutettu alue, jolla oli rajoitettu itsehallinto. Se sai kantaa omat verot ja sen vastuulla oli lähinnä kaavoitus sekä katujen ja yleisten alueiden kunnossapito. Kauppala oli maalaiskunnan ja kaupungin hallinnon välimuoto Suomessa 1900-luvun alusta vuoteen 1977. Kauppala oli itsenäinen hallinnollisesti, mutta siltä puuttuivat kaupunkien velvollisuudet. Vuoden 1977 kuntalain uudistuksessa kauppala hävisi kuntamuotona. Entisistä kauppaloista, kuten esimerkiksi Lapuasta, tuli kaupunkeja.

¹⁶ Kärki, P. 2001, 73.

¹⁷ Pihlman, S. 2007, 210; Kulttuuriympäristöstrategia 2014–2020, 9.

osat kuvaavat yhdessä tiettyä ajanjaksoa. Toisella alueella luonnonelementteihin kiinnittyy erityisiä ominaisuuksia.¹⁸ Kulttuuriympäristöön liittyy poliittisia ja taloudellisia ulottuvuuksia. Se sisältää symbolisia merkityksiä.¹⁹

Kulttuuriympäristö käsitteenä on monimerkityksinen. Sillä voidaan viitata kaikkiin ihmisen tuottamiin ympäristöihin, ihmisen ja ympäristön suhteeseen, kuten edellä todettiin. Toisaalta käsitteellä voidaan viitata vain siihen osaan rakennetusta ympäristöstä, joka määritellään kulttuuriympäristöksi erilaisten arvojen ja merkitysten perusteella. Kulttuuriympäristö sisältää siis aina sekä aineellisia että aineettomia merkityksiä, ja aineellinen myös arvotetaan aineettomin arvoin.

Esimerkiksi arkkitehti Helena Teräväinen on pohtinut tapaustutkimuksessaan *Lapuan Vanha Paukku – uudeksi rakennettu ja puhuttu* vuodelta 2006 kysymystä, voiko kulttuuriympäristö olla sitä ennen näkyväksi ja tiedostetuksi tekemistä. Teräväisen mukaan Lapualla sijaitsevasta hylätyistä teollisuusalueesta ”ei mistään” muodostui kulttuuriympäristöä vasta prosessin kautta. Patruunatehtaan historiallinen arvo oli olemassa, mutta sitä ei ollut tiedostettu. Ensin sitä rakennettiin konkreettisesti, sitten diskursiivisesti merkitysten ja arvojen tasolla.²⁰

Osalla kulttuuriympäristöä nähdään olevan erityisiä **kulttuurihistoriallisia arvoja**²¹. Kulttuurihistoriallisesti arvokkaiden kohteiden määrittely perustuu tutkimuksiin ja selvityksiin: **inventointeihin**. Inventointien avulla pyritään hankkimaan, tallentamaan ja tuottamaan yhteismitallista tietoa. Tietoa kootaan kirjallisuudesta ja arkistoista sekä maastotarkastuksin. Tavoitteena on identifioida kohde, kuvailla sen olemus, käytetyt materiaalit ja rakennustapa. Kohteesta pyritään selvittämään rakennushistoria, rakennusajankohta, suunnittelija, tarkoitus sekä eri aikoina tehdyt korjaukset ja muutokset.²²

Museoviraston inventointiopasluonnoksen mukaan arvottaminen tarkoittaa inventoinnissa tai muulla tavoin esille tulleiden tunnistettujen alueiden, kohteiden ja rakennusten arvon erittelyä ja analysointia esimerkiksi perusteluksi sille, mitkä kohteet halutaan säilyttää. Kyse on inventoidun alueen historian ja nykytilan välisestä suhteesta, vertailusta. Se tehdään kulttuurihistoriallisena

---

¹⁸ Mettälä J. 2015, 8.

¹⁹ Kivilaakso, A. 2017, 20.

²⁰ Teräväinen, H. 2006, 72.

²¹ Kulttuuriympäristöstrategia 2014–2020, 8. Arvo on se, minkä perusteella jotakin pidetään merkityksellisenä, hyvänä, arvokkaana tai muuna sellaisena. Arvoarvostelma puolestaan on jonkin arvoa koskeva arvostelma. Kielitoimiston sanakirja, 11.3.2019.

²² Ks. esimerkiksi Andersson, P. 1987.

analyysinä, mahdollisimman neutraalina ja osuvana. Arvoja ovat: 1) historialliset todistusarvot, joihin kuuluu rakennushistorialliset ja historialliset arvot, 2) säilyneisyysarvot, 3) rakennustaiteelliset, esteettiset ja visuaaliset arvot, jotka sisältävät rakennustaiteelliset sekä ympäristölliset ja maisemalliset arvot sekä 4) identiteetti ja symbolimerkitykset. Myös yksinkertaisempaa jakoa historiallisiin, rakennushistoriallisiin tai rakennustaiteellisiin sekä maisemallisiin tai kaupunkikuvalisiin arvoihin käytetään.²³

Rakennusinventoinnin juuret ulottuvat 1600-luvun Ruotsi-Suomeen. Vuoden 1666 kuninkaallinen plakaatti määräsi tekemään luetteloita muinaismuistoista. Toiminta systematisoitui 1800-luvulla, kun Suomen muinaismuistoyhdistys perustettiin ja niin sanottu muinaismuistolaki astui voimaan. Alkuun luetteloitiin kansallisia monumentteja, linnoja, kirkkoja, muinaisjäännöksiä ja historiallisia muistomerkkejä. Maaseudun säätyläiskulttuuri, talonpoikainen rakentaminen ja elinkeinohistoria tulivat mukaan 1900-luvun alkuvuosikymmeninä. Ensimmäiset laajat inventoinnit koskivat vanhoja puukaupunkeja. 1960-luvulla käynnistyneet seutukaavainventoinnit tarjosivat kokonaiskuvan Suomen rakennusperinnöstä. Yksittäisten rakennusten sijaan tarkasteltiin laajemmin rakennusperintöä, kulttuuriympäristöä ja kulttuurimaisemaa. Inventoinneissa pyrittiin hahmottamaan kunkin alueen luontaiset rakennus- ja kulttuurimaisemaprofiilit aiempien yleispiirteisten luokittelujen ja rakennusmonumenttien korostamisen sijaan.²⁴

Historiallisten rakennusten arvoa määriteltiin itävaltalaisen Alois Rieglin kehittämän mallin mukaan muistoarvoin (ikä-, historia- ja muistoarvo) ja nykypäivän arvoin (käyttö-, uutuus-, taidollinen ja taiteellinen arvo) 1900-luvun vaihteessa. 1960-luvulla inventoinneissa alettiin käyttää kansainvälisiin suosituksiin pohjautuvaa arvottamismallia. Aineisto jaettiin rakennustaiteellisiin, historiallisiin ja miljöökohteisiin. Myös vuoden 1965 rakennussuojelulaki huomioi kohteiden rakennushistorian, käytön ja niihin liittyvät historialliset tapahtumat suojeluperusteena. Kolmijako tarkentui 1970–1980-luvuilla. Museoviraston ensimmäisissä luettelointiohjeissa vuodelta 1979 viitattiin edellä mainittuihin arvoihin. Kriteereinä puolestaan käytettiin edustavuutta, tyypillisyyttä, harvinaisuutta, alkuperäisyyttä, yhtenäisyyttä, kerroksisuutta, vaikutusta ympäristöön ja historiallista merkitystä. Kriteerejä täydennettiin 1980-luvulla. Huomioon otettiin myös sopusointuisuus ja vaihtelevuus, monipuolisuus, intensiteetti, opetus- ja tutkimusarvo. Rakennussuojelulakia uudistettaessa 1980-luvulla suojeluperusteisiin lisättiin rakennustaide ja -tekniikka sekä erityiset ympäristöarvot.²⁵

---

²³ Inventointiopasluonnos, 6–10; Etelä-Savon rakennusperintö 1984, 6–9.

²⁴ Kärki, P. 2010, 47, 49, 50, 59; Javanainen, R. 2015, 18–19; Myllykoski, V. 2015, 24–25.

²⁵ Kärki, P. 2010, 49–50, 59–60; Rakennuskulttuurin luettelointi 1984, 9–11; Javanainen, R. 2013, 15, 25–26.

Oman työni kannalta keskeisimpiä ovat historialliset arvot, jotka perustuvat siihen, miten ympäristö, kohde tai yksittäinen rakennus ilmentää eri historiallisia prosesseja, kehityskulkuja ja ilmiöitä. Niiden tunnistamiseen tarvitaan laajempaa historianäkemyksiä. Ne kertovat niistä syistä, joiden vuoksi on rakennettu tai muutettu ympäristöä. Kohde voi edustaa myös alueen asutushistorian, talous- ja teollisuushistorian, sivistyshistorian ja liikennehistorian vaiheita. Sosiaalishistorialliset merkitykset liittyvät alueen elämäntapaan, elämänedellytyksiin, työntekoon, yhteistyöhön ja sosiaalisiin suhteisiin. Historialliseen kehykseen kuuluvat myös kohteeseen liittyvät tapahtumat, sukujen ja henkilöiden vaiheet, rakennuksen käytön vaiheet ja niistä seuranneet muutokset. Tämän mikrohistorian lisäksi kohde voi muistuttaa esimerkiksi jonkin merkkihenkilön toiminnasta sekä sen syistä ja seurauksista.²⁶

Arvot vaativat konkreettisia kiinnityskohtia. Taidehistorioitsija Riitta Nikulan mukaan ”rakennetun ympäristön historialliset ja esteettiset arvot ovat olemassa vain aineeseen sidottuina historiallisesti kerrostuneessa ympäristössä”²⁷. Toisaalta purettu, menetetyt rakennukset ja maisemat voivat säilyä elävinä ihmisten mielissä, muistoissa ja muisteluissa tai vanhoissa valokuvissa.

Eri aikoina saatetaan pitää erilaisia ympäristöjä arvokkaana ja hyvänä. Tämän päivän arkiympäristö voi olla tulevaisuudessa arvostettua ja vaalittavaa. Eri ihmisille hyvä kulttuuriympäristö voi merkitä eri asioita. Kulttuuriympäristö voi olla todiste myös asioista, joita ei haluta muistaa. Kulttuuriympäristön yleisenä merkityksenä voidaan kuitenkin pitää sitä, että se vahvistaa ihmisten suhdetta elinympäristöön, auttaa ymmärtämään menneen kautta nykyisyyttä ja rakentamaan tulevaisuutta.²⁸ Rakennusperinnön ajatellaan tuovan paikan identiteetin ja juuret näkyväksi. ”Sen kautta havainnollistuva historia auttaa ymmärtämään yhteiskunnan muutosilmiöitä ja kulttuurista perustaa” muistuttaa Rakennusperintömme-julkaisun esipuhe.²⁹ Tässä lauseessa kiteytyy työni keskeinen ajatus, ja mielestäni kulttuuriympäristöä voi näin ollen tarkastella representaationa.

Representaatio-käsitteellä viitataan 1) edustamiseen, jonkin tai jonkun tilalla olemiseen ja 2) jonkin kuvana, muotona tai sijaisena olemiseen. Sillä voidaan tarkoittaa esimerkiksi poliittista edustamista, taiteellista kuvaamista, kielellistä esittämistä, semanttista merkitsemistä, visuaalista

---

²⁶ Inventointiopasluonnos, 7–8. Vrt. Andersson, P. 1987, 7.

²⁷ Nikula, R. 2004, 9.

²⁸ Kulttuuriympäristöstrategia 2014–2020, 8.

²⁹ Rakennusperintömme 2001, 5.

havainnollistamista tai tieteen tutkimuskohteiden epäsuoraa, välineellistä ilmentämistä. Representaation tehtävä objektina, tilana tai ominaisuutena on viitata johonkin itsensä ulkopuoliseen.³⁰ Kielitoimiston sanakirjan mukaan representaatio tarkoittaa mielikuvaa, symbolia tai muuta sellaista, joka edustaa mielen ulkopuolisessa todellisuudessa olevaa kohdetta. Se on todellisuudessa olevan kohteen ilmentyminen tajunnassa.³¹ Representaation käsitteellä voidaan myös viitata ihmisen tapaan hahmottaa ilmiöitä merkityksenantoprosessien kautta. Sen avulla voidaan havaita niitä määrittelemisen ja luokittelemisen tapoja, joilla ihmiset näkevät, muokkaavat ja ilmaisevat todellisuuttaan. Erilaiset kuvat (tai käytänteet ja objektit) ymmärretään symbolisina merkkeinä, jotka rakentuvat ja toimivat erilaisissa kulttuurisissa viitekehyksissä.³²

Museologi Solveig Sjöberg-Pietarinen viittaa objektien uudelleen koodaamiseen museokontekstissa. Objektit voidaan liittää moniin eri kertomuksiin, jolloin ne toimivat representaatioina. Ne kuvastavat jotain muuta ja enemmän kuin itseään. Tapahtunut on mennyttä, mutta rakennukset ja artefaktit todistavat tästä. Museo-objekteista tulee menneisyyden, todellisuuden ja elävän elämän todistusaineistoa, jota museotyöntekijät tulkitsevat omassa viitekehyksessään.³³ Merkityksenanto on valikoivaa. Siihen sisällytetään jotain sisältöjä, mutta osa voidaan jättää pois.³⁴

Inventoitu rakennuskanta muodostaa kokoelman ja ikään kuin näyttelyn, joihin osa rakennetusta ympäristöstä valitaan, osa jätetään pois. Valinta perustuu kohteen eli objektin kulttuuriseen tulkintaan³⁵. Kohde valitaan, koska sillä on merkitystä. Se ilmentää tai edustaa – representoi – jotain haluttua. Tulkinta yhdistää kohteen sen sisältämään viestiin ja merkityksiin. Tämä prosessi vastaa museointiprosessia, jonka avulla **museoarvon** määrittely tapahtuu. Zbyněk Zbyslav Stránskýn (1926–2016) mukaan museointiprosessi muodostuu valinnasta, kokoelmien luomisesta ja niiden esittämisestä. Valinta kohdistuu mahdollisten museoarvon kantajien tunnistamiseen.³⁶ Museologian professori Janne Vilkkuna jatkaa Stránskýn ajatusten sekä museoarvon ja museologian yhteyden selventämistä seuraavasti: ”Museologian tehtävä on johtaa meidät ymmärtämään, mikä kohde sisältää ja mikä ei sisällä museoarvoa. Samalla sen pitäisi myös johtaa ymmärtämään niitä lakeja, jotka synnyttävät museoarvon ja sitä, kuinka tätä prosessia käytetään tai ainakin pitäisi käyttää”.³⁷

---

³⁰ Knuuttila, T. – Lehtinen, A. P. 2010, 10–11.

³¹ Kielitoimiston sanakirja, 11.3.2019.

³² Korhonen, A. 2001, 53.

³³ Sjöberg-Pietarinen, S. 2004, 12, 14.

³⁴ Lidchi, H. 1997, 166.

³⁵ Vilkkuna, J. 2007c, 52.

³⁶ Stránský, Z. 1995, 40.

³⁷ Vilkkuna, J. 2007c, 51–52.

Käytännön tasolla voi ajatella, että museoarvo on sitä korkeampi, mitä enemmän esineen ja museon tiedontallennuksen kannalta relevanttia tietoa esineeseen on saatu liitettyä ja sitä matalampi, mitä vähemmän kontekstitietoja on. Toisaalta museoarvoa saattaa nostaa esineen harvinaisuus, teknologinen taituruus tai arvokkaat materiaalit. Keskeistä on se, miten ja mille arvonmuodostus perustetaan.

Museoarvo liitetään tiiviisti museoihin – sanansa mukaisesti. Museoiden ulkopuolella tapahtuva kulttuuriperintötyö sisältää vastaavanlaista valinta- ja arvottamistoimintaa, minkä vuoksi museoarvo käsitteenä vaatinee laajentamista. Janne Vilkuna³⁸ ehdottaa toimivammaksi käsitteeksi **kulttuuriperintöarvoa**, joka muodostuu objektista ja sen yksilön tai yhteisön kannalta relevantista kontekstista. Tämä tarkoittaa sitä, että mikäli objektilla on riittävä merkitys – kulttuuriperintöarvo – yhteisölleen, se haluaa säilyttää ja ylläpitää sitä.

Kulttuuriperintö voidaan käsittää niiksi kulttuuriaineiksen osiksi, joita jokin ryhmä tai yhteisö kuljettaa sukupolvelta toiselle suullisesti tai materiaalisessa muodossa. Kulttuuriperintö jaetaan usein aineelliseen ja aineettoman, julkiseen ja yksityiseen. On kuitenkin huomioitava, että aineellinen kulttuuriperintö vaatii toteutuakseen aineettomuutta, sillä vasta kohteeseen liittyvät arvot tekevät siitä kulttuuriperintöä. Yleensä ajatellaan, että kulttuuriperintö kertoo siitä, mikä yhteiskunnassa on tärkeää ja mikä koetaan säilyttämisen arvoiseksi. Se luo kulttuurista itseymmärrystä, jatkuvuutta, identiteettiä ja yhteenkuuluvuuden tunnetta. Perintönä menneestä ajasta se kertoo jostain menneiden aikojen ihmisten elämästä, pyrkimyksistä ja realiteeteista.³⁹

Kulttuuriperintö käsitteenä sisältää erilaisia merkitystasoja. Kulttuuriperintö on prosessi ja konstruktio, joka tulkitaan ja arvioidaan erilaisissa konteksteissa. Se muuttuu ja määritellään aina uudelleen eri yhteyksissä. Keskeistä on se, että se tulee nähdä ja määrittää. Tämän jälkeen sitä mahdollisesti suojellaan ja siirretään.⁴⁰ Kulttuuriperintöprosessissa esimerkiksi yhteisöissä ja erilaisissa instituutioissa toimivat ihmiset tunnistavat menneisyyden jättämän jäljen heille merkitykselliseksi. Se valitaan vaalittavaksi ja säilytettäväksi. Se tuotetaan tietoisesti kulttuuriperinnöksi.⁴¹ Tutkimuksellisesti kiintoisaa on se prosessi, jossa jostakin kulttuurin osasta valikoituu kulttuuri-

---

³⁸ Kirjallinen tiedonanto, sähköposti J. Vilkuna – S. Tyrväinen 11.4.2019.

³⁹ Tuomi-Nikula, O. – Haanpää, R. – Kivilaakso, A. 2013, 15–19; Lillbroända-Annala, S. s.a., 21–22.

⁴⁰ Lillbroända-Annala, S. s.a. 32.

⁴¹ Tuomi-Nikula, O. – Haanpää, R. – Kivilaakso, A. 2013, 13.

perintöä. Miksi toinen unohtuu, unohdetaan tai tietoisesti hävitetään, toinen nostetaan kulttuuri-perinnöksi edustamaan jotain tiettyä elämäntapaa tai elämänmuotoa? Ketkä valinnan tekevät ja millä perusteilla? Kuka tai mikä käyttää valtaa?

1.3 Tutkimusaineistot ja analyysimenetelmät

Rakennusinventoinnit ja kirjallisuus

Käytän tutkimusaineistona kanta-Seinäjoen alueella tehtyjä inventointeja niistä tehtyjä raportteja 1990- ja 2010-luvuilta sekä historiajulkaisuja.

Ensimmäinen laaja rakennusinventointi tehtiin Seinäjoella vuosina 1994–1998. Sitä voidaan pitää osana kansallista suuntausta, jonka mukaan museoita siirtyi kohti yhteiskuntakeskeistä toimintatapaa. Rakennusperinnön vaaliminen otettiin museoiden ohjelmiin 1970-luvun lopulta alkaen erityisesti maakuntamuseojärjestelmän myötä. Museoiden roolin vahvistamista tässä työssä oli ehdotettu jo 1970-luvun alussa valtioneuvoston perustamien rakennussuojelukomitean ja museotoimen aluehallintokomitean mietinnöissä. Se sisältyi myös Museoviraston vuonna 1983 laatimaan museopoliittiseen ohjelmaan. Maakuntamuseoihin alettiin rekrytoida rakennusperintöön perehtyneitä tutkijoita. Maakunnalliset rakennustutkija -nimikkeet tulivat laajemmin käyttöön 1990-luvulla, jolloin myös Museovirasto alkoi tehdä maakuntamuseoiden kanssa yhteistyösopimuksia rakennusperinnön vaalimiseksi. Maakunnallisia ja kaupunkialueita koskevia inventointeja tehtiin eri puolilla Suomea. Esimerkiksi Keski-Suomen museon alueella laajat inventointihankkeet käynnistyivät vuonna 1979.⁴²

Seinäjoen inventointia 1990-luvulla teki pääasiassa Etelä-Pohjanmaan maakuntamuseon⁴³ amanuessi Tellervo Lahti museon kesätyöntekijöiden avustamana. Tuolloin inventoitiin ennen 1930-lukua valmistuneet rakennukset ja rakennusryhmät. Tiedot tallennettiin Museoviraston laatimille lomakkeille, joita säilytetään Seinäjoen museoiden virka-arkistossa. Pääpaino oli maalais-taloissa. Pihapiirejä, yksittäisiä rakennuksia ja julkisia rakennuksia inventoitiin 130. Niihin sisältyi 250 yksittäistä rakennusta.⁴⁴

---

⁴² Rakennuskulttuurin luettelointi 1984, 1; Kärki, P. 2010, 55, 58, 59.

⁴³ Etelä-Pohjanmaan museo sai maakuntamuseostatuksen vuonna 1981.

⁴⁴ Lahti, T. 2006, 5.

Tellervo Lahti kokosi inventoinnit *Seinäjoen rakennuskulttuuria. Asutus, kulttuurimaisema ja vanha rakennuskanta* -julkaisuun vuodelta 2006. Kohteet esitellään alueittain, ja lisäksi rautatie- ja koulurakennukset kuvaillaan omina ryhminään. Rakennuskannasta nostetaan esiin arkkitehti Matti Visannin⁴⁵ suunnittelemat rakennukset keskustassa ja Upan alueella. Julkaisun tavoitteena on tuoda esiin Seinäjoen vanhaa rakennustapaa ja sen kulttuurihistoriallisia arvoja. Paikkakunnan historian kannalta merkittävistä kohteista on muita enemmän tekstiä. Kirjan toimittajan Tellervo Lahden mukaan rakennukset ovat merkittäviä muistoja Seinäjoen rakennushistoriasta.⁴⁶

Kohdekuvailujen taustalla toimii julkaisun alun artikkelit, jotka käsittelevät lyhyesti Seinäjoen kaavoituksen vaiheita, asutushistoriaa 1500-luvulta 1800-luvulle ja kulttuurimaisemaa sekä Aalto-keskuksen ja Törnävän aluetta Seinäjoen kaupunkirakenteessa. Asutushistoria käsittää talojen perustamisia ja lohkomisia sekä peltomääriä ja maanmittauksia 1500–1700-luvuilla. Isojako, isonjaon jälkeinen edistys ja torpparilaitos johdattavat Seinäjoen 1800-luvulle. Tuon ajan Seinäjokea kuvaillaan edelleen veroluetteloiden kertomana. Julkaisun lopussa on yhteenveto vanhasta rakennuskannasta, maatalojen pihapiireistä sekä asuin- ja ulkorakennuksista. Lisäksi julkaisussa käydään pääpiirteittäin läpi tyylikausia 1800-luvulta 1930–1940-luvuille. 1800-lukua ilmentävät uusklassismi ja kertaustyyli, 1900-luvun alkuvuosikymmeniä jugend, 1920-luvun klassismi ja funktionalismi.

Inventoitu alue käsittää Seinäjoen kaupungin alueen. Keskusta-alueeseen kuuluvat Keskusta, Marttila, Itikka⁴⁷, Uppa, Hallila ja Pohja sekä Jouppi, Jouppila ja Huhtala. Törnävän alue muodostaa oman kokonaisuutensa Seinäjoen 1800-luvun kehityksen ja tulevaisuuden kannalta tärkeänä alueena. Luoteis-Seinäjoella sijaitseva Alakylä on Seinäjoen jokiympäristön lisäksi keskeistä kantatalojen perustamisaluetta. Katila, Niemistö ja Heikkilä ovat vanhoja asutusalueita. Ne sijaitsevat erillään varsinaisesta kaupungin ydinalueesta, Alajokimaiseman takana. Aunes, Kiikku ja Hautala sijaitsevat edellä mainitun alueen jatkona. Soukkajoen ja Ämmälän alueet sijaitsevat Törnävän alueen eteläpuolella, Peräseinäjoelle ja Jalasjärvelle päin mentäessä.

Seinäjoen keskusta-alueen inventointia jatkettiin 2010-luvun vaihteessa tulevaa yleiskaavatyötä varten. Inventointityön teki rakennuskonservaattoriopiskelija Jenni Rauhala Etelä-Pohjanmaan

---

⁴⁵ Arkkitehti Matti Björklund muutti nimensä Visanniksi vuonna 1936. Hänet tunnetaan paremmin suomenkielisellä sukunimellään. Käytän Visanti-nimeä yhtenäisyyden vuoksi, vaikka hänen suunnittelemansa rakennukset Seinäjoella ovat ajalta, jolloin hän käytti Björklund-nimeä.

⁴⁶ Lahti, T. 2006, 5–6.

⁴⁷ Itikka on saanut nimensä alueella toimineesta Osuuskunta Itikan teurastamosta. Itikka tarkoittaa eteläpohjalaismurteella lehmää.

maakuntamuseon rakennustutkija Sirkka-Liisa Sihvosen ohjauksessa. Työ toteutettiin kuvaamalla kadut rakennus rakennukselta ja valikoimalla tämän jälkeen mahdolliset kulttuurihistoriallisesti arvokkaat kohteet tarkempaan tutkimukseen. Inventointeja käsiteltiin työryhmässä, jossa oli edustajat museon lisäksi Seinäjoen kaupungin kaavoituksesta.⁴⁸ Inventointeja tehtiin vuosina 2010 ja 2011.

Selvitysalueita olivat keskusta, pohjoiskeskusta, Marttila, Uppa ja jokirannan asuinalue sekä ratapiha. Inventoinnit tallennettiin sähköiseen KIOSKI-inventointijärjestelmään. Inventoituja, kartoitettuja ja tarkistettuja kohteita oli 278. Jenni Rauhala laati inventointien pohjalta raportin *Rakennusinventointi Seinäjoen kaupungin keskusta-alueella* vuonna 2011. Siihen valittiin 82 kohdetta, jotka määriteltiin rakennushistoriallisesti, historiallisesti ja maisemallisesti merkittäviksi.⁴⁹ Niistä 29 kohdetta sisältyi jo 1990-luvun inventointiin⁵⁰. Raportin ulkopuolelle jääneiden kohteiden tiedot sisälsivät pääsääntöisesti kuvan ja osoitteen sekä mahdollisesti valmistumisvuoden.

Kohteet on ryhmitelty raportissa alueittain, rakennustyypeittäin ja aikakausittain. Eri aikojen liikerakennukset, kerrostalot ja julkiset rakennukset sekä maalaisasetus ja jälleenrakennuskauden rakentaminen muodostavat oman ryhmänsä. Arkkitehti Matti Visannin ja paikallisen rakennusmestari F. V. Rekolan suunnittelemat rakennukset on esitelty erikseen. Ratapiha, lääninsairaalan ja siihen kuuluvat muut rakennukset sekä pohjoiskeskusta ovat omana kokonaisuutena.

Jenni Rauhalan raportti keskittyi kuvailemaan alueiden muotoutumista ja kohteita, mutta kohteiden arvottaminen vaati tarkennuksia. Se tehtiin vuonna 2017. Museon tutkija Sini Saarilahti kävi kohteet läpi ja laati alustavan arvottamisen. Se käsiteltiin ja hyväksyttiin työryhmässä, johon kuului edustajia museosta sekä kaupungin kaavoituksesta ja rakennusvalvonnasta. Sini Saarilahden toimittama raportti *Seinäjoen keskusta-alueen rakennusinventointi ja toimenpide-ehdotukset osayleiskaavaa varten 2017* valmistui vuonna 2017.

Tässä raportissa on kohdekuvailujen ja arvojen lisäksi kuvaus inventointialueen rakentumisen historiasta ja rakennetun ympäristön ominaispiirteistä, eri kulttuurikerroksista. Raportin mukaan rakennusten arvot liittyvät niiden historialliseen todistusvoimaan. Myös arkiset ja tavanomaiset

---

⁴⁸ Rauhala, J. 2011, 6.

⁴⁹ Rauhala, J. 2011, 6.

⁵⁰ Uppala/Tala, Jouppilat, Myllymäki, Kauppa-Larvala, Railo, Rinta-Kiikka, Marttilan puukoulu, Matti Visannin suunnittelemat Yhteiskoulu, Seurahuone ja Marttilan koulu, Pollarin ja Talvitien talot, Suojeluskuntapiirin talo, Kaarakan talo, ratapiha, entinen lääninsairaala/keskussairaala ja Törnävän piirisairaala.

rakennukset kertovat historian vaiheista ja paikkakunnan rakennuskulttuurista. Kerroksellisuus luo paikkakunnalle ominaisilmettä.⁵¹

Kokonaisuuteen sisältyy yksi valtakunnallisesti merkittävä kulttuuriympäristö: Aalto-keskus. Osa 1990-luvun ja 2010-luvun inventointikohteista on nostettu myös maakunnallisesti merkittäviksi joko yksittäiskohteina tai aluekokonaisuuteen kuuluvana vuosina 2016–2017 tehdyn maakunnallisen rakennusinventoinnin osana. Kirsi Niukon laatimassa *Etelä-Pohjanmaan maakunnallinen rakennusinventointi 2016–2017* -raportissa vuodelta 2017 esitellään inventointityön ja arvottamisen periaatteita, kuvaillaan rakennustyyppejä ja luetellaan maakunnallisesti merkittäviksi ehdotetut kohteet ja alueet sekä niiden arvot. Siitä puuttuu analyysi rakennetun kulttuuriympäristön ja historian yhteydestä. Tähän viittaa myös inventointityön tehnyt Kirsi Niukko, jonka mukaan selvityksensä tarviin laajennusta maakunnan asutus- ja elinkeinohistoriasta, kaupunkien ja maaseudun asutuksen kehityksestä sekä lähiösuunnittelun ja aluerakentamisen vaiheista⁵².

Kunnalliset ja maakunnalliset inventoinnit ovat käytettävissä sekä edellä mainittujen teosten ja raporttien että paperilomakkeiden ja KIOSKI-inventointijärjestelmän⁵³ kautta. Valtakunnallisesti merkittävät kohteet ja alueet ovat tarkasteltavissa *Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt RKY* -portaalin⁵⁴ kautta.

Käytän vertailuaineistona paikkakunnasta julkaistuja, vakiintuneita historioita ja selvityksiä. Aulis J. Alasen *Seinäjoen historia I* on julkaistu vuonna 1970, Annikki Kytän ja Tenho Takalon toimittama *Seinäjoki II* -teos vuonna 1973. Seinäjoen arjen historiaa ei ole tutkittu. Seinäjokitietoa olisi myös Etelä-Pohjanmaan historia -teoksissa ja paikallishistorioissa, kotiseutulehdissä sekä Seinäjoen kaupungin ja museon arkistoissa. Niiden hyödyntäminen ei ollut mahdollista käytettävissä olevan ajan vuoksi.⁵⁵

---

⁵¹ Saarilahti, S. 2017, 16.

⁵² Niukko, K. 2017, 22.

⁵³ KIOSKI-järjestelmä on selainpohjainen inventointijärjestelmä, johon pyritään syöttämään kaikki Pohjanmaan, Etelä-Pohjanmaan ja Keski-Pohjanmaan alueella tehdyt inventoinnit. Järjestelmä on otettu käyttöön 2000-luvun puolivälissä. Se on Pohjanmaan aluevastuumuseoiden, ELY-keskusten, maakuntaliittojen ja kuntien viranomaisten sekä maankäytön suunnittelutehtäviä ostopalveluina hoitavien yritysten käytössä käyttäjätunnuksin ja salasanojin. KIOSKIin ei ole saatu syötettyä kaikkia inventointeja. Osittain järjestelmässä olevat tiedot ovat hyvin pelkistetyt.

⁵⁴ Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt, 14.2.2019.

⁵⁵ Helsingin yliopiston Ruralia-instituutti valmistelea Seinäjoen historia III:sta, joka käsittelee paikkakunnan historiaa 1900-luvun loppupuoliskolla. Seinäjoen museoissa on käynnissä Seinäjokelaisten kaupunkihistoria -hanke, jolla osallistetaan paikkakuntalaisia tuottamaan omia näkemyksiään Seinäjoen historiasta, identiteetistä, kulttuuri-perinnöstä ja -ympäristöistä. Hankkeet ovat vielä kesken, joten niiden aineistot eivät ole käytettävissä.

Analyysimenetelmät

Haen lähestymistavalleni tukea Museoviraston kulttuuriympäristön analyysiin 2010-luvulla tuomasta DIVE-menetelmästä⁵⁶. Se on tarkoitettu ennen kaikkea inventointitoiminnan ja kulttuuriympäristötyön ohjeeksi, mutta siinä kytketään kulttuuriympäristöt, niistä tehdyt inventoinnit ja historiatieto yhteen. Menetelmässä korostuvat kulttuuriympäristön merkityssuhteet.

DIVE-menetelmän mukaan kuvailu kohdistuu nykytilaan, mutta sen odotetaan kertovan historiallisesta kehityksestä ja sen luonteesta. Ajatuksena on, että historia näkyy ympäristössämme erilaisina menneisyyden, ihmisten ja tapahtumien jättäminä jälkinä. Toisinaan historialliset piirteet erottuvat selkeästi, toisinaan ne voivat olla näkymättömiä. Tulkinta pyrkii selittämään niitä elementtejä ja ominaispiirteitä, joilla on erityistä yhteiskunnallista merkitystä. Tulkinnan kautta määritellään historiallisia merkitysisältöjä, arvioidaan ympäristön ja sen eriaikaisten osien luettavuutta. Siihen tarvitaan tietoa alueen alkuperästä, kehityksestä ja ominaispiirteistä.⁵⁷

Kohteen luonnetta kuvaavat ympäristölliset ja yhteiskunnalliset olosuhteet voivat liittyä esimerkiksi valtarakenteisiin, sosio-kulttuurisiin ominaisuuksiin, uskontoon, ilmastoon, talouteen, teknologiaan, viestintään, kaupunkikehitykseen sekä arkkitehtuuriin. Historialliset ominaispiirteet tekevät kohteesta omaleimaisen. Ne voivat liittyä esimerkiksi tapa- ja perinnekulttuuriin tai asumisen ja vuorovaikutuksen paikallisiin tapoihin. Ne näkyvät kaupunkien siluetissa ja rakennusten julkisivuissa.⁵⁸ Kohteesta riippuen kulttuurihistoriaa voidaan tarkastella paikallisesti ja alueellisesti tai suhteuttaa valtakunnallisiin ilmiöihin.⁵⁹

Historiallinen konteksti selittää maiseman tilallisia ja ajallisia yhteyksiä. Se tarkoittaa sitä, että jokainen historialliseen tapahtumaan, maankäyttöön, tuotantotapaan tai elinkeinoelämään liittyvä jälki on yhteydessä alueella vallinneisiin ympäristöllisiin, yhteiskunnallisiin ja kulttuurisiin konteksteihin. Näiden suhteiden, yhteyksien ja merkitysisältöjen selvittäminen on yksi tärkeimmistä DIVE-menetelmän tehtävistä.⁶⁰

---

⁵⁶ DIVE tulee englanninkielisistä sanoista Describe (kuvata), Interpret (tulkita), Valuate (arvottaa) ja Enable (toteuttaa).

⁵⁷ Kulttuuriympäristöanalyysi - opas DIVE-menetelmän käyttöön, 4–10, 18.3.2019.

⁵⁸ Kulttuuriympäristöanalyysi - opas DIVE-menetelmän käyttöön, 4–10, 18.3.2019.

⁵⁹ Pyykkönen, T. 2013, 51.

⁶⁰ Kulttuuriympäristöanalyysi - opas DIVE-menetelmän käyttöön, 15, 18.3.2019.

Myös arkkitehtuurista väitellyt, rakennustutkijana toimiva Juha Vuorinen on esittänyt kulttuuriympäristön tutkimuksen perustaksi eri ilmiöihin pohjautuvaa matriisia. Tietopohjaan tarvitaan laajaa tausta-aineistoa, ja se muodostuu useista tasoista. Kvantitatiivinen taso liittyy tilastoihin ja demografiaan, legaalinen lainsäädäntöön ja kvalitatiivinen taso ilmiöihin, tyyleihin, rakennustekniikkaan ja materiaaleihin. Lisäksi olisi huomioitava talous. Ideana on, että kaikki on ymmärrettävissä vain kontekstin kautta. Rakennuksilla on useita rinnakkaisia ja toisiinsa liittyviä konteksteja, joiden mukaan merkitykset muuttuvat. Tutkittavaa kohdetta verrattaisiin tietopohjaan, sijoitettaisiin oikeaan kontekstiin ja arvoitettaisiin suhteessa rinnakkaiskohteisiin.⁶¹ Juha Vuorisen mallissa analyysi edeltää ympäristöstä tehtäviä havaintoja, omassa työssäni sovellan periaatetta jälkikäteen.

Merkitysten etsiminen edellyttää laadullista tutkimusotetta. Pertti Alasuutarin mukaan laadullinen analyysi koostuu havaintojen pelkistämisestä ja arvoituksen ratkaisemisesta. Aineistoa tarkastellaan ensinnäkin jostain tietystä teoreettis-metodologisesta näkökulmasta, toiseksi kulloisen kysymyksenasettelun kannalta olennaiset raakahavainnot yhdistetään havaintojen joukoksi. Tulokset tulkitaan ja niistä muodostetaan ratkaisumalli.⁶² Tutkimuskohde toisin sanoen pyritään ymmärtämään ja selittämään. Näin lähestytään myös hermeneutiikkaa.

Hermeneuttista tutkimusotetta käytetään historiallisessa, yhteiskunnallisessa ja kulttuurisessa tutkimuksessa, kun tutkimuskohteena on tekstit, taideteokset tai muut merkityksiä sisältävät ilmiöt.⁶³ Esimerkiksi rakennussuojelusta laajasti kirjoittanut Laura Tuomisen mukaan hermeneuttis-semioottinen näkökulma soveltuu rakennustutkimuksen. Rakennusperintö koostuu arkitodellisuudessa havaittavista objekteista, joilta odotetaan viittaussuhdetta vaikeammin mielletäviin, abstrakteihin tai hävinneisiin ilmiöihin. Tutkimuskohteena on siis kulttuuri symbolisena viestintänä.⁶⁴ Metodologisesti tämä taustafilosofia tarjoaa välineitä lähdeaineiston käsittelyyn. Aineistolle asetetaan kysymyksiä. Saatujen vastausten myötä kuva tutkimuskohteesta tarkentuu. Tämän jälkeen voidaan tehdä tarkempia kysymyksiä. Ymmärtämisen prosessi etenee yksityiskohtien kautta kokonaisuuk-sien hallintaan.⁶⁵ Pyrkimyksenä on merkitysten syvällinen ymmärtäminen. Hermeneuttisessa kehässä yksityiskohtien tulkinta vaikuttaa kokonaisuuden tulkintaan, ja ymmärrys kohteesta laajenee tutkimuskohteesta tehtyjä tulkintoja uudelleen tulkitsemalla.⁶⁶

---

⁶¹ Vuorinen, J. 2008, 164–165.

⁶² Alasuutari, P. 1993, 22–27.

⁶³ Karhunen, E. 2018, 24.

⁶⁴ Tuominen, L. 2004, 17.

⁶⁵ Karhunen, E. 2018, 26. Vrt. Teräväinen, H. 2006, 67–69.

⁶⁶ Jyväskylän yliopisto, menetelmäpolkuja, 18.3.2019.

Aineiston intensiivinen tarkastelu vaatii lähilukua. Se tarkoittaa mahdollisimman yksityiskohtaista ja intensiivistä aineiston lukemisen menetelmää, jonka avulla voidaan etsiä ja löytää teemaattisia aineksia. Se mahdollistaa myös tutkijan omien tulkintojen tarkastelun.⁶⁷

Työni eteni prosessinomaisesti. Historia ja inventoinnit kävivät vuoropuhelua useaan kertaan. Hahmotin ensin Seinäjoen historian, sen keskeisiä kehitysvaiheita ja teemoja tai ilmiöitä. Tämän jälkeen siirryin aineiston pariin. Luokittelin inventointikohteet teemoittain (liite 2). Teemoja olivat maatilat, teollisuus, liikenne, julkishallinto, liike-elämä ja asuinrakentaminen, joita on käytetty myös aiemmissa kulttuuriympäristötutkimuksissa⁶⁸. Kiinnitin huomiota inventointien valintaprosesseihin ja argumentaatioihin, tyypittelyihin ja luokitteluihin sekä arvottamisen tuottamaan informaatioon. Kun yhdistin inventoinnit ja historian ikään kuin jatkokertomukseksi ja vuoropuheluksi, kategorisointi tarkentui. Samalla kävi ilmi, että inventoitujen kohteiden rinnalle tarvitaan tietoa myös inventoimattomista ja menetetyistä, puretuista kohteista. Pohdin samalla, tarvitaanko kokonaiskuvan hahmottamisessa kuntahistorian tarjoaman sisällön lisäksi myös muunlaista, esimerkiksi etnografista arkea ja elämäntapoja kuvaavaa tietoa. Lopuksi pyrin rakentamaan mallin, jolla kuvailin inventoidun rakennuskannan toimimista menneen ajan representaationa.

1.4 Aikaisempi tutkimus

Kaupunki suurena museona -tutkielma asemoituu kulttuuriympäristön- ja kaupunkitutkimuksen traditioihin, vaikkakin se tarkastelee aihetta museologian näkökulmasta. Vastaavaa tutkimusta – kaupungin tarkastelua suurena museona – ei ole tehty. Maisterintutkielmani kannalta olennaisimmat tutkimukset ja kirjallisuus liittyvät suuri museo -käsitteeseen, ulko- ja ekomuseoiden historiaan, museoarvoon ja representaatioon.

Kulttuuriympäristöntutkimusta tehdään ja on tehty useasta näkökulmasta käsin eri tieteenaloilla. Tutkimuskohteena voi olla kulttuuriympäristön asema, sille annettu merkitys kaavoituksessa ja julkishallinnossa, kulttuuriympäristön ja -maiseman suojelu tai maankäytön suunnittelu hallinnollisena kontekstina. Keskeisiä aiheita ovat myös rakennussuojelu ja kaupunkiympäristössä tapahtuvat muutokset, suojelun ja ihmisten arjen sekä kokemusten kohtaaminen, rakennussuojelun vaikutukset ihmisten elämään. Kulttuuriympäristöä on tarkasteltu kriittisesti esimerkiksi niissä tutkimuksissa, joissa käsitellään kulttuuriperintöön liittyvistä käsitteistä puhumista ja kirjoittamista.⁶⁹

---

⁶⁷ Tieteen termipankki, 18.3.2019.

⁶⁸ Ks. esimerkiksi Myllykoski, V. 2015; Mäkinieniemi, K. 2012; Moilanen, N. 2005.

⁶⁹ Kulttuuriympäristöalan tutkimus Suomessa, esiselvitys 2016, 51–52, 54–55.

Sijoitan työni siihen tutkimuskategoriaan, jossa haetaan erilaisia tai laajempia näkökulmia kulttuuriympäristöön ja siihen liittyvään määrittelyyn, arviointiin ja argumentointiin. Riikka Javanaisen museologian pro gradu -tutkielma *Suojella vai ei? – rakennussuojelun päätöksenteko* vuodelta 2013 tarjoaa aiheesta perustavanlaatuista tietoa. Riikka Javanainen selvittää, millaisia arvoja kahden suojelukiistakohteeseen liitetään ja miten niitä käytetään argumentoinnissa sekä mitkä tahot osallistuvat suojeluprosessiin. Tutkijaa on kiinnostanut erityisesti se, miten yhteisöt suorittavat valintaa siitä, mitä kohteita kulttuurisine piirteineen ja arvoineen vaalitaan tuleville sukupolville. Eeva Karhusen väitöksessä *Porin kuudennen osan tarinoista rakennettu kulttuuriperintö* vuodelta 2014 kiteytyy viranomaisten ja paikallisyhteisön erilaiset lähtökohdat arvottamiselle. Myös Aura Kivilaakson kulttuuriperinnön tutkimuksen alaan kuuluvassa väitöksessä *Suojelevat sanat. Puukäpylän kaavoituskiista esimerkkinä vaikuttavasta kulttuuriympäristön asiantuntijaviestinnästä* vuodelta 2017 lähtökohtana on asiantuntijataso ja julkisen keskustelun erilaiset arvottamisperustelut, mutta erityisesti tavat puhua kulttuuriperinnöstä. Itseäni kiinnostaa, millainen rooli historialla on argumentaatio- ja arvottamisperusteissa.

Maakuntien ja paikkakuntien kulttuuriympäristön ominaispiirteitä ja kohteita esitteleviä julkaisuja on runsaasti. Niissä selvitetään myös rakennussuojelun ja restauroinnin menetelmiä ja periaatteita. Pinja Metsärannan toimittama *Linnoista lähiöihin* -julkaisu vuodelta 2010 tarjoaa valtakunnallisen katsauksen aiheeseen. Vaikka sen johdantoartikkelin mukaan rakennetut kulttuuriympäristöt kertovat Suomen historiasta, kohde-esittelyt eivät sisällä tietoa maamme tai omien alueidensa historiasta tai kohteisiin liittyvistä ilmiöistä. Kohteita ei sidota historiakertomukseen myöskään maakunnallisissa ja paikallisissa rakennusinventointiesittelyissä, vaan niitä tarkastellaan osana aluekehitystä ja rakentamisen historiaa.

Rakennusinventointeja käsitteleviä väitöstutkimuksia tai pro graduja ei juurikaan ole. Tämän vuoksi esimerkiksi Virpi Myllykoski valitsi oman taidehistorian pro gradu -tutkielmansa aiheeksi inventoinnin. *Konneveden kirkonkylän modernin rakennusperinnön inventointi* -tutkielmassa vuodelta 2015 tarkastellaan inventointeja paikkakunnan historian ja kehityksen, aikakausien arkkitehtuuri-ihanteiden ja rakentamisessa tapahtuneiden muutosten ilmaisijana. Virpi Myllykoski kuvailee inventointien avulla alueen ominaispiirteitä, kulttuurikerroksia ja rakentamisen historiaa. Paikkakunnan historia sekä yleinen yhteiskunta- ja arkkitehtuurihistoria toimivat kehyksenä. Tarkastelussa keskeistä on inventointikohteiden luokittelu ilmiöpohjaisesti, aikakausien, arkkitehtien ja rakennusarkkitehtien, asuinympäristöjen, liike-elämän ja kaupan ympäristöjen sekä rakennusliikkeiden mukaan. Alaluokitteluina toimivat kerrostalot, rivitalot, kaupat ja liikekiinteistöt ja

pankkirakennukset.⁷⁰ Virpi Myllykosken kuvailuissa korostuvat rakentamisen historia ja muutokset, eivät niinkään inventointien ja paikkakunnan historian yhteydet niin kuin omassa työssäni.

Myös Museoviraston *Rakennettu hyvinvointi* -hankkeessa on tutkittu sotien jälkeisen Suomen rakennuskantaa eri ilmiöiden kautta. Hankkeen artikkeleissa ja julkaisuissa paneudutaan muun muassa kaupunkisuunnitteluun, opetuksen, terveydenhuollon ja seurakuntien rakentamiseen, kulttuurirakennuksiin, virastotaloihin ja liikuntaympäristöihin. Kussakin teemassa esitellään kyseessä olevan ilmiön kehitystä, siihen liittyviä eri aikojen rakennuksia ja niihin vaikuttavia arkkitehtuuri- ja muita ideoita. Esimerkiksi terveydenhuollossa rakennustyyppitutkimukset toimivat arvioinnin apuna. Virastotalojen yhteydessä puolestaan selvitetään rakentamisen ja byrokratian yhteyttä.⁷¹

Inventoitu rakennuskanta historian representaationa liittyy vääjäämättä paikkakunnalla – rakennetussa ympäristössä – tapahtuviin muutoksiin. Sen seuraamista helpottaa rakennuskannan ja historiakertomuksen teemoitus. Arkkitehti Kaisa Mäkinien väitöskirja *Pohjois-Pohjanmaan kirkonkylien muuttuva kulttuuriympäristö* vuodelta 2012 seuraa maaseutukirkonkylien muutosta 1800-luvulta nykypäivään rajattujen ajanjaksojen kautta. Teemoina ovat asuinpaikat ja viljelysalueet, kirkot ja muut seurakunnalliset rakennukset, koulut ja muut julkiset rakennukset, liikerrakennukset, teollisuuslaitokset ja asuinalueet. Teemat täydentyvät ja monipuolistuvat tultaessa kohti nykypäivää. Nina Moilanen tutkii Kinnulan kirkonkylän rakennetun kulttuuriympäristön muutosta 1900-luvun alusta 2000-luvulle etnologian pro gradu -tutkielmassaan *Maaseutukirkonkylästä moderniksi kuntakeskukseksi* vuodelta 2005. Siinä käydään läpi asumisen, liike-elämän, teollisuuden, vapaa-ajan sekä kunnallisen ja kirkollisen elämän ympäristöjä, niihin kohdistuneita muutoksia ja muutoksen syitä. Vastaavat teemat toimivat myös Seinäjoen historian hahmottamisessa ja inventointien kategorisoinnissa, vaikka sinällään Kaupunki suurena museona -tutkielmassa ei ole kyse muutostutkimuksesta.

Kenneth Hudson valottaa suuri museo -käsitettä artikkelissaan *The Great European Museum* teoksessa *Nordisk museologi* 2/1993. Sven Rentzhog on hahmottanut eri maiden ulkoilmamuseoiden kehityskulkuja 1800-luvun lopulta nykypäivään saakka teoksessaan *Open Air Museums* vuodelta 2007. Julkaisu etenee kronologisesti alkaen Tukholmassa vuonna 1891 avatusta Skansenista ja sen luojasta Artur Hazeliusesta päättyen nykypäivään. Ulkoilmamuseoissa on esitelty pää-

---

⁷⁰ Ilmiökategoriat on kehitetty Keski-Suomen museon modernin rakennusperinnön inventointihankkeiden yhteydessä 2010-luvulla.

⁷¹ *Rakennettu hyvinvointi*, 30.6.2020.

sääntöisesti agraarikulttuuria eri ajoilta. Sten Rentzhog selvittää myös sitä, miten sisältöjä on laajennettu teollisuuden, teknologian ja kaupunkiympäristöjen suuntaan. Teoksessa tarkastellaan museoiden suhdetta tutkimukseen, historian esittämisen tapoihin ja tulkintaan sekä painopisteiden vaihtumista rakennuksista ja niiden säilyttämisestä inhimillisen elämän esittämiseen.

Sovellan kaupunkiin ulkoilmamuseoiden ideoita ja tavoitteita monimuotoisen, eriaikaisen ja sosiaalisesti laaja-alaisen historian esittämisen paikkana. Vastaava idea liittyy ekomuseoihin. Niitä alettiin perustaa 1960-luvulla, ja ne muodostuivat omalla paikallaan olevista asutuksista asukkai-
neen, elämäntapoineen ja historiallisine tapahtumineen. Peter Davis käsittelee ekomuseoaatetta teoksessaan *Ecomuseums. A Sense of Place* vuodelta 1999.

Museoarvon käyttö operatiivisena käsitteenä havainnollistuu Helena Lonkilan pro gradu -tutkiel-
massa *Peilikäs peilinä* vuodelta 2005. Siinä peilikästä tarkastellaan merkityksenkantajana kol-
messa kontekstissa: perinteisenä peitteenä ja sisustustekstiilinä, mallitilkkuna ja tuotteena sekä
tallennettuna esineenä kokoelmassa. Jaakko Holman tutkimuskohteena on rakennus. Hänen pro
gradu -tutkielmassaan *Totta vai tarua? – Aleksis Kiven kuolinmökin museoarvo ja aitous* vuodelta
2011 peilataan museoarvoa rakennuksen tarjoaman informaation ja symbolimerkitysten kautta.
Brittiläinen museologi Susan M. Pearce on käsitellyt museoiden, objektien ja kokoelmien proble-
matiikkaa teoksissaan *Museums, Objects and Collection* vuodelta 1992 ja *On Collecting. An In-
vestigation into Collecting in the European Tradition* vuodelta 1995. Ensiksi mainitusta julkai-
sussa tarkastellaan keruutoiminnan eri muotoja matkamuistoina, fetisseinä ja systemaattisina ko-
koelmina. Susan M. Pearce selvittää keruutoiminnan politiikkoja ja merkitysten muodostamista.
Jälkimmäinen teos keskittyy keruutoiminnan syihin ja siihen, miten se kertoo ihmisistä ja yhtei-
söistä. Hän pohtii, miksi joihinkin esineisiin liitetään arvoja ja kuinka tämä luo merkityksiä elä-
määmme. Norjalainen etnologi Bjarne Rogan selvittää vastaavaa mallia artikkelissaan *Artefacts
– Source Materials or Research Objects in Contemporary Ethnology* teoksessa *Ethnologia Scan-
dinavica* Vol. 22/1992.

Museot ja representaatio yhdistyvät niissä tutkimuksissa, joissa käsitellään esimerkiksi näyttelyi-
den viestejä menneen ajan ilmentäjänä. Solveig Sjöberg-Pietarinen perustaa tutkimuksensa Kjell
Hansenin kaksoisrepresentaation käsitteeseen museologian väitöksessään *Museer ger mening.
Friluftsmuseerna Klosterbacken och Amuri som representationer* vuodelta 2004. Heta Hämäläi-
nen on lähestynyt omaa taidekasvatuksen pro gradun aihettaan – Keski-Suomen museon käsityö-
läiskoteja – Sjöberg-Pietarisen viitoittamalla tiellä, jolla myös minä jatkan.

Kaupunkitutkimus on laajaa, sillä merkittävä osa ihmisen toiminnasta tapahtuu kaupungeissa, kaupunkien kautta tai kaupunkeihin liittyen⁷². Tutkimusnäkökulmat vaihtelevat. Kulttuurinen näkökulma liittyy esimerkiksi kaupunkikuvaan, paikalliseen kulttuuriperintöön, kulttuurikerrostumiin ja -arvoihin sekä kaupunkikulttuuriin. Sosiaalinen näkökulma tuo tutkimukseen rappeutuvat kaupunkiympäristöt, hyvinvointiyhteiskunnan, vuorovaikutuksellisen suunnittelun. Historiallinen näkökulma voi keskittyä paikallishistoriaan, kaupunkien, niiden rakenteiden ja elämäntapojen historialliseen kehitykseen, muistelmiin ja kulttuurihistoriaan. Ympäristönäkökulma tarkastelee ympäristön suojelua ja historiaa.⁷³ Samassa tutkimuksessa on usein monia eri näkökulmia⁷⁴.

Kaupunki suurena museona -tutkielmassa nojaututaan tutkimukseen, jossa käsitellään kaupunkia – rakennettua ympäristöä – muistin ja muistamisen paikkana, representaationa ja merkityssuhteiden ilmentäjänä. Pia Olssonin ja Katri Lenton toimittama *Muistin kaupunki* -julkaisu vuodelta 2013 tarjoaa oivaltavia lähestymistapoja kaupunkiin historian representaationa. Esimerkiksi taidehistorioitsija Anja Kervanto Nevanlinna tarkastelee artikkelissaan rakennettua kaupunkia muistin ja merkitysten kiinnekohtana. Tutkija on lähestynyt samaa aihetta teoksessaan *Kadonneen kaupungin jäljillä* vuonna 2002.

2 Tutkimuskohteena kaupungin kulttuuriympäristö suurena museona

2.1 Kulttuuriympäristö aineellisena historiankirjana

Johdattelua suureen museoon

Museoiden, arkistojen ja kirjastojen perustaminen liittyy ihmisyyden peruskykyyn, muistamiseen. Muistaminen auttaa ihmistä ymmärtämään itsensä yksilöksi ja asemoitumaan menneisyyden, nykyisyyden ja tulevaisuuden osaksi. Toisaalta museoiden toiminta liittyy haluumme hallita ympäristöämme joko konkreettisesti tai henkisesti esimerkiksi nimeämällä tai luokittelemalla meille tärkeitä asioita.⁷⁵

Ensimmäinen julkinen museo maailmassa – British Museum – avattiin jo vuonna 1759. Museoita perustettiin runsaasti 1800-luvulla. Ala kehittyi seuraavan vuosisadan aikana. Alkuaikoina muse-

---

⁷² Jauhiainen, J. S. – Harvio, S. 2008, 19.

⁷³ Jauhiainen, J. S. – Harvio, S. 2008, 23.

⁷⁴ Jauhiainen, J. S. – Harvio, S. 2008, 36–37.

⁷⁵ Vilkuna, J. 2000, 8.

oissa keskityttiin keräilyyn, sittemmin sen rinnalle alkoi tulla sekä tutkimus- että kansansivistystehtävät. Samalla alettiin hahmottaa museotyön tekemisen tapoja museologiaksi. Niin sanottu vanha museologia tai museografia pyrki vastaamaan kysymykseen, miten museotyötä tulee tehdä. Museografia jätti kuitenkin osan alaa koskevista kysymyksistä avoimeksi, ja 1970–1980-luvuilla edettiin kohti uutta museologiaa. Sen mukaan museot itsessään eivät olleet enää päämäärä, vaan ne prosessit, jotka olivat synnyttäneet museot. Uusi museologia ei katsonut museota, vaan pyrki näkemään sen läpi yhteiskuntaan. Kysyttiin, miksi ihminen kerää, miksi museoita perustetaan ja miten ne muuttuvat. Näin muodostui esimerkiksi Jyväskylän yliopiston museologian oppiaineessa käytetty määritelmä: ”Museologia on tiede, joka tarkastelee sitä, kuinka yksilö ja yhteisö hahmottaa ja hallitsee ajallista ja alueellista ympäristöään ottamalla haltuun menneisyyden ja nykyisyyden todistuskappaleita.” Tämän mukaan ympäristö käsitetään sekä aineellisena että aineettomana. Todellisuus otetaan haltuun valikoimalla siitä osia ja rajaamalla se kulttuuriseksi todellisuudeksi. Tutkimuksen kohteena ovat siis ne kulttuuriprosessit, joiden avulla on haluttu tai halutaan säilyttää.⁷⁶

Uuden museologian myötä syntyi myös kokonaisvaltainen ajatus suuresta museosta. Sen muodostivat näyttelyt ja kokoelmat sekä rakennukset, mutta myös koko kotiseudun, isänmaan ja maailman kulttuuri- ja luonnonympäristö. Jyväskylän yliopiston museologian professori Janne Vilkkuna toi käsitteen Suomeen 1990-luvulla osallistuttuaan Kööpenhaminassa Tanskan kansallismuseon ja Uumajan yliopiston museologian laitoksen järjestämään kansainväliseen symposiumiin *Till museets genealogi*. Symposiumin yhtenä puhujana oli Kenneth Hudson, joka esitelmässään *The Great European Museum* esitteli ympäristökasvatuksellisen käsitteen Suuri Museo. Sen mukaan luonnon- ja kulttuuriympäristö nähtiin ”suurena museona” ja museoiden tehtävänä ”katsoa ulos- eikä sisäänpäin” eli selittää ympäristössä näkyviä ajan jälkiä.⁷⁷

Miten ympäristö voi toimia museona? Kenneth Hudson käyttää esimerkkinä ranskalaista Dinardin kaupunkia artikkelissaan *The Great European Museum* teoksessa *Nordisk museologi* 2/1993. Kenneth Hudson kutsuu kaupunkia [Dinardia] museoksi, koska se on sekä säilyttänyt menneisyytensä hienosti että säilyttänyt sen monikerroksisena. Näin kaupunki tarjoaa välineitä eri vuosikymmenten kontribuutioiden ymmärtämiselle. Jokainen vuosikymmen on vaikuttanut kaupungin

---

⁷⁶ Vilkkuna, J. 2000, 9–10.

⁷⁷ Vilkkuna, J. 2010, 10.

ulkonäköön ja toimintaan, sen rakennuksiin, katuihin ja puistoihin. Hudsonin mukaan ymmärtäminen ei ole kuitenkaan passiivinen prosessi, vaan se vaatii [katsojalta, kokijalta] kiinnostuneisuutta, henkilökohtaista panosta, tietoa ja halua rikkoa konventionaalista ajattelua.⁷⁸

Kenneth Hudson jatkaa suuri museo -käsitteen avaamista ekomuseoilla. Le Creusot Ranskassa esitteli ekomuseokäsitteen 1960-luvulla, ja se tarkoitti aluetta museona. Ekomuseon ei tarvinnut omistaa maata, aluetta, vaan hallita sitä kulttuurisesti. Le Creusot'n ensimmäisen johtajan Marcel Evrardin mukaan ”Le Creusot'ssa jokainen puu, jokainen lehmä, kaikki rakennukset – hän itse mukaan lukien – on museon näyttelyesine”. Alue muodostuu 1700-luvun linnasta ja sen ympärille levittäytyvästä maaseudusta taloineen, tiloineen, tuotantolaitoksineen, verstaaineen ja ihmisineen sekä heidän muistoineen ja perhehistorioineen. Museon henkilöstön tehtävänä on muokata tästä kokonaisuudesta, sen menneisyydestä ja nykyisyydestä merkityksellinen ja kiinnostava alueen omille asukkaille ja tarjota heille johtolankoja, joilla asioihin sai ymmärrystä.⁷⁹

Museologien lisäksi vastaavasta ideasta ovat viestittäneet myös kaupunkisuunnittelijat ja ympäristökasvattajat. Esimerkiksi ympäristöpsykologi Liisa Horellin ja yhdyskuntasuunnittelija Heikki Kukkosen mukaan kaupunki on yhdyskunnan aineellinen historiankirja. Kaupunki elää organisoitumisen tavoin. Kukin sukupolvi vuorollaan vaikuttaa ja asettaa siihen oman jälkensä. Näin kaupunki kertoo edellisten sukupolvien elämäntavoista.⁸⁰ Kaupunkien historia on myös kertomusta yhteiskunnallisista muutoksista. Se näkyy erityisesti fyysisenä ja spatiaalisena, mutta se on myös taloudellinen, sosiaalinen ja kulttuurinen jatkumo.⁸¹ Kulttuuriympäristö peilaa kulttuurin (laajasti käsitettynä) muutosta.

Ideoita ulkomuseoalueista ja ekomuseoista

Edellisessä luvussa mainitut ekomuseot ovat osa ulkoilmamuseoiden historiaa, jonka keskeisenä esimerkkinä ja käynnistäjänä pidetään Artur Hazeliuksen perustamaa Skansenia. Ulkoilmamuseot tarjoavat kiinnostavan yhtymäkohdan rakennettuun kulttuuriympäristöön paikallisen elämäntavan ja yhteiskunnan kuvaajana.

---

⁷⁸ Hudson, K. 1993, 51.

⁷⁹ Hudson, K. 1993, 54–55.

⁸⁰ Horelli, L. – Kukkonen, H. 1995, 159–160.

⁸¹ Uuskallio, I. 2004, 28.

Skansen avattiin vuonna 1891. Sen ideana oli esitellä Ruotsia pienoiskoossa. Alueelle siirrettiin rakennuksia ja maatiloja. Ne sisustettiin asianmukaisin esinein ja huonekaluin. Kansanelämää esiteltiin siten kuin se voisi ja olisi voinut olla. Mukana olivat niin rikkaat kuin köyhät. Luonto ja kulttuuri toimivat yhdessä. Luonnonolojen vaikutus kulttuuriin, kansanluonteeseen ja asenteisiin loi etnografisen puutarhan. Kaikki – rakennukset, luonto, ihmiset, puvut, huonekalut, työkalut – liittyivät toisiinsa. Museossa oli oppaita ja toimivia esittelijöitä eri puolilta Ruotsia. Kävijät saattoivat osallistua toimintaan. Festivaaleja järjestettiin sekä varojen keräämiseksi että ihmisten kiinnostuksen herättämiseksi, opetustarkoituksessa ja historian elävöittämiseksi. Artur Hazeliuksen tavoitteena oli elävä museo, joka ei vain esittänyt rakennuksia ja muita aineistoja, vaan yritti kuvastaa kansanelämää sen elävien piirteiden kautta. Tavoitteena oli yhdistää Skanseniin talonpoikaiskulttuurin lisäksi myös kirkollista kulttuuria sekä säätyläisten ja kuninkaallisten elämästä kertovia kohtauksia.⁸²

Skansenin esimerkki innosti myös muita kaupunkeja. Bernhard Olsen (1836–1922) avasi museonsa Kööpenhaminassa vuonna 1897. Se esitteli rakennuksia ja niiden kehitystä.⁸³ Georg Karlinin (1859–1939) operoiman Lundin museon Kulturenin vuoro oli vuonna 1892. Rakennuksia siirrettiin sekä maaseudulta että kaupungista. Kaikki yhteiskuntaluokat tuli huomioida. Toisaalta tavoitteena oli säilyttää rakennuksia omilla paikoillaan, *in situ*, toisaalta niitä voitiin myös siirtää säilymisen varmistamiseksi.⁸⁴ Maihaugen avautui Lillehammerissa, Norjassa 1900-luvun alussa. Sen perustaja Anders Sandvig (1862–1950) aloitti keruutoimintansa esineillä, joille tarvitsi vanhoja rakennuksia sijoituspaikaksi. Myöhemmin kokonaisuudesta muotoutui pieni kylä. Perinnössä oli kyse linkistä menneiden ja nykyisten sukupolvien välillä.⁸⁵

Oslon Bygdö [Bygdøy] saatiin avauskuuntoon vuonna 1902 ja Helsingin Seurasaari vuonna 1909. Myös Saksassa oli kiinnostusta vastaavaan. Esimerkiksi Königsbergissä suunniteltiin, että rakennuksia esiteltäisiin oikeasti asuttuina. Englannissa ulkoilmamuseoiden avulla ajateltiin voivan säilyttää niin sanotusti tavallisten ihmisten rakennuksia, esineitä ja traditioita, mutta ne tarjosivat myös historiallisesti vakaan perustan muuttuvalle yhteiskunnalle. Ulkoilmamuseoita valjastettiin myös nationalismiin – kansallisen identiteetin, isänmaallisen hengen – välineeksi.⁸⁶

---

⁸² Rentzhog, S. 2007, 6–10.

⁸³ Rentzhog, S. 2007, 33, 41–48.

⁸⁴ Rentzhog, S. 2007, 71–76, 77, 79.

⁸⁵ Rentzhog, S. 2007, 62–69.

⁸⁶ Rentzhog, S. 2007, 33, 35, 38–40, 41–48.

Ulkoilmamuseoiden uusi vaihe käynnistyi 1900-luvun puolivälissä. Yhteiskunta muuttui. Agrariikulttuuri koneellistui, yhtenäiskulttuuri ja massatuotanto valtasivat alaa. Maaltpako alkoi, tiloja ja taloja tyhjäntyi. Yhteiskunnallinen muutos aiheutti haasteita. Ihmisten elämäntapa muuttui. Mekanisaatio ja sosiaalinen tasa-arvoistuminen olivat nopeita. Uudessa kontekstissa nuorten oli vaikea hahmottaa aiempien sukupolvien elämää. Haasteisiin voitiin vastata ulkoilmamuseoilla. Talentamisella oli sama syy kuin aiemmin talonpoikaiskulttuurin kohdalla. Varhaisen teollisuuden merkit alkoivat hävitä teollisuuden muuttuessa, laajentuessa ja kehittyessä. Ulkoilmamuseoista tuli tärkeitä paikkoja häviävän kulttuurin säilyttämisessä. Samalla esiteltiin menestystarinoita.⁸⁷

Ulkoilmamuseoiden ideat ja ajatukset otettiin käyttöön 1800-luvun lopussa. Niiden ajateltiin olevan paras tapa saavuttaa suuret yleisöt, saada menneisyys elämään ja mahdollistaa ihmisten osallisuus historiaansa. Rakennuksia ja objekteja pyrittiin säilyttämään. Valintaan vaikutti muun muassa se, miten niiden ajateltiin herättävän yleisön kiinnostusta. Opetuksellisenä tavoitteena oli kansallisuuden rakentaminen, ja sillä tarkoitettiin yhteen kuulumista, sidettä eri alueiden ja ihmisten välillä. Menneisyyden tuntemista pidettiin tärkeänä ihmisen hyvinvoinnille ja tulevaisuuden suunnittelulle. Oltiin osa pitkää aikajaksumoa. Mahdollistettiin itsenä tunteminen. Toisaalta historialliset rakennukset nähtiin myös esimerkkeinä ja malleina oman aikakauden rakentamiselle ja suunnittelulle. Ulkomuseoalueet rakennuksineen, objekteineen, ympäristöineen ja toimintoineen mahdollistivat kokonaisuuksien hahmottamisen. Museoissa yhdistyi aineellinen ja aineeton, luonto ja kulttuuri. Ulkoilmamuseossa voitiin luoda elävä kuva sellaisena kuin se voisi tai olisi voinut olla todellisuudessa. Tavoitteena oli rakentaa kuvia yhteiskunnasta rakennuksineen, esineineen, ihmisineen ja elämäntapoineen. Talonpoikais-, säätyläis- ja kaupunkikulttuurin ohella huomioitiin myös teollisuuskohteet.⁸⁸

Ulkoilmamuseoita myös kritikoitiin. Niitä pidettiin pinnallisina, nostalgisina, tunteisiin vetoavina ja subjektiivisina. Ekomuseoista kirjoittanut Peter Davis muistuttaa kuitenkin, että kaikki museot ovat subjektiivisia ja ennako-oletusten värittämiä. Niissä tehdään valintoja, kategorisoidaan, esitellään ja tulkitaan. Davis kääntää katseen tulkintaan, joka muuttaa ympäristön museoksi.⁸⁹

Museojattelu ja -toiminta sekä tulkinta tarjoavat käyttökelpoisia mekanismeja ympäristön hallintaan. Paikan merkitykset ja muutokset avautuvat ympäristön tulkinnan kautta. Museoissa käy-

---

⁸⁷ Rentzhog, S. 2007, 152–154, 155–157, 211.

⁸⁸ Rentzhog, S. 2007, 98, 211.

⁸⁹ Davis, P. 1999, 13–15.

tettyjä dokumentointia, säilyttämistä, tulkintaa ja opetusta voidaan soveltaa myös kulttuurikohteisiin. Peter Davisin mukaan esimerkiksi U. Küsel totesi vuonna 1993, että ”Koko ympäristö on iso museo, jos tunnustamme sen sellaiseksi ja sovellamme siihen museologisia periaatteita”. Paikallaan – in situ – suojelu ja säilyttäminen ovat musealisaatiota. Toisaalta tämä prosessi johtaa dilemmaan. Kun kohde on valittu ja todennettu perinnöksi, se on saanut uusia merkityksiä. Myös rakennuksen kunnostaminen, rekonstruointi ynnä muut uudet kerrokset lisäävät merkityksiä. Merkitykset tulee näin ollen kontekstualisoida. Tämä vaatii holistista lähestymistapaa, kohteiden merkitysten huomioimista suhteessa laajempaan ympäristöön. Samalla tulee huomioida se, että ympäristö on monia asioita: luontoa, asuinalue, artefakti, systeemi, probleema, varallisuutta, ideologiaa, estetiikkaa ja historiaa.⁹⁰

Ympäristön tulkinnat auttavat avaamaan paikkojen merkityksiä. Fyysiset elementit ja merkitykset, joita paikalla on paikallisille ja ulkopuolisille, auttavat ymmärtämään omaa ja vierasta ympäristöä. Ne luovat yhteyden menneeseen ja jatkuvuuteen sekä identiteettiin. Peter Davisin mukaan historia ajan ilmaisuna on tärkeä ihmisille. Menneisyyden organisoiminen ja ajan kalibrointi tukee sosiaalista koheesiota, tunnetta, että on osa yhteisöä. Rakennetun ympäristön merkitykselliset kohteet auttavat kalibroimaan aikaa. Ne voivat auttaa meitä ymmärtämään ajan ja historian merkityksen joko fyysisen olemisen kautta tai tarjoamalla assosiaatioita tiettyihin tapahtumiin.⁹¹

Ekomuseoiden asiantuntijat pystyvät saamaan vain osan totuudesta esiin. Tarvitaan yhteistyötä yhteisöjen kanssa. Museon tulee jalkautua seiniensä ulkopuolelle ja valtuuttaa yhteisö asiaan ja toimintaan paikan hengen vahvistamiseksi ja säilyttämiseksi.⁹² Ekomuseoiden tavoite olikin osallistaa yhteisö omaan kulttuuriperintöönsä. Yhteisön tuli kokea, että perintö laaja-alaisena ja kaiken kattavana käsitteenä ohjasi yhteisön toimintaa. Yhteisön jokaisella jäsenellä oli velvollisuus osallistua museotyöhön, kuten esimerkiksi luettelointiin ja näyttelytoimintaan.⁹³

Muistin ja unohtamisen paikat

Kaupunkiin ja rakennettuun ympäristöön liittyy vahvasti muistin käsite samoin kuin museoihin. Kaupunkihistoriaa ja arkkitehtuuria tutkineen Anja Kervanto Nevanlinnan mukaan kaupunki ja

---

⁹⁰ Davis, P. 1999, 16–17, 18–19. U. Küselin toteamus vastaa Kenneth Hudsonin suuri museo -käsitettä. Kulttuurihistoriotsija ja arkeologi Udo Küsel on toiminut muun muassa Pretorian kansallismuseon johtajana, ja hän on opettanut Pretorian yliopistossa. African Heritage Consultants CC, 29.6.2020.

⁹¹ Davis, P. 1999, 19.

⁹² Davis, P. 1999, 21.

⁹³ Vilkuna, J. – Vuorinen, P. 2017, 18.3.2019.

sen rakennukset, korttelit, kadut ja puistot kertovat menneistä ajoista ja ihmisistä sekä tarjoavat kiinnekohtia muistille.⁹⁴ Muistin teknologioina toimivat esineet, kuvat ja representaatiot. Toisin sanoen muisti tuotetaan, sille annetaan merkityksiä ja jaetaan toisten kanssa niiden kautta.⁹⁵

Muistaminen havainnollistuu erityisesti monumenteissa, rakennuksista koostuvassa kulttuuriperinnössä. Monumenttien ajatellaan herättävän muistot elämään, tuovan menneisyyden nykyhetkeen. Rakennus toimii siis kulttuuriperintönä yhdessä siihen liitetyn tarinan kanssa, ei itsessään. Aineellinen kulttuuriperintö on työväline, joka helpottaa muistelua. Aineellinen kulttuuriperintö toimii muistamisen ja merkityksenannon välineenä, eräänlaisena ”muistin teatterina”. Nykyhetken lähtökohdista aina uudelleen tulkitut muistot auttavat tekemään vallitsevan asiointilan ymmärrettäväksi.⁹⁶ Kiintoisaa tässä toiminnassa on muistista poispyyhkimisen (tietoisen unohtamisen) ja muistissa säilyttämisen vuorovaikutus. Rakennettu kaupunki on toisaalta konkreettinen, visuaalinen esitys (representaatio) menneisyydestä, toisaalta muistamisprosessista. Muistamisprosessin kannalta tarkasteltuna puretut rakennukset kertovat halusta unohtaa, säilytetyt vanhat rakennukset halusta muistaa.⁹⁷ Myös historioitsija Tanja Vahtikari viittaa muistamiseen, unohtamiseen, valintoihin ja rajanvetoihin. Nykyisin nähtävät kokonaisuudet ovat syntyneet moninaisten prosessien tuloksena. Niihin kuuluu purkamisen ja säilyttämisen vastakkainasettelu, rajaaminen, restaurointi ja rekonstruktio. Tietyt osat menneisyydestä nostetaan representaatioiden kohteeksi toisten ohi.⁹⁸

Valintoja tehdään eri perustein. Anja Kervanto Nevanlinna viittaa historioitsija Pierre Noran Muistin paikat -teokseen ja sen moniääniseen historiaan. Nora kyseenalaistaa yleisen historian kirjoituksen, jonka mukaan kansakunnan historia muodostuu vain tärkeistä paikoista, ajankohdista, monumenteista ja ritualisoiduista seremonioista eli menneisyyttä parhaiten kuvaavista ilmiöistä. Tämä merkitsee samalla muiden paikkojen, ajanjaksojen, rakennusten, tapahtumien huomiotta jättämistä. Myös aiemmin arkisina ja vähäpätöisinä pidetyt asiat ja paikat on tärkeää ottaa

---

⁹⁴ Kervanto Nevanlinna, A. 2013, 273–274. Vrt. ”Rakennettua kaupunkia voi lukea kuin kirjaa menneisyydestä. Säilyneet fragmentit ovat kerrostumia ajasta: muistin paikkoja, joiden kautta voimme ymmärtää kadonneita maailmoja. [...] Jäljet aikaisemmista vaiheista oman aikamme kaupungissa kertovat meille kadonneista kaupungeista, jos osaamme lukea niitä. [...] Rakennukset, korttelit, kadut, puistot, kattomaisema, kaupunginosat ja kaupunkikuva – kaikki kantavat oman aikansa leimaa. [...] Niihin on kiteytynyt jälkiä kaupunkilaisten erilaisista tavoista elää kaupungissa, toimia sen erilaisissa paikoissa. Kaupunkitila kantaa kulttuurisia käytäntöjä ja merkityksiä.” Kervanto Nevanlinna, A. 2002, 15

⁹⁵ Koivunen, A. 2007, 142.

⁹⁶ Kervanto Nevanlinna, A. 2013, 275; Karhunen, E. 2014, 36.

⁹⁷ Kervanto Nevanlinna, A. 2013, 275–277. Käytännössä purkamista ja säilyttämistä ohjaavat monimuotoiset prosessit. Maankäytön suunnitteluun, rakentamiseen, talouteen ja hyvään ympäristöön liittyvät ideat, tarpeet, tavoitteet, toiminnat, tekniikat ja mahdollisuudet muuttuvat ajan kuluessa.

⁹⁸ Vahtikari, T. 2013, 298.

mukaan.⁹⁹ Kohteen irrottaminen alkuperäisestä merkitysmaailmasta mahdollistaa puolestaan niihin alun perin liittyneiden historiallisten, poliittisten ja moraalisten merkitysten unohtamisen, valikoinnin tai jopa tietoisin muokkaamisen, muistuttavat Hanna Mattila ja Tuomas Ilmavirta. Toisaalta aistimuksellisen kapea-alaisesti tehdyt valinnat voivat korostaa vain elämyksellisyyttä ja miellyttävyyttä.¹⁰⁰

Rakennetun ympäristön säilyttäminen tai siinä tapahtuvat muutokset eivät ole merkityksettömiä. Kulttuurisia merkityksiä kantava kaupunkitila luo identiteetille materiaalsen kehysten. Korttelit, kadut, puistot ja arkkitehtuuri auttavat meitä muistamaan. Kun kaupunkitiloja hävitetään, hävitetään samalla paikan historia ja jäljet niistä yhteisöistä, joille paikka on ollut merkityksellinen. Purkaminen kohdistuu näin ollen sekä rakennuksiin että kaupunkiyhteisöihin ja niiden kulttuuriin merkityksiin.¹⁰¹ Seinäjoella vanhaa rakennuskantaa on purettu runsaasti. Tarkoittaako se samalla sitä, että historiaa on menetetty tai sitä on unohdettu tietoisesti?

2.2 Kulttuuriympäristö kokoelmana ja näyttelynä

Museointiprosessi

Käsittelen inventoitua rakennuskantaa kokoelmana samalla tavalla kuin museoesineistä muodostuvaa kokoelmaa, vaikka rakennusten omistus- ja hallintaoikeus ei siirry museolle, eikä rakennuksia irroteta alkuperäisestä yhteydestä ja siirretä museon kokoelmatiloihin tai näyttelyyn. Inventoinnissa rakennukset irrotetaan niiden alkuperäisestä rakentamis- ja käyttöhistorian kontekstista, ja niistä muodostetaan uudelleen tulkittu kulttuurinen todellisuus, kulttuurihistoriallisia arvoja ilmentävä kokonaisuus samoin kuin museointiprosessissa.

Museokokoelmien yhteydessä puhutaan museoarvosta, joka määrittyy museointiprosessin kautta. Zbyněk Zbyslav Stránskýn esittämässä mallissa *valinta* kohdistuu sellaisiin objekteihin, jotka voivat ilmaista arvoaan. Valituista asioista, objekteista *muodostetaan* kokoelma, jota hallitaan, luetteloidaan ja säilytetään. Luetteloinnissa kiinnitetään huomiota objektin fyysisiin ominaisuuksiin ja tiedollisiin sisältöihin. Objektille luodaan metatodellisuus. Objektit tallennetaan (museoon, kokoelmaan) kulttuurisen muistin representaatioina, ja samalla muutetaan todellisuutta kulttuuriseksi todellisuudeksi. Tähän viittaa Kenneth Hudsonin tunnettu perusteesei, että täytetty tiikeri

---

⁹⁹ Kervanto Nevanlinna, A. 2013, 282–283. Vrt. Nyman, K. 2001, 9–16.

¹⁰⁰ Mattila, H. – Ilmavirta, T. 2013, 350–351.

¹⁰¹ Kervanto Nevanlinna, A. 2013, 285, 289.

museossa ei ole tiikeri, vaan täytetty tiikeri museossa. Kokoelma ei siis ole havaitun todellisuuden informatiivinen kuvaus, vaan se on kulttuurista todellisuutta. Kokoelman luoja, useimmiten museo, viestii kokoelmastaan myös ulospäin ja saa tähän liittyen palautetta. Tätä kutsutaan *esittämiseksi, presentaatioksi*. Objektin museoarvon toteutuminen vaatii vuorovaikutusta, objekti-subjekti-suhdetta, ja tämä tapahtuu juuri presentaation kautta.¹⁰²

Fyysisiä objekteja voi koskettaa, pidellä ja omistaa. Niiden arvo on kuitenkin riippuvainen niistä merkityksistä, joita esineille annetaan. Susan M. Pearcen mukaan fyysiset objektit ovat merkityksettä ilman sosiaalista sisältöä. Esineen arvo voi perustua esimerkiksi sen käytettävyyteen, materiaaleihin, arvokkaisuuteen tai harvinaisiin raaka-aineisiin tai käsityötaitoon. Museossa objekti on irrotettu sen alkuperäisestä tai markkinayhteydestä, ja sen arvoa määritetään osana kulttuuriperintöä. Esine ja siihen liittyvät merkityssuhteet voivat olla erilaiset alkuperäisessä yhteydessä ja museon kokoelmissa. Museossa toimitaan erilaisten tieteellisten ja museaalisten periaatteiden mukaan.¹⁰³ Ne koodataan uudelleen ja arvotetaan kunkin museon edustaman tieteenalan viitekehysessä. Esineen elämänsäkaareen liittyvät tietoarvot pyritään säilyttämään, vaikka käyttöarvo menetetään. Samalla objekti saa lisäarvoja uudessa viitekehysessä.¹⁰⁴ Puhutaan esineen informaatioarvosta.¹⁰⁵

Museoiden kokoelmatyön pohjalla on siis ajatus esineiden voimasta kantaa erilaisia merkityksiä ja viestejä, voimasta kantaa menneisyyttä nykyhetkeen (ja tulevaisuuteen). Tämä koskee sekä aitoja, autenttisia esineitä että kopioita¹⁰⁶. Ajatusta havainnollistaa Bjarne Rogan hahmottama malli merkityksellisten esineiden eli artefaktien kolmesta tasosta. Ensimmäisellä tasolla on fyysiset objektit. Ne muodostavat kulttuurin näkyvän, konkreettisen ja havainnoitavan tason. Toisella, näkymättömällä tasolla on objektiin liittyvät ideat, tiedot ja symboliset sisällöt siis semanttiset sisällöt, joista yksilöt ovat tietoisia. Puhutaan idea- ja kognitiivisesta tasosta. Systematisoitavalla tasolla siirrytään abstraktien periaatteiden tasolle. Tälle tasolle kuuluvat säännöt, tiedostamattomat normit ja säätävät periaatteet.¹⁰⁷

Objekti voi toimia kielellisenä merkinä sekä ekspressiona että sisältönä. Artefakti voi symboloida eri asioita riippuen siitä, mitä konventiota kulloinkin käytetään. Samalla on huomioitava

---

¹⁰² Stránský, Z. Z. 1995, 40, 43–44, 46–48; Lonkila, H. 2004, 11–12; Sjöberg-Pietarinen, S. 2004, 12.

¹⁰³ Pearce, S. 1992, 21, 24, 32–35, 38.

¹⁰⁴ Raippalinn, P. 2000, 46.

¹⁰⁵ Raippalinn, P. 2000, 46; Lonkila 2004, 13.

¹⁰⁶ Pearce, S. 1992, 21, 24.

¹⁰⁷ Rogan, B. 1992, 107.

myös se, että merkitys ei ole kiinnittynyt itse objektiin, vaan on osa kulttuurista prosessia. Merkitys luodaan ja luodaan uudelleen jatkuvasti. Merkitykset nousevat ihmisten suhteesta toisiinsa ja materiaaliseen ympäristöön. Esineisiin on koodattu viestejä, joita muut havaitsevat ja ymmärtävät, mikäli heillä on yhteinen ymmärrys koodistosta. Artefaktien kommunikaatio on kuitenkin yksisuuntaista. Ne eivät toimi varsinaisesti kielenä. Objektiin fyysistä olemusta voi tarkastella, mutta se ei välttämättä kerro tarkoituksesta ja käytöstä, merkityksistä ja arvoista. Niiden selvittämiseen tarvitaan muita lähteitä, esimerkiksi puhuttua ja kirjoitettua kieltä. Samalla artefakti muuttuu lähteestä tutkimusobjektiksi. Tutkimme todellisuutta objektien kautta, mutta myös objektit ovat osa tätä todellisuutta.¹⁰⁸

Kokoelmiin liittyvä tieto tallennetaan luetteloidilla. Identifiointi tai luokittelu ei ole kuitenkaan niin yksikertaista ja läpinäkyvää kuin voisi olettaa. Voiko esimerkiksi samaa nimitystä käyttää kaikista samaan esinetyyppiin kuuluvista esineistä, eri aikoina, kulttuuripiireissä tai semanttisissa yhteyksissä? Miten esineiden merkityssuhteet voidaan tallentaa monimuotoisesti? Huomioon tulee ottaa esineen tuotanto-, käyttö- ja kokoelmakontekstit. Eri vaiheissa esine saattaa liittyä erilaiseen luokittelujärjestelmään, jotka museossa pyritään liittämään esineen tietoihin.¹⁰⁹ Samalla tavalla inventoinneissa luetteloidaan ja luokitellaan tiettyjen konventioiden pohjalta, jotka voivat muuttua ajan ja paikan mukaan.

Representaatiomalli

Museo-objektista tulee osa uudenlaista objektia – museota – siinä vaiheessa, kun se yhdistetään museokokoelman kontekstiin. Tällöin esineen arvo aineellisena todistuksena arvioidaan uudelleen. Kohteeseen liitetään uusia merkityksiä. Objektilla voi olla useita merkityksiä, ja sitä voidaan käyttää kuvaamaan eri asioita eri näyttely- tai muissa yhteyksissä. Objekti toimii representaationa eli todisteena itseänsä laajemmasta menneisyyden kontekstista. Samalla esineen alkuperäinen konteksti muuntuu ja korvautuu uudella.¹¹⁰

Representaatiomalli havainnollistuu esimerkiksi Solveig Sjöberg-Pietarisen väitöskirjassa *Museer ger mening* vuodelta 2004. Solveig Sjöberg-Pietarinen tarkastelee menneen ajan representaationa Luostarinmäen käsityöläismuseota Turussa ja Amurin työväenmuseota Tampereella. Hänen

---

¹⁰⁸ Rogan, B. 1992, 108–109, 110, 112, 113, 117.

¹⁰⁹ Pearce, S. 1992, 123, 127–128.

¹¹⁰ Lonkila, H. 2004, 19; Sjöberg-Pietarinen, S. 2004, 2, 13, 15; Lidchi, H. 1997, 163–164.

tutkimuksensa viitekehystenä toimii prosessi, jonka kautta rakennuksista koostuva alue sekä koteja sisustuksineen ja irtaimistoineen on muutettu museoksi. Solveig Sjöberg-Pietarisen mukaan ulkomuseoalueet tarjoavat historiallis-etnologista tietoa. Niissä pyritään autenttisuuteen. Niissä on selvitetty alueen historiaa, rakennuksia ja asukkaita. Näin ulkomuseoalueesta voi muodostua dokumentti, joka sisältää tietoa siitä, mitä se voi representoida. Kjell Hansenin kaksoisrepresentaatiomallin mukaisesti Sjöberg-Pietarinen nimeää ulkomuseoalueen ensimmäiseksi representaatioksi alueen dokumentoidun sisällön, rajatun menneisyyden. Se viittaa siihen kaikkeen tietosisältöön, tietoon ja historiaan, jota objekti voi representoida. Toinen representaatio viittaa alueen toimintaan museo-objektina, mikä ei ole rajattu, vaan toimii yleisen historian representaationa. Tällä viitataan tietoon, jota esitellään eri tavoin. Museot toisin sanoen esittävät ensimmäistä representaatiota materiaalien evidenssien ja niihin liittyvän tiedon kautta.¹¹¹

Amurin ja Luostarinmäen kertomat tarinat ovat moninaisia. Ne liittyvät rakennustaidon, elämäntavan, sosiaalisten kerrosten, ajankuvan ominaispiirteisiin ja muutoksiin. Museoiden kautta esittäytyy kaupunkielämä, teollisuuden vaikutus, uudet rakennustyyppit ja yhteiskuntaluokat. Museoilla ilmennetään useita aikatasoja.¹¹² Amurin koti-interiöörit kertovat eri aikojen elinoloista. Ennen museoimista tehdyissä dokumentoinneissa selviää asunnon ilme, kiinteä sisustus, huonekalut ja käyttöesineet sekä tehdyt muutokset ja korjaustyöt. Huomiota on kiinnitetty siihen, miltä ajalta mikin on ja miten tiloja, huonekaluja ja välineitä on käytetty. Taustalle on kerätty asukkaan elämäntarina ja asumishistoria. Lähteenä on käytetty asukkaan jälkeen jättämiä asiakirjoja sekä hänen tuntemiensa ihmisten haastatteluja. Asunnon tarina ja asukkaan elämäntapa on saatu näkyväksi kuvailulla.¹¹³

Janne Vilkuna on liittännyt representaatiomalliin vielä kolmannen tason. Vilkunan mukaan ensimmäinen representaatio edustaa sitä menneisyyden todellisuuden osaa, jolla havaitaan museaalisia arvoja. Nämä arvot johtavat museointiprosessiin. Kun asetamme objekteja esille, emme esittele todellisuutta, vaan kulttuurista todellisuutta. Sijoitamme objektit tulkitsemaamme, uudelleen rakentamaamme ja rekonstruoimaamme ympäristöön, jota museologit kutsuvat objektin toiseksi

---

¹¹¹ Sjöberg-Pietarinen, S. 2004, 5, 12, 14, 318.

¹¹² Sjöberg-Pietarinen, S. 2004, 121, 154–155.

¹¹³ Sjöberg-Pietarinen, S. 2000, 56–58, 62. Solveig Sjöberg-Pietarinen on kirjoittanut väitöstutkimuksensa aiheesta artikkelissaan *Koti-interiööri museona* teoksessa *Näkökulmia museoihin ja museologiaan* vuodelta 2000.

representaatioksi. Objektin kolmas representaatio syntyy objektien ja katsojan suhteesta. Museo­kävijä tulkitsee ja ymmärtää objekteja omien kokemustensa kautta. Tällöin ”unohtuu ja unohde­taan” ensimmäiseen representaatioon liittyviä asioita.¹¹⁴

Vastaavasti rakennetussa ympäristössä ensimmäisen representaatio viittaa niihin sisältöihin ja tie­toihin, jotka liittyvät rakennusten ominaispiirteisiin, historiaan ja kontekstiin ja joiden perusteella kohde valitaan inventoitavaksi ja eri tavoin arvotettavaksi – museo- tai kulttuuriperintöarvon kan­tajaksi, kulttuuriympäristöksi. Toinen representaatio liittyy siihen tietoon, joka rakennuksen lä­päistyä arvottamiseseulan valitaan kerrottavaksi kulttuuriympäristöstä esimerkiksi raporttien, jul­kaisujen, näyttelyiden ynnä muiden tapojen välityksellä. Rakennusta ja siihen liittyviä tietoja voi­daan käyttää ilmaisemaan erilaisia merkityssuhteita eri yhteyksissä.

Inventointiprosessissa on kiintoisaa se, mitä tietoja eri yhteyksissä pidetään arvokkaana ja miten niitä halutaan käyttää. Mitä esimerkiksi Seinäjoen inventoitu rakennuskanta representoi tai on va­littu representoimaan? Tutkimusnäkökulmastani katsoen inventointien puutteena on kohdevalin­tojen, kuvailujen ja arvottamisen löyhä yhteys kohdealueen historiaan. Historialliset todistusarvot ovat vain yksi arvokategorioista. Kohteita arvotetaan rakennushistoriallisten, maisemallisten ja historiallisten merkitysten perusteella, mutta inventointi- ja arvottamistyössä ei arvioida inven­tointimateriaalin riittävyttä, kattavuutta ja käytettävyyttä historian representaationa. Historia ja rakennuskulttuuri toimivat pikemminkin erillään, omien sisäisten tavoitteiden mukaisesti.

Etnologi Teppo Korhosen mukaan rakennustutkimus voi tarjota välineitä koko elämän kirjon ym­märtämiseen rakennetun ympäristön näkökulmasta. Tarkastelun keskiössä on siis rakennettu ob­jekti, mutta sen kautta lähestytään yksittäisiä ihmisten, perheiden ja yhteisöjen asumista, elinkei­nonharjoittamista, vapaa-ajanviettoa. Tiloihin suhteutettavat toiminnat voivat olla tiettyjä, yksit­täisiä tai koko tutkittavan yhteisön harjoittamia. Tutkimus vaatii tietojen suhteuttamista eli vertai­lua. Tarvitaan laajempaa näkemystä kohteeseen suhteessa vastaaviin tai korvaaviin ilmiöihin ajassa, paikassa ja sosiaalisessa kentässä. Tutkimus edellyttää laajaa perspektiiviä. Aineistojen pohjalta pyritään tekemään tulkintoja kulttuurissa tapahtuneista muutosprosesseista ja luomaan niiden pohjalta yleispäteviä selitysmalleja. Rakennustutkimus on tulkintaa.¹¹⁵ Brittiläinen ar­keologi Kevin Walsh painottaa vastaavasti, että paikkoja, paikan tuntua ja niiden merkityksiä voi

---

¹¹⁴ Vilkuna, J. 2007a, 181–182; Sjöberg-Pietarinen, S. 2004, 6.

¹¹⁵ Korhonen, T. 2005, 160, 164, 180.

ymmärtää paremmin, mikäli niissä huomioidaan ne tuottaneet historialliset prosessit. Huomioon olisi otettava myös erilaiset tulkinnat.¹¹⁶

Rakennukset voivat toimia kielenä ja viestinä. Kommunikaatiovälineenä toimiminen vaatii sen, että sekä viestijä että viestin vastaanottaja jakavat tiedollisen yhtäläisyyden. Vastaanottajan on pystyttävä tulkitsemaan näkemänsä. Onnistuakseen kommunikoinnissa rakennuksen on toimitava representaationa, merkinä tai symbolina. Representoidessaan rakennus luo itsestään mielikuvan sinä rakennuksena, jota se esittää. Rakennus voi kertoa esimerkiksi tyyllillisistä pyrkimyksistä, teknologian tasosta ja taidoista, käytöstä ja käytännöllisyydestä, paikallisesta kulttuurisesta perinteestä sekä ideologisista, poliittisista ja kulttuurisista asenteista. Se voi ilmentää myös sosiaalisia aspekteja, kuten esimerkiksi etnisiteettiä, varallisuutta, asemaa ja arvostuksia.¹¹⁷

3 Inventoinnit ja historia vuorovaikutuksessa

Tämä luku kokoaa yhteen Seinäjoen historian sekä inventoidun rakennuskannan ja inventoinnissa esiin nostetut arvot. Kuljetan historiaa kronologisesti ja teemoittain. Kunkin teeman lopussa on luku Inventoinnit, arvot ja historia. Näissä luvuissa kuvailen kuhunkin teemaan liittyvät inventointikohteet arvoineen. Työn edetessä on tuntunut tarpeelliselle kirjata teemoihin myös ne kohteet, jotka on purettu, joita ei ole inventoitu tai jotka olisivat olleet relevantteja kohteiden edustaman ilmiön kannalta¹¹⁸. Pysin pohtimaan erityisesti sitä, mitä inventoinnit kertovat Seinäjoen historiasta. Miten ne korreloivat historiatarinan kanssa? Mistä ne todistavat?

3.1 Maatalousvaltainen varhaisvaihe

Seinäjokea kutsuttiin Koskenalustan kyläksi, Koskenalaksi 1600-luvun alkuun saakka. Seinäjoki kuului 1700-luvun loppupuolelle saakka Ilmajoen suurpitäjään yhdessä nykyisten Alavuden, Ilmajoen, Jalasjärven, Kauhajoen ja Peräseinäjoen sekä Kurikan ohella. Ensimmäisten asukkaiden arvellaan tulleen Seinäjoen seudulle Satakunnasta 1100-luvulla. Alueen jokien ja järvien kalarikkaus sekä metsien riista houkuttelivat ensimmäisiä tulokkaita. Alueen pysyvä asutus alkoi keskittyä jokilaaksoihin, jotka soveltuivat hyvin viljelykseen.¹¹⁹

---

¹¹⁶ Walsh, K. 1992, 55,

¹¹⁷ Korhonen, T. 2005, 172–175.

¹¹⁸ Olen selvittänyt purettu ja mahdolliset inventointikohteet vertailemalla historiaa ja inventointeja sekä tarkistamalla niiden tietoja esimerkiksi Seinäjoen museoiden kuvakokoelmista.

¹¹⁹ Alanen, A. 1970, 19, 21–22.

3.1.1 Asutus, talot ja tilat

Pysyvä asutus alkoi muotoutua 1500-luvulla. Seinäjoen ensimmäiset talot olivat Marttila, Jouppi ja Uppa. Kylän talomäärä nousi seitsemään 1680-luvulle tultaessa. Marttila ja Uppa sijaitsivat Seinäjoen itärannalla, Jouppi ja Jouppila vastakkaisella. Marttilasta muodostuivat myöhemmin Ala-Marttila ja Ylä-Marttila. Talomäärä kasvoi sekä lohkomisin että uudisraivauksella. Uusia taloja olivat Hallila, Huhtala ja Myllymäki sekä Niemistö, Mäenpää ja Heikkilä. Raivaukset laajenivat kaskeamalla ja kydöttämällä. Karjan määrä kasvoi. Jo 1600-luvulla seinäjokelaisissa taloissa oli sonneja, lehmiä, hiehoja, lampaita ja sikoja, hevosia. Tervanpoltto sai vakiintuneet muodot. Se oli tärkeä sivuelinkeino. Sen sijaan metsästyksellä ja kalastuksella näyttää olleen vähäisemmät merkitykset.¹²⁰

Suuret kuolonvuodet 1695–1696 verottivat yleensä väkimäärää, mutta Seinäjoella väestön määrä lisääntyi 61:stä 66:een. Seuraavalla vuosisadalla Suuri Pohjan sota ja niin sanottu isoviha koettelivat myös Seinäjokea. Alueella suoritettiin väenottoja muiden alueiden tapaan. Seinäjoen vanha saha poltettiin, lapsia ryöstettiin, naisia raiskattiin ja pahoinpideltiin.¹²¹

Seinäjoen historia kietoutui kantatilojen ja niiden omistajasukujen vaiheisiin 1700-luvulla. Asutus edistyi hitaasti vuosisadan alkupuoliskolla. Seudulla ei ollut yhteisalueita. Sarkajako ja metsien yhteisomistus hankaloittivat asiaa. Ratkaisuna käytettiin isojakoa vuosien 1770, 1775 ja 1777 asetuksilla. Valtiolle jäävä maa-alue osoitettiin uudisasutukseen. Tavoitteena oli maanviljelyksen lisääminen. Uudistilat tarvitsivat myös työvoimaa, ja sen tarpeen tyydyttämiseksi ryhdyttiin perustamaan torppia. Uudisasutus voimistui 1700-luvun puolivälissä. Ilmajoen Peltoniemen kylän maille kohosivat Kortesmäen, Latomäen ja Kitinojan uudistilat. Myös Rintalaa ryhdyttiin raivaamaan. Taloja pystytettiin purojen ja sivujokien varteen kauemmas kylän muista taloista. Näin syntyivät Pajuluoman ja Satamon alueet.¹²²

Isojako onnistui Seinäjoella vain osittain, mutta se selvitti omistus- ja viljelyssuhteita sekä edisti maataloutta. Viljellyn maan ala kaksinkertaistui ja väkiluku kasvoi 1700-luvun viimeisellä neljänneksellä. Asukkaita oli 184 vuonna 1749 ja 595 vuonna 1805. Tämä johtui luonnollisesta lisääntymisestä. Taloja oli 18 (28). Niemistön, Hallilan, Yli-Upan, Latva-Joupin, Ala-Joupin ja

---

¹²⁰ Alanen, A. 1970, 21, 23–29.

¹²¹ Alanen, A. 1970, 26–27, 33–36.

¹²² Alanen, A. 1970, 38–40, 61–65.

Rinta-Heikkilän taloilla oli yhteensä 26 torppaa. Monet olivat sukulaistorppia, joita annettiin perinnön vastineeksi talojen täysi-ikäisille pojille, vävyille ja lankomiehille. Näin talo saatiin pidettyä jakamattomana. Torpparilla oli oma talo ja oikeus ottaa käyttöpuita talon metsästä, raivata omaa peltoa ja niittyä. Korvaukseksi tehtiin päivätöitä talolle. Alueella oli myös sotilastorppia.¹²³ Väestöstä suurin osa sai elantonsa maataloudesta. Alueella toimi myös kyläseppä ja -räätäli sekä emäpitäjä Ilmajoen pitäjänammattilaisia. Muita väestöryhmiä olivat palkolliset ja itselliset eli irtolaiset.¹²⁴ Metsänkäyttö ja talonpoikaisteollisuus kasvoivat elinkeinoina 1700-luvun aikana. Vaikka karjanrutto koetteli karjaa, usko karjatalouteen säilyi. Viljelyshalu kasvoi. Siitä kertoivat uudisraivausinnostus, pellonraivaus ja kytöäminen, jota harjoitettiin myös heinämaan saamiseksi karjataloutta varten. Tervanpoltto oli seinäjokelaisten ainoa rahanhankintakeino. Se mahdollisti suolan ja raudan ostamisen. Tervaa käytettiin myös verojen suorittamiseen. Muita talonpoikaisteollisuuden tuotteita olivat salpietari, tärpähti, kimrööki ja hartsit. Salpietaria tuotettiin mustan ruudin raaka-aineeksi Ruotsin ruutitehtaille. Alueella rakennettiin erityisiä salpietarilatoja 1700-luvun jälkipuoliskolla. Sahaustoimintaa harjoitettiin omiin tarpeisiin. Seinäjoella toimi myös sahamylly 1700-luvun alkupuoliskolla. Lisäksi viinapoltolla näyttää olleen Seinäjoen alueella merkitystä. Viljaa ei kannattanut viedä myytäväksi hankalien kulkuyhteyksien vuoksi, vaan se oli parempi jalostaa viinaksi. Liikenneyhteyksiä hoidettiin vesitse ja maitse. Seinäjoki oli tärkeä väylä seinäjokelaisten lisäksi myös peräseinäjokelaisille. Maayhteydet olivat heikot.¹²⁵

Seinäjoki oli sijainniltaan keskeinen maakunnassa, mutta alueeltaan pieni. Talojen lukumäärä pysyi 18:ssa 1800-luvulla. Tiloja oli kuitenkin jaettu tai niillä oli useampia isäntiä ilman virallista maanmittarin tekemää jakoa. Kantatalot sijaitsivat lähellä Seinäjokea. Lohkotut tilat muodostivat yhtenäisen kokonaisuuden torppien sijaitessa kauempana kantatilasta.¹²⁶

Torpparilaitos hävisi paikkakunnalta nopeasti. Niitä alettiin lunastaa jo ennen vuoden 1918 torpparilain asettamista. Seinäjoella käytettiin myös kanssa-asukasjärjestelmää. Kumppani omisti oman osuutensa, vaikka sitä ei ollut mitattu maanmittarin toimesta, vaan omistus perustui osakkaiden väliseen sopimukseen. Kanssa-asukasjärjestelmä yleistyi merkittävästi 1890-luvulle tultaessa. Lampuoteja oli vain Yli-Marttilassa. Mäkitupalaiset olivat harvinaisia.¹²⁷

---

¹²³ Alanen, A. 1970, 71–81. Talojen nimet kertovat asutuksen laajenemisesta. Ensimmäiset tilat perustettiin jokivarteen, josta asutus laajeni niin sanotusti ulospäin. Peltoalueita laajennettiin raivaamalla ja kydöttämällä. Taloja jaettiin ja lohkottiin. Näin syntyivät Ali-, Yli-, Keski-, Rinta- ja Latva-alkuiset ynnä muut vastaavat talot.

¹²⁴ Vuonna 1808 tilallisia oli 217, torppareita 121, sotamiehiä 11, virkamiehiä (säätyläiset, kirkonpalvelijat) 8, käsityöläisiä 45 ja itsellisiä 21.

¹²⁵ Alanen, A. 1970, 87, 88–97, 99.

¹²⁶ Alanen, A. 1970, 335–339, 340, 349.

¹²⁷ Alanen, A. 1970, 335–339, 341, 345, 34.

Maatalous oli edelleen 1800-luvulla pääelinkeino, mutta myös Östermyran ruukki tarjosi ansio- mahdollisuuksia rakennustöiden, raaka-ainehankintojen ja ajojen ansiosta. Tervaa Seinäjoella poltettiin vielä 1870-luvulla. Metsiä alettiin hyödyntää myös tukkipuina, sahoille uitettuna. Tervakauppa romahti 1800-luvun lopussa, ja samaan aikaan Östermyra menetti merkityksensä. Rautatie paikkasi romahdusta. Paikkakunnalta suunnattiin myös siirtolaisuuteen muun Pohjanmaan tavoin. Seinäjoelta lähti siirtolaisiksi noin 1 000 henkeä vuosien 1883-1930 välisenä aikana. Eniten heissä oli talollisia ja itsellisiä (irtolaisia). Siirtolaisuudella oli sekä positiivisia että negatiivisia vaikutuksia. Osa siirtolaisista palasi takaisin mukanaan pääomaa. Osa ansioista lähetettiin kotipaikkakunnalle, mikä edesauttoi seinäjokelaisten pärjäämistä. Se helpotti myös työttömyyttä. Toisaalta paikkakunnalle jääneet henkilöt saattoivat joutua kunnan köyhäinhoidon varaan.¹²⁸

Väkiluvun kasvu oli melko ripeää 1800-luvulla, vaikka takaiskuja koettiin sekä 1830-luvulla että 1860-luvun jälkipuoliskolla. Väkiluku viisinkertaistui vuodesta 1810 vuoteen 1890 mennessä. Asukkaita oli noin 3 000 vuosisadan lopulla.¹²⁹ Maatalousväen osuus oli 89,4 prosenttia vuonna 1865. Se oli pudonnut 39 prosenttiin 1900-luvun vaihteessa. Paikkakunnalle oli tullut maakauppiaita, asemamies, leipuri, kansakoulun opettajat ja kappalainen sekä lukuisa joukko rautatieläisammattajeja. Vuoden 1900 luetteloon oli kirjattu lautamies, suutari, oluenpanija, kirjanpitäjä, teurastaja, suutari, poliisi, puuseppä, mylläri ja kirjansitoja.¹³⁰

Maataloissa elettiin ”kuin ennenkin” aina 1900-luvun alkuun saakka. Elämä oli täynnä aherrusta varhaisesta aamusta iltamyöhään. Kynnöt, kylvöt, heinäkorjuut, elonleikkuut tehtiin ihmis- ja hevosvoimin. Maanviljelyä harjoitettiin perinnäisten menetelmien mukaan, ja ne välittyivät sukupolvelta toiselle. Myös uusia tapoja – vuoroviljely, salaojitus, aura- ja muut välineet, uusien kasvien viljely – omaksuttiin vähitellen. Alueen haittaa, kevättulvia, pyrittiin torjumaan koskenperkauksilla. Karjataloutta kehitettiin heinäviljelyä kasvattamalla ja karjarotua parantamalla. Torpista ja mökeistä saatiin lisätyövoimaa talon oman väen lisäksi. Hyvistä ja työteliäistä piiosta ja rengeistä pidettiin huolta, ja yhteiselämää voikin luonnehtia melko demokraattiseksi. Isäntäväki ja palkolliset aterioivat yhteisen pöydän ääressä. Talvisin nukuttiin kaikki samassa tuvassa, kesällä talon nuorisot ja palkolliset siirtyivät aittoihin. Kesäkaudet hoidettiin ulkotöitä. Talvella teh-

---

¹²⁸ Alanen, A. 1970, 376–379, 381–384.

¹²⁹ Seinäjoen väkiluvun kehitys vuosina 1810–1890: 575 asukasta vuonna 1810, 1149 asukasta vuonna 1840, 2141 asukasta vuonna 1860, 1732 asukasta vuonna 1870 ja 2954 asukasta vuonna 1890.

¹³⁰ Alanen, A. 1970, 345–350, 351–355, 367–368, 387.

tiin puhdetöitä tuvassa, esimerkiksi korjattiin ja valmistettiin tarvekaluja. Työnteon täyttämän yksitoikkoisuuden katkaisi toisinaan tupaan ilmaantuneet kulkukauppiat, suutarit ja räätälit tai perhe-, vuotuis- ja muut juhlat.¹³¹

Inventoinnit, arvot ja historia

1990-luvun inventointi keskittyy maatilojen pihapiireihin. Niitä on inventoitu 62 kpl. Niiden rakennuskanta on pääosin 1800-luvulta ja 1900-luvun alkuvuosikymmeniltä, vaikkakin tilojen historia ulottuu kantatilojensa kautta 1700-luvulle ja osittain jopa 1500-luvulle. Suurin osa kohteista sijoittuu ydinkeskustan ulkopuolelle Niemistönmaalle ja Alakylään.

Maatilojen rakennuskanta on pääsääntöisesti 1800-luvulta ja 1900-luvun alkuvuosikymmeniltä. Asuinrakennukset ovat puolitoista- ja kaksikerroksisia hirsirakenteisia pohjalaistaloja. Osa on pitkänurkkaisia, osa lyhytnurkkaisia. Moni on vuorattu ja maalattu punamullalla. Ikkunat, ikkunanpielet, nurkkalaudat ynnä muuta vastaavat ovat tyypillisesti valkoiset. Pihapiireissä on lisäksi karjasuojat, aittoja ja muita talousrakennuksia eri tarkoituksia varten. Ulkorakennuksia on verraten runsaasti joissakin talouskeskuksissa.

2010-luvun inventoinnissa on vain kolme maatalon pihapiiriä. Yksi niistä kuuluu kantatiloista jaettuihin tiloihin, muut kaksi edustavat myöhempää 1900-luvun kerrostumaa.

Upan kantatalosta erotettuja tiloja on kaksi. Larvala sijaitsee keskellä kaupunkia, laajentuvan ja kasvavan kaupunkirakenteen puristuksissa. Ala-Uppa on saanut kansankielessä nimen Uppala. Myöhemmin sitä on alettu kutsua Talaksi silloisen omistajan mukaan. Kohteet on määritelty rakennushistoriallisesti arvokkaiksi. Ne edustavat oman aikansa ja alueensa maalaistalojen rakennustapaa, Tala myös oman alueensa vanhinta rakennuskantaa. Asuinrakennukset ovat säilyneet alkuperäisinä. Niitä on kunnostettu alkuperäisiä rakenteita kunnioittaen. Talan päärakennus on alun perin rakennettu jo 1700-luvulla. Talan talolla on myös historiallisia arvoja. Se on kuulunut merkittävälle seinäjokelaissuvulle ja sen pihapiirissä on toiminut puutyöverstas. Sen omistajia on ollut muun Wegelius-suku, joka polveutuu vuonna 1682 kuolleesta Tuomas Jaakonpoika Upasta. Talon viimeisin omistaja 1990-luvulla on ollut Jussi Tala. 2010-luvun inventoinnissa Larvalalla

---

¹³¹ Alanen, A. 1970, 447–449, 463–465, 470–471, 745–750.

ja Talalla on nähty myös maisemallista merkitystä. Lisäksi on korostettu Larvalan historiaa Upan maista erotettuna tilana. Larvalan talossa huomioidaan siinä tehdyt muutokset kerroksisuutena.

Joupin kantatilasta jaettuja tiloja ovat Rinta-, Takala- ja Yli-Jouppi 1800-luvulta. Niiden pihapiirit on arvoitettu rakennushistoriallisesti ja maisemallisesti merkittäviksi. Hyvin säilyneet asuinrakennukset ulkorakennuksineen edustavat hyvin alueen vanhaa rakennustapaa ja muodostavat edustavan Joupin kylänraittikokonaisuuden. Takala-Jouppissa on myös sisätiloissa alkuperäisiä rakenteita. Kolmen Joupin kokonaisuuteen liittyy lisäksi Rinta-Jouppi, jonka kaksikerroksinen päärakennus on tuotu Seinäjoelle Alavudelta 1920-luvulla. Siihen on tehty vuokra-asuntoja muun muassa Osuuskunta Itikan työntekijöille. Rinta-Joupin luettelointiperusteena on kuitenkin rakennushistorialliset arvot.

Jouppilan kantatilasta jaetut tilat sijoittuvat Seinäjoen länsirannalle. Niitä on osittain purettu Seinäjoen teknologia- ja innovaatiokeskuksen, Seinäjoki-Areenan ja järjestötalon sekä paikoitusalueiden tieltä. Jokiranta elää voimakkaassa murroksessa. Alue edustaa kuitenkin Seinäjoen vanhinta kulttuurimaisemaa. 2010-luvun inventoinnissa kokonaisuus on arvoitettu lisäksi historiallisesti merkittäväksi. Jouppilat on erotettu vanhoista kantatiloista, ja ne edustavat harvinaista perinteistä maanviljelyskulttuuria. Jäljelle olevat Uusi-, Yli- ja Keski-Jouppila ovat rakennushistoriallisesti ja maisemallisesti arvokkaita. Talouskeskukset ovat tyypillisiä ja edustavia maalaistalon rakennusryhmiä. Päärakennukset edustavat oman aikansa rakennustyyliä. Uusi-Jouppilan pihapiiri muodostaa umpipiikan, mikä on harvinaistunut ilmiö Seinäjoella ja Etelä-Pohjanmaalla. 2010-luvun inventoinnissa tähän kokonaisuuteen on lisätty Jouppila eli aikoinaan Östermyran ruukin Wasstjerna-suvun omistama Herra-Jouppila. Vanha päärakennus on purettu jo 1980-luvulla, ja nykyinen asuinrakennus on 1960-luvulta.

Keskusta-alueen ulkopuolella Niemistönmaalla, Alajokimaisemassa sijaitsevat Aunoksen ja Kattilan alueet sisältävät runsaimmin vanhoja maatalojen pihapiirejä. Vaikka osa kohteista on muuttanut asuinkäyttöön, yhteys tilat tuottaneeseen elinkeinorakenteeseen on vielä luettavissa tilojen takana avautuvassa avarassa peltomaisemassa. Tiloilla on myös karjalaitumia ja hevoshakoja. Alakylässä yhteys sen sijaan on selkeästi katkennut laajentuneen, voimakkaan asuin-, kauppa- ja muun rakentamisen myötä.

Niemistönmaa on osa Kyrönjoen Seinäjoen kulttuurimaisemaa. Asutus on sijoittunut nauhamaisesti viljelylakeuden reunamille. Alueen ensimmäinen uudisraivaus on Niemistö 1690-luvulta.

Mäenpää, Katila ja Heikkilä ovat saaneet alkunsa 1700-luvun alussa. Kantatalot ovat jäljellä. Yli-Katilan ja Niemistön/Kivistön päärakennukset ovat 1700-luvulta. Latva-Heikkilän päärakennus on 1820-luvulta. Rantalaan/Myllymäkeen on uusittu päärakennus 1890-luvulla, Kortesmäkeen vuonna 1911. Osa alueen talojen historiasta nivoutuu vuonna 1707 perustettuun Mäenpään kantataloon. Muut tilat ovat muodostuneet myöhemmissä jaoissa. Kaikkien kohteiden inventointiperuste on rakennushistoriallinen, osalla myös maisemallinen. Lisäksi Auneksesta, Latva-Mäenpäästä ja Katilasta mainitaan erityispiirteinä hyvä pihapiiri. Kohteet edustavat oman aikansa maa-seuturakentamista ja alueensa tyypillisiä pihapiirejä eri-ikäisine, hyvin säilyneine rakennuksineen. Joissakin kohteissa mainitaan alkuperäisenä säilynyt asu tai perinteitä kunnioittaen tehty kunnostustyö. Historiallisia arvoja on vain Yli-Katilalla. Siinä on asunut venäläinen komppania itsenäisyyttä edeltävinä vuosina. Katilan talo liittyy myös herännäisyyden leviämiseen paikkakunnalla.

Alakylässä on ollut Rintalan, Kortesmäen, Latomäen ja Kitinojan kantatilat. Kantatiloista on jäljellä Kortesmäki, muut kuusi inventointikohdetta ovat lohkotiloja. Rintala on ollut Östermyran ruukin omistuksessa 1800-luvulla. Lähdesmäki puolestaan on ollut Latomäen torppa ja Mäki/Koskela tilan pihatupa. Suurin osa tilojen päärakennuksista on 1900-luvun alusta. Niillä on rakennushistoriallisia arvoja. Kohteet edustavat oman aikansa maalaistalojen tyypillisiä pihapiirejä ja rakennuskulttuuria. Mukana on myös muutama pientilaesimerkki. Kortesmäen, Pihlajaniemen, Huhtakallion ja Lähdesmäen pihapiirit ovat erityisen edustavia. Asuinrakennuksista nostetaan esiin myös harvinaisia tyylipiirteitä, koriste-elementtejä ja yksityiskohtia. Mäki/Koskelalla on historiallista arvoa, sillä siinä on toiminut kansakoulu 1950-luvulla.

Huhtalan kaksi maataloa – Myllymäki ja Kotikontu – liittyy Myllymäen kantatilaan. Myllymäen vanha päärakennus on sijainnut ylempänä joenrannasta. Se on myyty venäläisille upseereille vuonna 1917 ja siirretty muualle. Nykyinen päärakennus on alempana jokirannassa. Sen yhteydessä on toiminut Myllymäen saha 1900-luvun puolivälissä. Huhtalan kohteilla on rakennushistoriallista ja maisemallista arvoa. Myllymäki edustaa perinteistä maalaistalotyyppeä ja on osa Seinäjokivarren kulttuurimaisemaa.

Yli- ja Ala-Hallila, Aromäki ja Rintämäki on perustettu **Hallilan** kantatalon numerolle 10. Ala-Hallilan päärakennus on 1820-luvulta, muiden talojen asuinrakennukset ovat 1900-luvun alkuvuosikymmeniltä.

Törnävällä sijaitseva Puro on ollut alun perin Aleksanteri Mikinpoika Hallilan perustama torppa Ylimarttilan maalla. Torppa on siirtynyt Puron eli silloisen Bäckin suvulle vuonna 1875. Suvun miehet ovat toimineet kirkon ”väkkäreinä” vielä 1900-luvulla. Torpan aluetta on laajennettu ostamalla maata Östermyra Bruks Aktiebolagetilta 1800-luvun lopussa ja 1900-luvun alussa. Leppälän tila puolestaan on erotettu Pajuluoman kantatilasta. Kohteilla todetaan olevan vain rakennushistoriallista arvoa, vaikka Puro liitetään sekä Seinäjoen seurakunnan että Östermyran historiaan. Sen todetaan olevan hyvin säilynyt 1800-luvun torpparakennuksen edustaja. Leppälässä on 1800-luvun ulkorakennuksia ja 1920-luvun persoonallinen asuinrakennus. Pihapiiri edustaa aikansa maalaistalon asumismuotoa.

Kauempana keskustasta sijaitsevalla **Soukallajoella** on ollut ulkosarkoja, joita seinäjokelaisten talojen pojat, tyttäret ja vävyt ovat saaneet torpanpaikoiksi. Alueella on ollut myös lapualaisten ja ilmajokelaisten torppia. Sinne asettui asumaan myös seppiä, nikkareita, räätäleitä ja hevosmiehiä. Vanhimmat asumukset – Aution ja Puuttoman torpat – ovat säilyneet vain muistoina alueen tien- ja paikannimissä. Jussilan torpan eli Eskoon tilalla on kehitysvammaisten palvelukeskus. Ämmälässä sijaitseva Salli on ollut alun perin Östermyran omistama Satamon torppa. Sillä on rakennushistoriallista arvoa.

Inventointien pääpaino on ollut rakennuskulttuurin kuvailussa ja arvottamisessa, ei kohteiden sitomisessa paikkakunnan vaiheisiin, yleiseen historiaan tai elämäntapaan. Tiedämme, millainen talouskeskuksen päärakennus on, milloin se on rakennettu ja millaisia muutoksia siihen tehty sekä mitä muita rakennuksia pihapiirissä on.

On sanomattakin selvää, että inventoitu rakennuskanta ei kerro Seinäjoen varhaisimmista ajoista. Seinäjoen ensimmäiset talot (Marttila, Uppa ja Jouppi) sekä jokirannan ja nykyisen keskusta-alueen 1600–1700-luvuilla perustetut kantatalot ovat hävinneet. Niiden muistot elävät lähinnä kaupunginosien nimissä, mutta myös niistä lohkotuissa, jaetuissa ja edelleen jaetuissa tiloissa. Yleensäkin 1600–1700-luvun rakennuskantaa on säilynyt vähän koko Suomessa. Toisaalta puurakenteiset talot ovat hävinneet ajan kuluttamina, toisaalta paikkakuntien kehitys on hävittänyt vanhan rakennuskannan jo kymmeniä vuosia sitten.

Inventointitiedoissa ei tuoda esiin maatilojen sivuelinkeinoja, muutoksia ja uudistuksia. Paikkakunnalla on asuttu ja eletty melko vaatimattomasti 1700- ja 1800-luvuilla, mutta tervanpoltto on

tuonut varallisuutta. Myös sivuelinkeinoja on harjoitettu. Uusia maatalouskoneita, tekniikoita, viljelylajeja ja karjarotuja on alettu ottaa käyttöön 1800-luvun lopulla. Mitä muuta rakennuskantaa talouskeskusten lisäksi tarvittaisiin kertomaan kokonaisuudesta? Esimerkiksi salpietarin valmistukseen käytetyistä salpietariladoista, ”salttiladoista”, on ollut jäljellä 1990-luvulla vain yksi Tervalassa. Niitä on ollut Kivimäessä, ja paikkaa kutsutaankin Salttimäeksi. Ovatko muut jo hävinneet vai eikö niitä ole inventoitu? Inventoinneissa ei ole mukana myöskään latoja tai väliaikaisasumuksina käytettyjä kytötupia ja jokisaunoja, jotka voisivat laajentaa kuvaa maataloustoiminnan harjoittamisesta. Entä voisiko inventointikohteiden kautta kertoa myös siirtolaisuudesta tai Östermyran ruukin tarjoamista sivuansiomahdollisuuksista?

Välillä – esimerkiksi sotien ja nälkävuosien aikana – on koettu ahdinkoa ja hätää. Herra-Jouppiin liittyy poikasena 1700-luvun sotien aikaan Venäjälle ryöstetyn Vale-Jaakon tarina. Vanha päärakennus on kuitenkin jo purettu, joten Jaakon tarinalle tai myös Seinäjokea koetellulle ison ja pikkuvihan ajalle ei ole olemassa fyysisistä kiinnityskohtaa. Muutoin vaikeat ajat eivät tule esiin inventointien kautta.

Inventoinneista ei käy ilmi, miten tiloilla on eletty, tehty töitä ja tultu toimeen. Niiden kautta ei kerrota, miten pihapiirien rakennuksia on käytetty, millainen perhe- ja työkuunta tiloilla on ollut tai missä ja kuinka paljon perheillä on ollut viljelyksiä ja karjaa. Mitä ja miten on viljelty? Miten karjanhoito ja siihen liittyvä talous ovat muuttuneet? Inventointien kautta voisi kertoa siitä, kuinka seinäjokelaisista talonpojista tuli tuottajia sekä siitä, miten ulkopuoliset vaikutukset – isojako, vesirakentaminen ja tulvajärjestelyt, palo- ja muut määräykset – näkyvät tiloilla.¹³²

Inventoinnit eivät paljasta arvoja, asenteita tai alueen ja asukkaiden identiteetin ja mentaliteetin piirteitä. Esimerkiksi työteliäisyyden ja kätevyyden arvostus sekä pärjäämisen eetos liitetään suomalaisuuteen. Pohjalaistaloja ja ulkorakennusten lukumäärää pidetään vaurauden osoituksena. Ulkorakennuksia on alettu rakentaa sitä mukaa, kun tarve ja mahdollisuudet ovat kasvaneet. ”Kaksfooninkisten” pohjalaistalojen rakentaminen on mahdollistunut tervan tuoman vaurauden myötä. Toinen kerros on rakennettu ”komian tähären”, eikä sitä ole välttämättä käytetty muutoin kuin juhlissa. Myös pohjalaisten kirvesmiestaito on yleensä laajalti tunnettu, ja sitä myös korostetaan monissa yhteyksissä. Seinäjokelaisten pihapiirien rakennukset on todennäköisesti tehty itse tai rakentamisessa on käytetty apuna paikkakunnan ja alueen ammattitaitoisia kirvesmiehiä, mutta

---

¹³² Kansankulttuurista sekä talonpoikaisyhteiskunnan muutoksista, työn tekemisestä ja arvoista, elämäntavan ja rakennuskulttuurin yhteyksistä: ks. esimerkiksi Anttila, V. 1974; Vuorela, T. 1983; Vilkuna, K. 1994; Vilkuna, K. 1956; Pulma, P. 2007; Valonen, N. – Korhonen, T. 2006.

tätä ei mainita inventoinneissa.”Kökkää” eli talkootyön perinnettä pidetään edelleen arvossa.¹³³ Näiden asioiden kertominen inventointien kautta laajentaisi kohteisiin liitettyjä merkityssuhteita.

Tilat ovat saattaneet pysyä samalla suvulla useita sukupolvia. Pihapiirien rakennuskantaa on säilytetty ja rakennukset pidetty hyvässä kunnossa. Mitä kaikkea tämä kertoo tilojen omistajien ja ympäristön asukkaiden ajatuksista? Onko se osoitus suvun historian, juurten, rakennusperinnön ja perinteiden tärkeydestä?

3.1.2 Östermyran ruukki

Seinäjoen kehityksen keskeisin alullepanija oli Östermyran ruukki. Vaasalainen laivanvarustaja ja liikemies **Abraham Falander** (1746–1815) perusti ruukin vuonna 1798. Falander oli tutustunut alueen oloihin muiden toimintojensa yhteydessä ja pannut merkille suomalmivarannot ja koskivoimat. Ruukin ja aiemmin Isoonkyröön perustetun Kolkin sahan oli tarkoitus palvella erityisesti Falanderin laivanrakennustoimintaa.¹³⁴

Vuorikollegiolta anottu lupa käsitti Tikkukosken rantamille, Yli-Marttilan vuokramaille perustettavan manufaktuurilaitoksen, jossa oli yksi nippuvasara, kaksi naulavasaraa ja leikkuusakset naula-aineksen käsittelyä varten. Tarkoituksena oli jalostaa omaa suomalmista jalostettua harkkorautaa ja Ruotsista ostettavaa kankirautaa nauloiksi sekä nippu-, vanne- ja pulttiraudaksi. Falander sai solmittua paikallisten talonpoikien kanssa sopimuksen sysien ja harkkoraudan toimittamisesta. Harkkouuneja perustettiin Ilmajoelle, Kurikkaan, Nurmoon, Kuortaneelle ja Peräseinäjoelle. Vastineeksi ruukki palveli paikallista raudantarvetta.¹³⁵

Ruukkia varten rakennettiin tuotantorakennukset. Vaatimattoman alun jälkeen tehdas laajeni kahdella kankivasarapajalla, ja kankirautaa alettiin tuoda yhä enemmän Ruotsista. Isäntäväelle rakennettiin kartano. Työväen asuinrakennukset, sepille tarkoitettut Punatulcut ja muulle työväelle tarkoitettut vaatimattomat ”pykningit”, saatiin valmiiksi 1800-luvun alkuvuosikymmeninä.¹³⁶

---

¹³³ Pohjalaistalon merkityssuhteista: ks. esimerkiksi Vuorela, T. 1949; Mäkelä, M. – Riukulehto, S. 2016.

¹³⁴ Alanen, A. 1970, 124–125.

¹³⁵ Alanen, A. 1970, 125–128.

¹³⁶ Alanen, A. 1970, 130–134.

Abraham Falander aateloitiin Wasastjerna-nimellä Suomen sodan aikaan. Aatelointi oli palkinto Falanderin kuningasmielisyydestä aikana, jolloin Suomen kansan odotettiin vannovan uskollisuudenvala Venäjän keisari Aleksanterille. Abraham Falander pystytteli Ruotsissa vuoteen 1810. Ruukkia hoiti hänen poikansa **Gustaf Adolf Falander-Wasastjerna** (1785–1849). Hänen aikanaan ruukin toiminta laajeni ja kehittyi. Työntekijöitä oli yli kaksikymmentä vuonna 1808, seitsemänkymmentä 1840-luvulla. Parhaina aikoina ruukin alueella oli noin 150 asukasta, joista puolet oli työikäisiä, puolet lapsia.¹³⁷

Ruukin toiminta vaikutti maanomistusoloihin myös tuotantoalueen ulkopuolella. Jo Abraham Falander oli hankkinut omistukseensa Rintalan, Satamon, Huhtalan, Yli-Marttilan ja Jouppilan osuuksia. Gustaf Adolf Wasastjerna tärkeimpiä tehtäviä oli maanomistusten laajentaminen ruukin toiminnan ja tuottavuuden kehittämisen sekä vesivoiman saannin varmistamisen ohella. Tavoitteena oli saada Östermyran ruukki riippumattomaksi ympäristön talonpoikien hankinnoista ja vakiinnuttaa oloja.¹³⁸

Östermyrassa käynnistyi ruudin tuotanto 1820-luvulla. Se tasapainotti raudantuotannon suhdannevaihteluja ja tuotti Östermyran vaurauden. Ruudin saanti oli hankaloitunut 1800-luvun alussa, kun Suomi liitettiin osaksi Venäjää ja suhteet Ruotsin ruutitehtaisiin katkesivat. Tarvetta oli esimerkiksi vuoriteollisuudessa. Östermyra valikoitui ruutitehtaan paikaksi eri vaihtoehtojen jälkeen. Se sijaitsi salpietarin, mustan ruudin raaka-aineen, tuotantoalueella. Lisäksi alueella oli saatavissa koskivoimaa ja sysiä. Gustaf Adolf Wasastjerna solmi valtion kanssa sopimuksen ruutitehtaan rakentamisesta. Hän sitoutui tuottamaan valtiolle 42 500 kiloa (1 000 sentneriä) ruutia vuosittain valtionlainaa vastaan. Ruukinomistaja vastasi tuotantolaitosten salpietarinpuhdistuslaitoksen rakentamisesta, valtio rakensi ruutimakasiinin, -laboratorion ja ruudintutkijan asunnon.¹³⁹

Ruutitehtaalle rakennettiin tuotantotiloja eri vaiheita varten. Lutteri, tulikivimylly, satsihuone, silinterit, prässihuone, kuurnoo ja sihti, prässi, kuivoosauna ja puleeri rakennettiin Seinäjoen varteen vähintään 600 metrin päähän toisistaan tulipalovaaran välttämiseksi. Rakennustarvikkeita hankittiin paikallisilta, mutta omavaraisuutta edistääkseen Wasastjerna hankki omistukseensa myös Seinäjoen sahan ja kalkkilouhoksen Kurikasta. Toiminnan käynnistyttyä ruutia varten tarvittavat raaka-aineista salpietari ja sydet saatiin ympäristön talonpojilta, rikki Ruotsista.¹⁴⁰

---

¹³⁷ Alanen, A. 1970, 134, 136, 280.

¹³⁸ Alanen, A. 1970, 147, 163, 168.

¹³⁹ Alanen, A. 1970, 189, 192–194.

¹⁴⁰ Alanen, A. 1970, 195–209, 209–224.

Kartanon mailla oli myös Myllykosken saha ja pärehöylä. Saha palveli lähinnä Östermyran ruuk-
kia, mutta myös paikallisia asukkaita. Vanha saha purettiin 1910-luvulla. Sen tilalle rakennettiin
uudenaikaisempi laitos. Jauhomylly rakennettiin Tikkukosken varteen vuonna 1858. Tiiliruukki
oli toiminnassa mahdollisesti 1820-luvulta lähtien. Laitos valmisti tiiliä ensin omiin tarpeisiin,
sittemmin myös muille. Esimerkiksi Seinäjoen asema-alueelle tuotettiin 300 000 tiiltä. Tiiliruukin
tuotannossa oli myös salaojaputkia. Oluttehdas alkoi toimia vuonna 1852, luumusertimo ja luu-
mylly 1860-luvulla sekä värjäämö ja tamppaamo 1870-luvulla.¹⁴¹

Ruukin kolmas patruuna **Gustaf August Wasastjerna** (1820–1905) keskitti tarmoaan ruukin ja
teollisuustoiminnan ohella myös maatalouden kehittämiseen. Hän laajensi tiluksia. Kartanon mai-
hin liitettiin Yli-Marttila, osa Ala-Marttilaa (Nygård), Peräseinäjoen Viitala ja Vuolle, Fröjdin ja
Ojalan torpat sekä Tarasti-Jouppila eli Herra-Jouppila eli Herrala. Tiloja ostettiin myös Lapualta,
Nurmosta ja Ylistarosta. Östermyran maanomistus oli laajimmillaan noin 4 000 hehtaaria. Öster-
myrassa otettiin käyttöön maatalouden uudistuksia: salaojitus, vuoroviljely ja keinolannoitus. Kun
1860-luvun nälkävuosista oli selvitty, patruuna jatkoi kehittämistoimia peltoja raivaamalla ja ojit-
tamalla. Vehnää alettiin viljellä 1870-luvulla. Kauraa viljeltiin karjanrehuksi. Turnipsin siemeniä
oli saatu Turusta jo vuonna 1853. Myös uusia maatalouskoneita hankittiin.¹⁴²

Maanviljelyn pettymykset alkoivat siirtää painopistettä karjatalouteen. Gustaf August Wasa-
stjerna innostui voista ja sen tuomista mahdollisista voitoista hollantilaisten esimerkin innosta-
mana. Suuri kivinavetta rakennettiin vuonna 1856, ja sinne tuotettiin ayshire-karjaa Skotlannista.
Meijerin rakentaminen vuonna 1860 merkitsi uuteen talousmuotoon siirtymistä. Östermyrassa
tuotettu voi myytiin pääsääntöisesti Pietariin. Kartanon yhteyteen perustettiin karjakkokoulu
vuonna 1876. Koulu rekrytoi oppilaansa maakunnan ruotsalaiselta alueelta.¹⁴³

Rautaruukin toiminta loppui 1870-luvulla kannattamattomana. Ruukki sijaitsi syrjässä. Raaka-
aineiden ja valmiiden tuotteiden kuljetuskustannukset olivat suuret. Östermyra oli perustettu ko-
timaisen raaka-aineen, suomalaisin, varaan, mutta sen sijaan tarvittiin kaukaa tuotua ruotsalaista
takkirautaa. Se jäi jälkeen teknilliseltä kehitykseltään, eikä pystynyt kilpailemaan muiden, parem-
min tuottavien ruukkien kanssa.¹⁴⁴

---

¹⁴¹ Alanen, A. 1970, 252–256.

¹⁴² Alanen, A. 1970, 258–259, 263, 265.

¹⁴³ Alanen, A. 1970, 268–269, 272–273.

¹⁴⁴ Alanen, A. 1970, 187.

Ruudin menekki oli alkanut vähentyä 1800-luvun puolivälissä. Vaikeuksia aiheuttivat myös monet räjähdykset tehtaalla. Tuotanto elpyi muutamaksi vuosikymmeneksi muun muassa rautateiden rakennustyömaiden ruutitarpeen vuoksi. Toimintaa ei enää uudistettu 1800-luvun lopulla, ja se sai kilpailijan sekä Turpan ruutitehtaasta että uudesta räjäytysaineesta, dynamiitista. Viimeinen ruutierä lähti Östermyrasta vuonna 1892.¹⁴⁵

Gustaf August Wasastjerna oli laajentanut toimiaan myös Tampereelle, mikä koitui Östermyran kohtaloksi. Rautamanufaktuuri perustettiin Tampereelle vuonna 1857. Tästä sai alkunsa Tampella, jolla oli merkittävä vaikutus suomalaisen teollisuuden kehityksessä. Gustaf August Wasastjerna kiinnitti yritykseen huomattavasti varoja. Hän myös otti itse ja takasi lainoja. Katovuodet heikensivät patruunan omia yrityksiä ja Tampereen toinen yrittäjä, Adolf Törngren (1824–1895), teki konkurssin, mikä toi tappioita. Eri vaiheiden jälkeen Östermyra haettiin konkurssiin lopullisesti vuonna 1888.¹⁴⁶

Uudeksi omistajaksi tuli päävelkoja Vakuutusosakeyhtiö Kaleva. Kartano vaihtoi omistajaa jo parin vuoden kuluttua. Östermyra Bruks Aktiebolag rakensi nykyisen keskustan lähelle, joen rantaan höyrysaunan ja alkoi kaataa Östermyran metsiä laudoiksi ja lankuiksi. Maita myytiin torppareille ja rautatieläisille 1900-luvun alussa. Kun hovioikeuden asessori Konstantin Törnudd (1848–1925) osti pääkartanon lähialueineen vuonna 1905, maata oli jäljellä 170 hehtaaria. Asessori Törnudd nimitti kartanon Törnäväksi kotipaikkansa Tyrnävän mukaan. Hän asui sisarensa ja palvelijoidensa kanssa eteläsiivessä. Pohjoisosassa käräjäitiin. Työväenasuinrakennukset ja Propeeri vuokrattiin kesävieraille. Konstantin Törnuddin kuoltua vuonna 1925 kartano maineen siirtyi testamenttilahjoituksella Seinäjoen maalaiskunnalle.¹⁴⁷

Inventoinnit, arvot ja historia

Östermyran ruukin ja kartanon alue on inventoitu kokonaisuutena ja rakennuksittain. Kartanon päärakennus ja seppien asuinrakennukset, Punatulkut, ovat 1800-luvun alusta. Ruutilaboratorio, vahtisotilaiden kasarmi ja ”kuivoosaunan” kattilahuone liittyvät ruutitehtaaseen. Ruutivarasto, joka on muutettu kirkoksi 1860-luvulla, on inventoitu sekä Östermyran että kirkollisen toiminnan esimerkkinä. Kivinavetta, meijeri ja pehtorin talo Puistola ja mylly liittyvät kartanon 1800-luvun loppupuoliskon maataloustoimintaan.

---

¹⁴⁵ Alanen, A. 1970, 245–246, 250–251.

¹⁴⁶ Alanen, A. 1970, 300–302, 306.

¹⁴⁷ Alanen, A. 1970, 306, 317–318, 321–329.

Kokonaisuus on osa valtakunnallisesti merkittävää kulttuuriympäristöä, ja se on määritelty rakennushistoriallisesti, historiallisesti ja maisemallisesti merkittäviksi. Arvoja ei ole selitetty tarkemmin. Östermyran lyhyt historia toimii inventointiraportissa yksittäisten rakennuskuvausten taustana. Kuvaukset painottuvat rakennusten olemukseen, tyylipiirteisiin ja rakennushistoriaan. Inventoinneista puuttuvat ruukkiyhteisön, elämäntavan ja työn kuvailut, elämän ja työn jäljet. Ruukkiyhteisön sosiaalinen hierarkia jää selvittämättä. Östermyran rooli paikkakunnan ja sen teollisen toiminnan kehittämisessä ei näy.¹⁴⁸

Rautatehtaan vasarapajoja, ”rautapuoreja” ja hiililatoja ei ole jäljellä. Alahamarille vesivoiman varmistanut pato, Kniipin tammi, on edelleen nähtävillä. Ylähamari ja sen vierustalla ollut maapato on purettu Hamarintien uuden sillan ja Hotelli-ravintola Sorsanpesän tieltä. Yhteyksiä naapurikunnissa sijaitseviin talonpoikien harkkouneihin ei ole jäljitetty. Ruutitehtaan tuotantorakennuksista on jäljellä vain kivijalat, jotka on määritelty muinaisjäännöksiksi. Rakennukset on purettu jo 1900-luvun alussa. Myös työväen asuinrakennukset on purettu lukuun ottamatta seppien asuinrakennuksia, Punatulkkuja. Oluttehdasta, ”tiilipruukkaa”, luujauhomyllyä ja tamppaamoaa tai sahaa ei ole kertomassa Östermyran monimuotoisesta teollisesta toiminnasta 1800-luvulla.

Alueen luonne on muuttunut. Törnävän eli entisen Östermyran kartanon päärakennus on kunnostettu kaupungin edustustilaksi 1970-1980-lukujen vaihteessa. Kartanon yläkertaan on koottu museokokoelmia, joilla kerrotaan 1800-luvun sisustustyyleistä. Kartanon ulkorakennukset – Punatulkut, Kivinavetta, meijeri, ruutilaboratorio – ovat Seinäjoen museoiden näyttelytiloja. Alueen historiasta kerrotaan Kivinavetan perusnäyttelyssä, ja eteläiseen Punatulkuun on sisustettu peltorin tupa. Museon muissa näyttelyissä kerrotaan käsityöläisyydestä, puukkojen valmistuksesta ja apteekkitoiminnasta sekä maakunnan geologiasta ja luonnosta.

3.1.3 Kirkko ja kunta

Seinäjoki kuului seurakunnallisesti emä-Ilmajokeen. Yhteydet Ilmajolle olivat kuitenkin huonot ja matka pitkä. Tilanne oli sama viereisessä Ylinurmon kylässä, josta matkat suuntautuivat Lapualle. Ylinurmolaiset ja alaseinäjokelaiset rakensivat omavaltaisesti yhteisen saarnahuoneen vuonna 1725 nykyisen Nurmon kirkon läheisyyteen. Kirkolle saatiin virallinen asema vasta

---

¹⁴⁸ Östermyran ajasta 1800-luvun loppupuolella, ruukkien ja teollisuusyhdyskuntien elämästä, työstä ja organisatiosta yleensä: ks. esimerkiksi von Bonsdorff, L. G. 1956; Vilkuna, K. 1996; Forssell, H. – Carlander-Reuterfelt 2009; Huttunen, K. 2012.

vuonna 1765, mutta se alkoi jäädä tässä vaiheessa pieneksi. Uusi ristikirkko valmistui vuonna 1779. Saarnahuonekunta sai kappelioikeudet vuonna 1816.¹⁴⁹

Sittemmin Seinäjoella alettiin hahmotella Nurmon kappelista irtautumista. Ruukinpatruuna Gustaf August Wasastjerna luovutti toimeettomaksi jääneen ruutimakasiinin kirkoksi sekä lupasi vastata kirkon ja pappilan rakentamisesta ja ylläpitämisestä sekä kappalaisen palkkaamisesta. Senaatti myönsi Seinäjoelle oikeuden muodostaa kappeliseurakunnan Ilmajoen kirkkoherrakunnassa vuonna 1863. Kirkko vihittiin käyttöön seuraavana vuonna. Kirkon muutospiirustukset laati lääninarkkitehti C. A. Setterberg (1812–1871). Kappalainen asetettiin virkaan. Pappilaksi ostettiin osa Pajuluoman tilasta ja sen kaksikerroksinen päärakennus. Lukkarille rakennettiin oma talo Pajuluomasta erotetulle maa-alalle 1800-luvun lopussa. Ruukin puutarhuri ja rippikoululaiset istuttivat koivuja hautausmaalle ja pappilan tien varteen vuonna 1873. Vuoden 1899 alusta Seinäjoesta tuli itsenäinen kirkkoherrakunta.¹⁵⁰

Seurakunnallisia ja muita yhteisiä asioita käsiteltiin kirkonkokouksissa. Keskeisimpiä kysymyksiä oli köyhäinhoidon järjestäminen. Köyhät saattoivat asua omissa mökeissään ja saada ruokapua, asua ruokolla eli elätteellä tai kulkea kerjuulla.¹⁵¹

Oikeudellisesti Seinäjoki kuului Korsholman eteläiseen tuomiokuntaan. Uuden tuomiokuntajaon myötä vuonna 1865 Seinäjoki siirtyi Ilmajoen tuomiokuntaan. Ilmajosta ja Seinäjoesta muodostettiin oma käräjäkunta kolme vuotta myöhemmin. Ilmajoen kyläjärjestys uudistettiin vuonna 1805, ja sitä noudatettiin myös Seinäjoella. Kyläjärjestyksessä määriteltiin muun muassa oltermannilaitos. Oltermannin kokoukset pidettiin eri taloissa. Niissä päätettiin maan aitaamisesta, rakentamisesta, laiduntamisesta oikeaan aikaan ja oikeassa paikassa. Kunnallisen itsehallinnon jälkeen tätä laitosta ei enää tarvittu.¹⁵²

Kunnallinen itsehallinto mahdollistui vuoden 1865 kuntalain perusteella. Tämä tarkoitti kunnallisten eli maallisten ja kirkollisten asioiden erottamista. Kuntakokous vastasi päätöksenteosta. Kunnallislautakunta pani päätökset toimeen. Seinäjoki sai itsenäisen kunnallishallinnon vuonna 1868. Ensimmäinen kuntakokous pidettiin Östermyraan kuuluvassa Nygårdin talossa helmi-

---

¹⁴⁹ Alanen, A. 1970, 103, 107, 111.

¹⁵⁰ Alanen, A. 1970, 606, 611–615, 618–619, 623.

¹⁵¹ Alanen, A. 1970, 113, 528–530.

¹⁵² Alanen, A. 1970, 335–336, 523–534.

kuussa. Seuraava kuntakokous pidettiin heinäkuussa, jolloin todettiin päätöksen saaneen lainvoiman. Uuden kunnan hallintoa alettiin järjestää. Kuntakokouksen puheenjohtajaksi valittiin Ruukin patruuna Herra Gustaf Wasastjerna.¹⁵³

Kuntakokouksia pidettiin Östermyran ruukilla, kansakoulussa ja Joupin kievarissa. Nyykoolinmäellä [Itikanmäellä] sijainnut entinen Ristilän mamsellin talo toimi kunnantalon vuodesta 1895 lähtien. Sittemmin kokoonnuttiin nuorisoseuran talossa, joka ostettiin omaksi ja jossa toimittiin 20 vuotta. Uutta taloa ryhdyttiin valmistelemaan vuonna 1923 yhdessä säästöpankin, VPK:n, Nuijan ja suojeluskunnan kanssa. Kunta rakensi oman talon vuonna 1925. Piirustukset laati arkkitehti Matti Visanti. Talo tarjottiin myös käräjäpaikaksi Ilmajoen ja Seinäjoen käräjäkunnalle. Nuijan Yhteistalo valmistui kunnantalon viereen seuraavana vuonna ja Säästöpankki kolme vuotta myöhemmin. Myös Yhteistalon ja Säästöpankin suunnittelijana toimi Visanti.¹⁵⁴

Itsenäisen kunnan päähuolia oli köyhäinhoito. Sitä hoidettiin vaivauskassan kautta. Ensimmäinen vaivaistalo Etelä-Pohjanmaalla saatiin Ilmajoelle 1880-luvulla. Seinäjoella kuntakokoukselle tehtiin ehdotus vaivaistalosta vuonna 1907. Asiaa valmisteltiin, mutta sitä ei saatu rakennettua. Muita merkittäviä tehtäviä oli järjestyksen ylläpitäminen ja palontorjunta. Kyläjärjestyksissä annettiin määräyksiä käyttäytymiselle ja määriteltiin rangaistukset epätoivottavasta käyttäytymisestä. Vanhiasema rakennettiin rautatieasemalle Gustaf August Wasastjernan avustuksella. Ilmajoen–Seinäjoen paloapuyhtiö muodostettiin vuonna 1857. Kaikkien manttaalinomistajien oli kuuluttava joko siihen tai Suomen Maalaisten paloapuyhdistykseen. Riihet ja pajat määrättiin siirrettäväksi kauemmaksi asuinrakennuksista. Rakennuksissa tuli olla palovarusteita. Talojen lisääntyessä tuli tarvetta vakituisempaan palontorjuntaan. Rautatien palokunta oli muodostettu jo 1900-luvun vaihteessa. Vapaaehtoinen palokunta perustettiin 1910-luvulla. Palokunnan talo muutettiin entisestä Nygrenin kauppakartanosta vuonna 1915.¹⁵⁵

Vuoden 1866 kansakouluasetus velvoitti kuntia perustamaan kouluja. Sitä ennen kansanvalistus oli ollut kirkollisella pohjalla ja toteutunut kiertokouluna. Myös tehtaiden kouluja ja kartanokouluja oli perustettu eri puolille Suomea 1800-luvun alkupuolella. Seinäjoen lähimmät koulut olivat Orisbergissä Isossakyrössä ja Mustasaaren Grönvikin lasitehtaalla. Näiden esimerkkien innosta-

---

¹⁵³ Alanen, A. 1970, 537, 539, 541, 544–546.

¹⁵⁴ Alanen, A. 1970, 545, 582–583; Kuntakokousten pöytäkirjat 1852–1890. Ks. Myös Mäki, A. 1988, 18–20.

¹⁵⁵ Alanen, A. 1970, 544–546, 550–551, 555, 558–563.

mana aloitettiin Östermyran prukinkoulu vuonna 1852. Se toimi entisessä vahtisotilaiden kasarmirakennuksessa kahdeksan vuoden ajan. Tuolloin kouluissa opetettiin yleensä lukemista, kirjoitustaitoa ja laskentaa.¹⁵⁶

Seinäjoen ensimmäinen vuonna 1871 perustettu kunnallinen kansakoulu toimi alkuun vuokralla August Hakolan talossa. Oma koulutalo avasi ovensa syksyllä 1878 Yli-Marttilan mailla. Koulun oppilasmäärä kasvoi, joten koulutaloa laajennettiin yhdellä luokalla ja sittemmin vielä käsityösalilla. Marttilan koulussa oli 116 oppilasta lukuvuonna 1894–1895. Se ylitti kahden opettajan oppilasmäärän. Tarvittiin siis uusi koulu, joka perustettiin Niemistönmaalle. Uusi talo vihittiin vuonna 1897. Kirkonkylän eli nykyisen Törnävän lapsia alettiin opettaa Kasarmissa 1900-luvun alussa. Oma koulutalo valmistui vuonna 1908. Marttilan koulupiiri jaettiin sittemmin vielä kahtia. Alakylän koulu aloitti vuonna 1910 ensin vuokralla ja kahden vuoden päästä omassa talossa.¹⁵⁷

Seinäjoelle oli tullut ruotsinkielistä väestöä sekä Östermyran ruukin että rautateiden vetämänä. Vaikka ruotsinkielinen väestö vähitellen suomalaistui, perustettiin paikkakunnalle ruotsalainen koulu. Toiminta käynnistyi kauppias Lamstedtin talossa vuonna 1897. Välillä oltiin maalari Lehtisen talossa. Oma koulutalo saatiin vuonna 1908. Svenska Föreningen i Östermyra ylläpiti koulua vuoteen 1958. Kunta avusti koulun toimintaa.¹⁵⁸

Inventoinnit, arvot ja historia

Törnävällä sijaitsevat entisestä ruutimakasiinista muutettu kirkko, pappila ja lukkarila kuuluvat inventoituihin kohteisiin. Pappilalla on maisemallisia arvoja. Muutoin kohteet ovat rakennushistoriallisesti ja historiallisesti merkittäviä. Ne liittyvät Seinäjoen seurakunnan historiaan, ja lukkarila edustaa 1900-luvun alun virkataloja. Niiden yhteydessä kerrotaan rakennusten muutostöistä ja tyylipiirteistä. Kirkon toiminta ja seurakuntalaisten osallistuminen siihen puuttuvat. Inventointien kautta ei kerrota esimerkiksi kirkon asemasta ihmisten arjessa, siitä, kuinka paljon kirkossa käytiin tai tapahtuiko kirkonmenoissa ja muussa seurakunnallisissa toimituksissa muutoksia 1800–1900-lukujen aikana. Inventoinneissa ei viitata myöskään pappien ja muun kirkon henkilöstön työ-, palkkaus- ja asumisjärjestelyihin tai köyhäinhoidon ja opetuksen rooliin osana kirkon toimintoja.

---

¹⁵⁶ Alanen, A. 1970, 646–647.

¹⁵⁷ Alanen, A. 1970, 646–649, 651, 653–655, 658.

¹⁵⁸ Alanen, A. 1970, 656.

Törnävän jälkeen kunnallisena ja kaupallisena keskuksena toiminut Nyykoolinmäki (Itikanmäki) on menettänyt käytännöllisesti katsoen kaikki vanhat rakennuksensa. Kunnallisen itsenäisyyden ajan ensimmäisiä kokoontumispaikkoja ei ole jäljellä. Ristilän mamsellin talo, nuorisoseuran talo ja Seinäjoen ensimmäinen varsinainen kunnantalo on purettu kantatie 79:n tieltä pois 1980-luvun lopulla¹⁵⁹. Paloasemana toiminut Nygrenin talo on hävinnyt Itikanmäeltä, poliisitalo asema-alueelta. Kunnallishallinnon ja palvelutuotannon varhaisemmat vaiheet 1860-luvulta 1900-luvun alkuvuosikymmeneen eivät näy Seinäjoen kaupunkikuvassa.

Koulut ovat kuuluneet itsestään selviin inventointikohteisiin alkuajoista lähtien. Suuri osa vanhoista kansakouluista on jäljellä. 1990-luvun inventointi käsittääkin kymmenen Seinäjoen seudun vanhaa kansakoulua. Jokaisessa kaupunginosassa on vähintään yksi koulu, keskustan alueella useita. Seinäjoen ensimmäinen kansakoulu Marttilassa on nykyään lasten ja nuorten taidekouluna. Ruotsalaisen koulun paikalle nykyisen Keskustorin kulmaukseen sen sijaan on rakennettu Helsingin Osake Pankin toimitalo 1960-luvun alussa. Koulut on arvotettu rakennushistoriallisesti ja historiallisesti merkittäviksi. Ne edustavat oman aikansa puu- ja kivikoulurakentamista ja ovat olennainen osa Seinäjoen kouluhistoriaa. Kansakoulutoimintaa ja opetuksen järjestämistä ei kuvailta inventoinneissa. Koulujen kautta voisi kertoa esimerkiksi opettajien ja oppilaiden arjesta, koulukurista ja oppiaineista sekä opettajien palkkausjärjestelmästä ja luontaiseduista. Opettajille tarjottiin asuntoetu, mahdollisuus lehmän pitoon, pilkottuja polttopuita ja oma kasvimaata 1900-luvun puoliväliin saakka. Nämä edut näkyivät myös kouluympäristöissä fyysisinä rakenteina.¹⁶⁰

3.1.4 Maakauppa ja apteekit

Seinäjoen ensimmäinen maakauppa perustettiin Östermyraan, kun maaseudun kauppa vapautettiin vuonna 1859. Tätä mahdollisuutta käytti myös Johan Adolf Bähr, jonka vuonna 1860 avatussa kaupassa myytiin kahvia, sokeria, kampriisiä, karttuunia ja Littoisten verkaa, tupakkaa, silakkaa, köyttä, valjaita ja hihnoja. Sitten kauppa siirtyi ruukille ja tuli tunnetuksi Venylä-nimellä. Gustaf August Wasastjerna rakensi sen viereen toisen, Äkkilä-nimisen kaupan. Östermyran ruukin rooli kaupankäynnissä oli merkittävä muutoinkin. Tehdas otti vastaan salpietaria, sysiä, lepäkeppejä ja elintarvikkeita. Ruukki toimitti rautaa ja ruutia sekä ruista maailmanmarkkinoille ja

---

¹⁵⁹ Kauppalantalon hirret, ovet ja ikkunat ovat olleet kunnan varastossa. Ne on luovutettu rakennusliikkeelle vuonna 2019. Hirsitä on käytetty uuden koulutalon verhoiluun Törnävän piirisairaalan alueella.

¹⁶⁰ Koulutoiminnan järjestämisestä, opetuksesta ja kouluelämästä: ks. esimerkiksi Häggman, K. 2007; Kaarninen, M. 2007.

emämaahan Venäjälle. Wasastjernet välittivät kaupunkitavaroita alaisilleen ja asiakkailleen. Voinvienti aloitettiin 1860-luvulla.¹⁶¹

Seinäjoki sai sittemmin lisää kauppoja. Kauppias G. Häggblomilla oli jopa sivuliike. J. F. Husbergillä oli kauppa Yli-Marttilan, Maria Mäki-Peskalla Uppalan maalla ja myöhemmin Hakolan vanhassa rakennuksessa. Peskaa pidettiin liikenerona, joka menestyi, rikastui ja nitisti samalla kilpailijansa. Niemistön kauppiaat Jaakko Puska ja Ulrika Granlund aloittivat 1870-luvulla. Ristillän mamsellilla oli kauppa ”Nyykoolin ristillä”. Kauppatalo toimi sittemmin Seinäjoen kunnantalon. Myös J. F. Nygren rakensi kauppakartanon ”Nyykoolinmäelle”. Kauppias oli aloittanut toimittamalla leipomotuotteita paikallisille asukkaille ja ratatyöläisille 1880-luvulla. Toimitusten kirjo laajeni, ja pian sekatavarakauppa oli suurimittaista. Kauppias teki konkurssin vuonna 1906. Toiminta jatkui vaimon nimellä. Kun valtio pakkolunasti kauppakartanon alueen rautatietä varten, perheen pojat siirsivät kaupan Valtionkadulle. Siitä sukeutui Seinäjoen suosituimpia kauppoja. Nygrenit jatkoivat toimintaa aina 1930-luvulle saakka.¹⁶²

Seinäjokelaiset saivat hankittua myös lääkevalmisteita 1800-luvulta alkaen. Niitä haettiin alkuun Ilmajoelta. Seinäjoen ensimmäinen apteekki aloitti toimintansa vuonna 1897. Ilmajoen apteekkari Ernst A. Grönroos perusti haara-apteekin paikkakunnalle, ja se muuttui itsenäiseksi apteekiksi vuonna 1911. Apteekki sijaitsi Valtionkadun ja Puskantien kulmauksessa.¹⁶³

Inventoinnit, arvot ja historia

Inventoinneissa ei ole kauppa- tai apteekkirakennuksia 1800-luvulta ja 1900-luvun alusta, sillä ne on purettu niin Törnävältä kuin Itikanmäeltä ja muilta alueilta. Tämän ajan kauppatoimintaa voisi kuitenkin käsitellä myöhempien aikojen kauppojen yhteydessä.

3.1.5 Rautatie ja rautatieläiset

Suomen ensimmäinen rautatie Helsingistä Hämeenlinnaan avattiin vuonna 1862. Jo tuolloin tutkailtiin jatkomahdollisuuksia Tampereen länsipuolitse Peräseinäjoelle saakka. Rata oli tarpeellinen maakunnan tuotteiden saamiseksi etelän paremmille markkinoille. Sen ajateltiin myös helpottavan ihmisten kulkemista ja tuovan työmahdollisuuksia paikallisille. Etelän rataa jatkettiin

---

¹⁶¹ Alanen, A. 1970, 503–508.

¹⁶² Alanen, A. 1970, 509, 512–513.

¹⁶³ Alanen, A. 1970, 590–591.

Hämeenlinnasta Tampereelle vuonna 1876. Seinäjoen rataosuus eli Vaasan rata vihittiin käyttöön vuonna 1883 ja Oulun rata kolme vuotta myöhemmin.¹⁶⁴

Asema rakentui alueelle, jossa oli vain muutama torppa. Alue oli helppo lunastaa. Rautatietä varten rakennettiin ensin talo mestarille ja rakennusmiehille. Vuonna 1885 alueelle oli rakennettu jo asemarakennus, tavaramakasiini, II luokan yömaja ja III luokan yömaja sekä vesitorni ja veturi-suoja. Lisäksi radan varten tarvittiin vahtikojuja. Asemarakennusten pohjoispuolella oli rautatieläisten kasarmeja. Rautatieläisten talo valmistui vuonna 1909 erilaisia tilaisuuksia varten. Kun Suupohjan rata Seinäjoelta Kaskisiin valmistui vuonna 1913, Seinäjoen asemaa ja ratapihaa laajennettiin. Ratatyöläisten asuinrakennukset lisääntyivät. Siltoja rakennettiin Tuomiluomanjokeen Ilmajolle ja Seinäjokeen, tunneleita Nurmoon. Aseman tunneli valmistui vuonna 1911.¹⁶⁵

Oulun ja Suupohjan ratojen rakentaminen teki Seinäjoesta risteysaseman. Vuonna 1912 todettiin, että aseman kasvu oli ollut merkittävä. Aseman paikalle oli muodostumassa pieni kaupunki. Myös rautatieläiset olivat tärkeä tekijä paikkakunnalla. Suurin osa alkuvuosikymmenten rautatieläisistä oli ruotsinkielisiä. Heitä siirtyi myös Östermyran ruukilta ja radanrakennustyöväestä. Loput värvättiin paikkakunnalta ja maakunnasta. Rautatieläisten määrä kasvoi ajan mittaan. 1800-luvun lopulla rautateilla työskenteli 60–70 virkailijaa. Määrä nousi 450:een 1920-luvulla ja yli tuhanteen 1940-luvulla. Alkuvuosikymmeninä rautatieläisillä oli viisi pienehköä kasarmia työnantajan puolesta, kymmenkunta omaa mökkiä Kapernaumissa ja pieniä mökkejä ratapihan päässä. Rautatieläisiä asui myös vuokralaisina. Ensimmäisiä pientiloja perustettiin Ala- ja Yli-Marttilaan.¹⁶⁶

Liikenneyhteyksien parantamisen ohella rautatie loi paikkakunnalle matkustajakotikulttuuria. Matkustajia palvelivat vanha Brennerin matkustajakoti, Korkosen majatalo ja Lehtimäen matkustajakoti. Niin sanotusti paremmat ihmiset hakeutuivat rautatiehotellin II luokan puolelle. Kievaria pidettiin Seinäjoella aina 1920-luvulle saakka. Joupin talo oli toiminut kievarina jo 1800-luvun alkuvuosikymmenillä. Rautatien valmistuttua kievarin pitoon liittyi velvollisuus pitää hevosta valmiina saapuvien junien aikaan.¹⁶⁷

Myös muiden liikenneyhteyksien paraneminen oli tärkeä tekijä Seinäjoen kehityksen kannalta. Aikataulujen mukainen linja-autoliikenne alkoi vuonna 1927. Juho Peltosen auto ajoi Seinäjoelta

---

¹⁶⁴ Alanen, A. 1970, 389–390, 393–394, 398–399.

¹⁶⁵ Alanen, A. 1970, 398–399, 400, 410, 413–415.

¹⁶⁶ Alanen, A. 1970, 399, 419–423; Hanhinen, A-M. 1993, 31.

¹⁶⁷ Alanen, A. 1970, 418, 435–436.

Koskenkorvalle ja myöhemmin Kurikkaan. ”Afäärejä” hoidettiin linja-autoasemalla. Se oli ensimmäiset vuodet Peltosen omistuksessa siirtyen sittemmin Matkahuollolle. Autojen aikakausi 1920-luvulla asetti tieliikenteelle ja tienteolle uusia vaatimuksia. Teitten hoito oli haastavaa, sillä Seinäjoen tieolosuhteet olivat huonot. Paikkakunta ja asema-alue oli rakennettu hyllyvälle suopohjalle, josta ”lieju porisi kalossinvarsia myöten”.¹⁶⁸

Kunnallinen postinkuljetus järjestettiin vuonna 1878. Posti haettiin alkuun kievarista. Oma talo saatiin vuonna 1890 aseman lähelle. Talo palveli Seinäjoen posti- ja lennätinkonttorina 1960-luvun puoliväliin saakka. Vanhan postitalon kyljessä oli tiilinen lisärakennus valtion puhelinlaitteita ja puhelinkeskusta varten. Postin kotiinkuljetus aloitettiin 1897. Ensimmäiset puhelimet kytkettiin vuoden 1890 tienoilla, jolloin perustettiin Kokkolan–Seinäjoen–Vaasan Telefooni Oy. Yhtiön ensimmäinen toimitalo rakennettiin Puskantielle.¹⁶⁹

Inventoinnit, arvot ja historia

Ratapihan vanhinta kerrostumaa edustaa veturitalli 1800-luvulta, 1900-luvun alkua vesitorni ja rautatieläisten talo sekä uudemman veturitallin vanhempi osa. Vanha veturitalli on kylmillään. Rautatieläisten talo on kunnostettu hotelli-ravintolaksi 2000-luvun alussa. Sitä on myös laajennettu alkuperäistä osaa mukaillen. Lisää majoitustilaa on saatu muuttamalla vesitorni hotellikäyttöön vuonna 2017. Uudemman veturitallin sivuosassa on toiminut taidegalleria 10–15 vuotta. Alueen arvot ovat rakennushistoriallisia, historiallisia ja maisemallisia. Inventoinnin mukaan rautatien rakentaminen on vaikuttanut muun muassa liikekeskustan siirtymiseen nykyisen keskusta alueelle. Veturitallit ja vesitorni edustavat harvinaistuvaa punatiiliarkkitehtuuria.

Ratapihaa on käsitelty 2010-luvun inventoinnissa historiallisesti kerroksellisena kokonaisuutena laajemmin, joten siihen on sisällytetty myös nykyinen matkakeskus 1970-luvun vaihteesta. Se on ollut Suomen ensimmäisiä keskuksia, johon yhdistettiin rautatie- ja linja-autoliikenne. Asema-aluekokonaisuutta pidetään toiminnallisesti yhtenäisenä, kerroksellisena kokonaisuutena.

Rautatierakentamiseen on sisällytetty myös höyryjunien vesihuoltoa varten rakennettu pumppuranta eli vedenpumppausasema Seinäjoen varressa, noin kilometrin päässä asemalta sekä ratavar-

---

¹⁶⁸ Alanen, A. 1970, 433, 439–440.

¹⁶⁹ Alanen, A. 1970, 441–445.

tijoiden vahtituvat Impivaarassa ja Alakylässä. Kristiinankasarmi toimii asuinrakentamisen esimerkkinä. Uudemmassa inventoinnissa mukaan on otettu myös Kristiinankasarmin vieressä olevat rautatieläisten asuinrakennukset ”Piiirakkalinna” ja ”Kropsulinna” 1940-luvulta, viimeksi mainitut arvottomat¹⁷⁰. Muut kohteet on määritelty rakennushistoriallisesti ja historiallisesti arvokkaiksi. Vahtituvat edustavat 1900-luvun vaihteen rautatierakennuksia ja ovat osa Seinäjoen rautatiehistoriaa.

Asema-alueelta on purettu asemapäällikön talo, vanhat asema- ja ravintolarakennukset, kioskirakennukset, vesitorni ja asematunneliin johtavien portaikkojen katokset. Rautatieläisten asuinrakennuksia – kasarmeja, mökkejä ja varhaisimpia kerrostaloja – ei ole jäljellä. Ne on purettu matkakakeskuksen, siihen liittyvän paikoitusalueen ja Ruukintien sekä sen varrelle, kaupungin puolelle rakennettujen liikerakennusten tieltä pois. Asema-alueen viereen, ”Noakin arkin” ja asemapäällikön talon paikalle on rakennettu kerrostaloja 2000-luvulla. Rata-alueita on laajennettu. Vanha asematunneli on täytetty, nykyinen on eri kohdassa.

Alueella ei ole enää poliisitaloa, linja-autoaseman tai posti- ja lennätinlaitoksen rakennusta. Posti ja linja-autoasema saivat uudet tilat matkakakeskuksesta vuonna 1971. Puhelinlaitos on siirtynyt Puskantielle jo 1900-luvun puolivälissä. Asema-alueen pohjoispuolella olevien huoltoasemien paikalla on niin sanottu kylmäasema.

Rautatien merkitys paikkakunnalle on otettu huomioon inventoinnissa, vaikka sitä on vaikeuttanut edellä mainittu mittava purkaminen. Jäljellä olevien rakennusten perusteella on vaikea hahmottaa, millainen merkitys rautatiellä on ollut Seinäjoelle, miten rautatietoiminta on muuttunut ja miten juna-, henkilö- ja tavaraliikenne on hoidettu eri aikoina. Ovatko esimerkiksi kaluston uudistuminen ja tekniikan kehittyminen vaikuttaneet toimintaan? Millainen rautatieläisten ammattikunta on ollut? Ovatko he muodostaneet oman yhteisön tai miten rautatieläiset ovat integroituneet muun kaupunkiasumisen pariin? Inventointien kautta voisi lähestyä myös asema-alueeseen liittyviä merkityssuhteita, muistoja ja kokemuksia. Myös muulla liikenteellä on ollut merkitystä paikkakunnan kehittämisessä. Muuta liikennettä ja siihen liittyviä tukipalveluita, kuten esimerkiksi huoltoasemia, ei ole huomioitu inventoinneissa.¹⁷¹

---

¹⁷⁰ Kapernaumi ja Pohja ovat olleet keskeisiä rautatieläisten asuinalueita. Seinäjoen historiallinen yhdistys on aloittanut Kapernaumin inventointia 2000-luvun alussa, mutta aineistoja ei ole vielä käytettävissä. Pohjan inventointi lienee tulossa Seinäjoen kaupungin kaavoituksen ohjelmaan lähivuosina.

¹⁷¹ Rautatieläisyydestä ja autoistumisesta: ks. esimerkiksi Hänninen, H. 1989; Mauranen, T. 2008.

Asema-aluetta pidetään edelleen keskeisenä kehittämisalueena Seinäjoella. Sitä varten on tehty mittavia suunnitelmia, joiden myötä myös vuonna 1971 rakennettu, tuolloin edistyksellisyyttä edustanut matkakeskus saatetaan purkaa. Seinäjoen asemaa käyttää 680 000 junamatkustajaa vuosittain¹⁷². Tästä huolimatta rautatieaseman palvelut ovat supistuneet odotusaulaksi ja lippuautomaateiksi. Posti on siirtänyt toimintansa teollisuusalueelle, ja sen tiloissa matkakeskuksessa on uudet vuokralaiset. Tulevaisuudessa alueella nähdään nykyarkkitehtuuria, korkeaa rakentamista ja monimuotoista toimintaa, joka yhdistää liikkumisen, asumisen, työn, vapaa-ajan vieton ja kaupallisen toiminnan. Varhaisempi historia, jonka varassa kaikki on alkanut rakentua, tuntuu kutistuvan aina vain pienemmäksi.

3.2 Taajaväkisestä yhdyskunnasta kaupungiksi

Rautatiet toivat maatalousvaltaiseen pitäjään kauppiaita, teollisuutta, sairaalat ja toimistoja sekä niiden mukana eri alojen työntekijöitä. Seinäjoki siirtyi maatalousvaltaisesta yhdyskunnasta liikenteen, kaupan ja teollisuuden paikkakunnaksi 1900-luvun kuluessa.¹⁷³

Aseman ympäristö oli muotoutunut omaleimaisesti ja suunnitelmalliseksi 1900-luvun alussa. Keskustan alueesta muodostettiin taajaväkinen yhdyskunta vuoden 1921 alusta.¹⁷⁴ Tavoitteena oli kuitenkin hakeutua kauppalaksi ja saavuttaa näin itsenäinen asema. Alueeksi kaavailtiin yhdyskuntaa laajempaa aluetta. Kauppala muodostettiin vuonna 1931. Kauppala ja maalaiskunta toimivat rinnakkain aina 1950-luvun loppuun saakka. Niillä oli oma hallinto ja verotus. Palvelut keskittyivät kuitenkin asemanseudun liikekeskukseen. Sinne myös myytiin omia tuotteita ja siellä käytiin töissä. Kahden kunnan toiminnat kietoutuivat toisiinsa. Väkiluvun kasvaessa ja kauppalan asutuksen laajetessa kuntien raja hälveni entisestään.¹⁷⁵ Kauppala ja maalaiskunta yhdistettiin vuonna 1959, ja Seinäjoesta tuli kaupunki seuraavana vuonna.

---

¹⁷² Seinäjoen ratapihan raiteiston käyttöselvitys 2017, 10, 14.6.2020.

¹⁷³ Alanen, A. 1970, 374–375, 387; Kyttä, A. – Takalo, T. 1977, 13. Maatalousväen osuus oli 89,4 % vuonna 1865, 39 % 1900 ja 26 % 1930-luvulla. Teollisuusväestöä oli 10 %. Liikenneväestön osuus 10% 1900, 25 % 1930-luvulla. Julkisen toiminnan osuus oli alle 2 % vuonna 1900. Se oli jo 19,4 % 1930-luvulla.

¹⁷⁴ Taajaväkinen yhdyskunta toimi Seinäjoen maalaiskunnan sisällä. Sillä oli oikeus päättää oman alueen asioista ja kantaa veroa. Se ei kuitenkaan ollut itsenäinen kunta. Taajaväiksen yhdyskunnan perustaminen oli mahdollista vuoden 1898 asetuksella. Se koski paikkakuntia, ”joilla oli suurilukuinen taajassa asuva väestö ja jotka olivat sellaisia, joiden oloja ei voida järjestää maalaiskuntia koskevilla asetuksilla”. Maatalousväestön asuttamiin kuntiin oli tuolloin alkanut muodostua teollisuus-, liikenne- ja kauppiasväestön tiheitä kyläryhmiä. Näiden asukkaiden intressit poikkesivat ympäröivät asutuksen intresseistä, mihin vastattiin kunnallishallinnon uudistuksella. Alanen, A. 1970, 593–595.

¹⁷⁵ Alanen, A. 1970, 595, 603, 605; Kyttä, A. – Takalo, T. 1977, 13–14.

Kun taajaväkinen yhdyskunta perustettiin vuonna 1921, sen alueella oli 1 829 asukasta, 265 rakennusta, 458 ulkokuonetta ja yhdeksän tehdasta tai niiksi aiottua. Vuonna 1927 Seinäjoella oli 6 331 asukasta, joista kauppalan alueeksi kaavailulla alueella 2 800. Rakennuksia oli 488. Asukasmäärän suhde pysyi samana 1950-luvun puoliväliin saakka. Kaksi kolmasosa asui keskustassa, yksi kolmasosa maalaiskunnan alueella. 1970-luvulla painopiste alkoi siirtyä kaavoituksen vaikutuksesta entisen maalaiskunnan peltoalueille Alakylään, Huhtalaan ja Kasperiin. Seinäjoki kuului nopeakasvuisten kuntien joukkoon koko Suomen väestökartalla 1900-luvun puolivälissä. Väestönkasvuun vaikuttivat sekä muuttoliike että sotien jälkeinen luonnollinen väestönkasvu, syntyneiden enemmisyys. Muuttajat tulivat pääsääntöisesti Etelä-Pohjanmaalta. Väkiluku nelinkertaistui neljänkymmenen vuoden aikana. Asukasmäärä oli jo 20 388 vuonna 1970.¹⁷⁶

Palveluammattien osuus kasvoi 1900-luvun kuluessa. Liikenteen palvelukseen oli tullut väkeä rautatien myötä. Kuljetus- ja tietoliikenteen osuus olikin poikkeuksellisen suuri Suomen muihin kauppaloihin ja kaupunkeihin verrattuna 1900-luvun puolivälissä. Liikenteen osuus alkoi pienentyä vuoden 1960 jälkeen, ja kaupan ja palvelujen osuus kasvoi. Vuonna 1970 kaupungin koko väestöstä neljäsosa sai toimeentulonsa palveluista. Heihin luettiin kuuluvaksi opettajat, julkisen hallinnon virkamiehet, sairaalahenkilöstö, kaupan ja liikenteen palvelutyöntekijät. Tämä kertoi niin sanotun kaupunkimaisen elämäntavan yleistymisestä. Myös ammatittomien, esimerkiksi opiskelijoiden, osuus kasvoi. Tämä johtui muun muassa pidentyneistä opiskeluajoista.¹⁷⁷

3.2.1 Keskustarakentaminen versus maatilat

Seinäjoen keskusta alkoi muodostua 1900-luvun alussa. Rautatieläiset perustivat yhtiön ja ostivat Östermyra Bruks Ab:lta 10,5 hehtaarin maa-alueen Seinäjoen keskustasta. Ensimmäiset tontit myytiin nykyisen Koulukadun varrelta. Asuntoyhtiö siirtyi vuonna 1914 kokonaan yhtiön perustajalle ja johtajalle Jakob Kronlundille. Kronlund alkoi mittailla katuja ja jakaa tontteja. Suunnitelmallinen maankäyttö käynnistyi.¹⁷⁸

Yhdyskunnan alueelle laadittiin asemakaava Harald Andersinin toimesta. Se hyväksyttiin vuonna 1922. Yhdyskunta hankki kiinteistöjä, valmisteli rautatievarikon siirtämistä Vaasasta Seinäjoelle, käynnisti Marttilan koulun rakennushankkeen ja aloitti pääviemärin rakentamisen.¹⁷⁹

---

¹⁷⁶ Alanen, A. 1970, 595, 603, 605; Kyttä, A. – Takalo, T. 1977, 19, 22, 24, 28–29.

¹⁷⁷ Kyttä, A. – Takalo, T. 1977, 17–19.

¹⁷⁸ Alanen, A. 1970, 317–318, 321.

¹⁷⁹ Alanen, A. 1970, 593–599, 602.

Rakentaminen keskittyi keskustassa pääväylien ja -katujen vierustalle. Pohjois-eteläsuuntaiset pääväylät kulkivat asema-alueen vieritse ja nykyisen Vapaudentien kohdalla. Poikkikadut – nykyiset Kauppakatu, Kalevankatu ja Keskuskatu sekä Puskantie – yhdistivät asema- ja jokialueen. Pohjoisessa Itikanmäen läpi kulki Lapualle ja Ilmajoelle menevä tie. Asema-alueelle oli rakennettu rautatieläisten taloja, kuten jo aiemmin todettiin.¹⁸⁰

Keskustan kaavoitusta tarkennettiin. Olavi Laisaaren asemakaava hyväksyttiin vuonna 1941. Ydinkeskustan tilat alkoivat muuntua tonteiksi ja edelleen kortteleiksi. Kadut levenivät, ja tontteja yhdistettiin. Kauppalan toiminnallinen ja kaupallinen keskus säilyi nykyisen Keskustorin ympäristössä. Marttilaan ja Kapernaumiin oli jo syntynyt omakotiasutusta, mutta Laisaaren kaavalla sitä ohjattiin myös Kivistöön, Hallilaan ja Pohjaan sekä Kapernaumiin. Kivistöön ja Uppaan varattiin myös kerrostalotontteja. Pentti Riihelän laatima yleiskaava valmistui 1968. Siinä asumisen pääkasvuuniksi osoitettiin etelä (Törnävä, Hallila) sekä itä ja länsi (Pohja, Jouppi, Jouppila). Ydinkeskustassa lisääntyivät suuret tontit.¹⁸¹ Kaava-alueita laajennettiin reuna-alueille ja entisen maalaiskunnan alueelle.

Asuntojen rakentaminen oli vielä vähäistä 1930-luvulla. Paikkakunnan asuntotarve alkoi tulla esiin. Uusia asukkaita saapui paikkakunnalle, uusia perheitä syntyi ja sotien jälkeen myös siirtoväkeä piti asuttaa. Omien kuntien rintamamiehille, sotaleskille ja sotainvalideille muodostettiin yhdeksänkymmentä asuntotonttia. Maalaiskunnassa tontit otettiin enimmäkseen Törnävän talojen maista, kauppalassa ne erotettiin Kivistössä. Asuntojen määrä nousi 1900-luvun puolivälissä. Vuonna 1950 niitä oli 3 065. Kahdenkymmenen vuoden päästä asuntoja oli jo 6 289. Kauppala osti myös teollisuus- ja asuntokiinteistöjä sekä takasi yksityisten asuntolainoja. Aravalain myötä rakennettiin kaksi Aravataloa 1950-luvun alussa. Asunnonhankintaosakeyhtiö Haka perustettiin edistysmielisen osuuskauppaliikkeen aloitteesta vuonna 1961. Toinen yleishyödyllinen asuntoosakeyhtiö Sato muodostettiin 1960-luvun puolivälissä. Myös yksittäiset toimijat perustivat asuntoyhtiöitä. Asuntopula ei kuitenkaan hellittänyt, joten laadittiin asuntotuotantolaki. Ensimmäinen asuntotuotanto-ohjelma valmistui Seinäjoelle vuonna 1970. Tuolloin päätettiin myös ensimmäisen kunnallisen vuokratalon rakentamisesta.¹⁸²

---

¹⁸⁰ Kyttä, A. – Takalo, T. 1977, 16, 20, 27.

¹⁸¹ Kangas, E-L. 2012, 24–25, 32; Hanhinen, A-M. 1993, 13.

¹⁸² Kyttä, A. – Takalo, T. 1977, 33, 40–41, 53, 124–125, 127–128.

Maatalouden osuus supistui 1900-luvun kuluessa. Sen osuus ammatissa toimivista henkilöistä oli 39 prosenttia 1900-luvun vaihteessa, 42 prosenttia 1930-luvulle tultaessa ja enää 3,5 prosenttia vuonna 1970. Tilojen määrä ja peltoala pysyivät kuitenkin samana.¹⁸³ Tilojen lukumäärä oli kuitenkin kasvanut 1900-luvun alussa, kun Östermyra Bruks Ab oli ryhtynyt luopumaan maanomistuksistaan. Mantaaliin merkittyjä tiloja oli jo 400 vuonna 1920. Myös palstatilat ja mäkituvat lisääntyivät. Torppien määrä väheni. Tilat olivat yleensä pieniä. Joukossa oli vain kaksikymmentä suurta tilaa. Maatalojen pihapiirissä oli asuinrakennuksen lisäksi eri aikoina rakennettuja, eri tarkoituksiin tarkoitettuja rakennuksia.¹⁸⁴

Kantatilat oli merkitty edelleen 18 numeroon, mutta ne jakaantuivat useiksi pienemmiksi tiloiksi. 1960–1970-lukujen vaihteeseen tultaessa kantatalojen maita oli jaettu jo runsaasti, myös kunnan rakentamiseen. Lisäksi maanhankintalain mukaan oli muodostettu kahdeksan uudisviljelmää. Joupissa (1) säilyi neljä maataloa, muu alue asemakaavoitettiin 1960-luvun lopulla. Upasta (2) erotetun Larvalan maita asutettiin ja rakennettiin toisen maailmansodan jälkeen. Lakeuden Risti valmistui alueelle vuonna 1960 ja tämän jälkeen keskusammattikoulu, kaupungintalo ja kirjasto. Joupilan (3) maista lohkottiin omakoti- ja teollisuustontteja, mutta vanhat maalaistalot pitivät pintansa jokirannassa. Ala-Marttila, Yli-Marttila, Huhtala ja Myllymäki (4–7) oli otettu kauppalan asutukseen jo 1940-luvulla. Hallilan (10) talon maille muodostui Aapelin kaupunki 1950–1960-luvuilla. Pajuluoman (13) maat oli annettu vuokramaiksi jo 1940-luvulla, ja loput lunastettiin maanhankintalain perusteella uusille omistajille. Kantatie rikkoi Latomäen (17) maita 1960-luvulla, ja viljelty ala pieneni sittemmin asemakaavoituksen myötä. Asemakaavoitus ulottui myös Kitinojan (18) maille. Niemistö (8), Heikkilä (9), Mäenpää (11), Katila (12), Satamo (14), Rintala (15) ja Kortesmäki (16) säilyivät edelleen maatalouskäytössä.¹⁸⁵

Inventoinnit, arvot ja historia

Keskustan ja sen reuna-alueen inventoituja tiloja on käsitelty ensimmäisessä historiaosuudessa tarkemmin. Toisaalta 1990-luvun inventointi antaa olettaa, että vanhat tilat ovat jatkaneet toimintaansa, toisaalta se sisältää 1900-luvulla lohkottuja ja halottuja tiloja. Pihapiireissä on eri-ikäisiä rakennuksia. Ulkorakennukset voivat edustaa vanhempaa kerrostumaa, asuinrakennus uudempaa. Puolet inventoiduista päärakennuksista on 1900-luvun vaihteesta ja alkuvuosikymmeniltä. Osa on rakennettu edelleen 1800-luvun tapaan. Osassa alkaa olla suorakaiteesta poikkeavia, leveämpiä ja

---

¹⁸³ Kyttä, A. – Takalo, T. 1977, 31, 33.

¹⁸⁴ Alanen, A. 1970, 355, 357–359, 363; Kyttä, A. – Takalo, T. 1977, 33, 40–41, 53.

¹⁸⁵ Kyttä, A. – Takalo, T. 1977, 36–39.

lyhyempiä runkomuotoja, uudenlaisia kattotyyppejä ja frontoneja sekä koriste-elementtejä. Kortsmäen, Takala-Joupin ja Yli-Joupin asuinrakennukset ovat jugend-henkisiä. 1900-luvulla rakennetut kohteet ovat rakennushistoriallisesti ja maisemallisesti merkittäviä. Ne edustavat oman aikansa rakennustyyliä. Ne ovat myös osa laajempaa kulttuurimaisemaa.

2010-luvun inventoinnissa on mukana vain Jokirannan alueen kolme jälleenrakennuskauden tilaa: Kallela, Hoppi ja Niemi. Ne on arvoitettu rakennushistoriallisesti, historiallisesti ja maisemallisesti merkittäviksi. Inventoinnin mukaan kohteet ilmentävät paikkakunnan maatalouselinkeinotoiminnan historiaa, mutta tätä historiaa ei edelleenkään kuvailla. Inventoinneissa jää kaipaamaan 1900-luvun maatalouden muutosten – koneellistumisen, erikoistumisen ja sivuelinkeinojen vahvistumisen – tuomia sisältöjä. Miten ne ovat vaikuttaneet pihapiireihin? Kuinka vanha ja uusi on saatu sopeutettua toisiinsa? Entä mitä on tapahtunut hävinneille tiloille?¹⁸⁶

Paikkakunnan 1800-luvun ja 1900-luvun alkupuoliskon asuinrakentaminen liittyy rautateihin, teollisuuteen ja liiketoimintaan. Vanhimpia rakennuksia ovat Östermyran ruukin omistajaperheelle ja työntekijöille rakennetut rakennukset 1800-luvun alusta. Pappila ja Lukkarila ovat olleet papin ja kanttorin asuintaloja, mutta toisaalta niissä on ollut myös puolijulkista toimintaa. Rautatieläisten asuinrakennuksia ovat Kristiinankasarmi ja vahtituvat 1900-luvun alusta ja kerrostalot vuosisadan puolivälistä. Asuminen liittyy myös myöhemmin käsiteltäviin Yrityksen tehtaiden konttorirakennukseen, yllilääkäri Kivirikon ja suutari Salmen taloon sekä Kontusaaren/Kaarakan taloon.

1990-luvun inventoinnissa on neljä niin sanotusti kaupunkimaiseen elämäntapaan liittyvää asuinrakennusta. Söyring/Kangas Pohjassa on Seinäjoella harvoja säilyneitä Terijoen huviloita. Sillansuu Törnävällä sekä Railo ja Rinta-Kiiikka Upassa ovat valmistuneet 1920- ja 1930-luvuilla. Niiden rakennushistorialliset arvot liittyvät oman aikansa asuinrakentamiseen. Lisäksi Railolla on maisemallista arvoa ja historiallista arvoa osana Seinäjoen kauppaliikkeitten historiaa.¹⁸⁷

Asuinrakennusten osuus 2010-luvun inventoinnissa on huomattavasti suurempi, mikä johtuu sekä kohdealueesta että inventoinnin lähtökohdista. Vanha inventointi sisältää ennen 1930-lukua valmistuneet rakennukset, 2010-luvun inventointi sekä uudempaa rakennuskantaa että aiemman inventointialueen ulkopuolelle jääneitä, mahdollisesti vaatimattomina pidettyjä kohteita.

---

¹⁸⁶ Maatalouden ja maaseudun elämäntavan muutoksesta 1900-luvulla: ks. esimerkiksi Kupiainen, H. 1985; Rannikko, P. 1985; Eskola, A. 1985.

¹⁸⁷ Autioitunut Rinta-Kiiikka jäi laajentuvan omakotialueen puristuksiin ja purettiin 2010-luvulla. Sillansuu oli pitkään tyhjiillään. Se purettiin vuonna 2019.

Inventointialueen vanhimpien asuinrakennusten kokonaisuudet ovat Marttilassa ja pohjoiskeskustassa. **Pohjoiskeskustan** rakennuskanta on pääasiassa 1920–1930-luvuilta. Alue toimii muistutuksena ajalta, jolloin Itikanmäki oli kaupallinen ja hallinnollinen keskus. Alueen rakennuskanta on purettu miltei sataprosenttisesti uusien kerrostalojen tieltä 2010-luvulla. **Marttilan** alueen rakennushistoriallisesti ja maisemallisesti arvokas kokonaisuus on rakentunut 1930-luvun jälkeen. Alueella on myös joitakin 1800-luvun lopun ja 1900-luvun vaihteen rakennuksia. Marttilan alueen ilme on heterogeeninen ja kerroksellinen. Etelä-Pohjanmaan maanviljelysseuran rakennusosastolla toimineen rakennusmestari F. V. Rekolan 1920–1940-luvuilla suunnittelemaat pienipiirteiset omakotitalot muodostavat tunnistettavan, yhtenäisen kokonaisuuden, vaikka talot sijaitsevatkin osittain eri kaduilla. Alueella on myös muita pientaloja ja puisia pienkerrostaloja 1930–1960-luvuilta, jotka täydentävät kokonaisuutta. Nämä kohteet edustavat Marttilan alueen omaleimaista, kerroksellista pientalokokonaisuutta. Vastaava ehyt kokonaisuus jälleenrakennuskaudelta on Kaartotiellä, Seinäjoen itärannalla.

Vapaudentien varrella oleva kortteli on rakennettu vuosina 1954–1956, ja siinä on nähtävissä arkkitehtuurityylien kehitys. Puistopolulla oleva yksittäinen kerrostalo ja Kullervonlinna ajoittuvat samalle aikakaudelle. Molemmissa rakennuksissa on samaa 1950-luvun henkeä. Kerrostalot edustavat paikkakunnan uudempaa, 1950- ja 1960-luvulla lisääntyneen väestön asunnontarpeita täyttämään tuotettua rakennuskantaa. Kokonaisuuksilla on rakennushistoriallisia ja kaupunkikuvallisia arvoja. Lisäksi Vapaudentien varren kortteli on määritelty historiallisesti merkittäväksi. Kerrostalokokonaisuuksia on otettu mukaan myös Upasta, ja ne on arvotettu rakennushistoriallisesti ja maisemallisesti merkittäviksi. Paikkakunnan kerrostalorakentaminen on alkanut juuri näiltä alueilta. **Uppaa** leimaa eriaikaisten kerrostalojen kokonaisuudet 1950-luvulta alkaen. Sille sijoittuu myös laaja urheilualue, puistoja ja jokiranta sekä kouluja.

Inventoidut kohteet ja kokonaisuudet antavat fragmentaarisen kuvan asuinrakentamisen kehityksestä. Asumisen ja elintapojen muutokset jäävät käsittelemättä. Niiden kautta ei kerrota elämätavan modernisoitumisesta ja kaupungistumisesta, joiden oletetaan näkyvän niin rakentamisessa kuin asuntojen tilajärjestelyissä, yksityiselämässä ja asuinympäristössä liikkumisessa. Inventoinneissa ei oteta kantaa rakentamisen teollistumiseen, normi- ja standardijärjestelmien kehittymiseen. Siirtoväen asuttamiseen viitataan ohi mennessä. Entä miten Seinäjoen inventoitu rakennuskanta ilmentää maamme yleisiä trendejä? Esimerkiksi metsälähiöt terveys- ja muine ideologioineen, kerrostaloalueet, rivitalojen vakiintuminen ja nykyajan mukavuuksien saaminen liitetään 1900-luvun ilmiöihin. Puhutaan myös sosiaalisten suhteiden ja ostoskäyttäytymisen muutoksista

sekä asumisen yksityistymisestä. Työ ja vapaa-aika alkavat erottua. Kaupungit tarjoavat uudenlaisia tapaamis- ja kokoontumispaikkoja. Autoistuminen on laajentanut toimintaympäristöä.¹⁸⁸

3.2.2 Teollisuuslaitokset

Seinäjoen teollisen toiminnan juuret ulottuvat 1800-luvulle, mutta sen monipuolistuminen ja laajentuminen keskittyivät etenkin kauppalan ja kaupungin aikaan. Seinäjoen kaupunkimaistuminen näkyi elinkeinorakenteessa. Maatalouden osuus pieneni, muiden kasvoi. Teollisuuden osuus työpaikoista oli pieni vielä 1920-luvulla, mutta neljänkymmenen vuoden päästä se oli jo suurin ja keskittyi ennen kaikkea elintarviketeollisuuteen, mutta myös tekstiiliteollisuuteen. Teollisuuden edellytyksiä parannettiin varaamalla sille omia alueita, panostamalla asuntotuotantoon ja kehittämällä katuverkostoja.¹⁸⁹

Paikkakunnan ensimmäisiä tekstiilitehdasyrittäjiä olivat Kalle ja Juho Hakanen. Hakasen veljesten tehdassaleissa toimi jo 21 konetta vuoteen 1913 tultaessa. Tehtaassa kudottiin huiveja ja ikkunaverhoja sekä naisten pukukankaita. Israel Yritys oli tehtaassa osakkaana. Myöhemmin se siirtyi kokonaan hänen omistukseensa. Ylisenmäelle rakennettiin uudet tehdasrakennukset vuonna 1923. Niitä saneerattiin uudenaikaisella värjäämöllä sekä viimeistely- ja varastorakennuksella neljän vuoden kuluttua. Israel Yrityksen käsissä tehtaan nimi muuttui Seinäjoen Kehruu- ja kutomotehtaaksi, jona se toimi 1950-luvulle saakka. Tehdas tuotti villalankaa, naisten sarssia, ”poikasten” pukukankaita ja silkkiä. Tuotteita markkinoitiin kestävinä, käytännöllisinä, kuosikkaina ja kohtuuhintaisina. Yritys sai oikeuden valmistaa lottapukukankaita.¹⁹⁰

Pohjanmaan verkatehdas Oy valloitti vakuutusyhtiö Kalevan rakentaman navetan Itikanmäellä. H. Grönlund osti navetan vuonna 1909 ja teetti alakertaan 23 metriä leveän ja 70 metriä pitkän tehdassalin. Rakennuksen eteläpäähän sijoitettiin voimakone. Tehtaassa kehrättiin maakunnan villoja langaksi ja kudottiin kankaaksi. Grönlund myi tehtaan Oy Seinäjoen Verkatehdas Ab:lle vuonna 1912. Tehdasrakennusta korotettiin, ja tuotantoa laajennettiin. Myllykoskeen valmistui

---

¹⁸⁸ Modernisaation vaikutuksesta, elämäntavan muutoksesta: ks. esimerkiksi Saarikangas, K. 2008; Aukia, M. – Virtanen, T. J. 1993.

¹⁸⁹ Kyttä, A. – Takalo, T. 1977, 15–17.

¹⁹⁰ Alanen, A. 1970, 491–492.

vesivoimalaitos. Se tyydytti myöhemmin myös kauppalan sähköntarpeen. Tehdas vaihtoi omistajaa uudelleen vuonna 1919. Pohjanmaan Verkatehdas Oy:n tuotannon painopiste siirtyi huoppiin.¹⁹¹ Tehtaan toiminta loppui 1930-luvulla.

Kotitarveteollisuutta harjoitettiin sahojen, pärehöylien ja myllyjen voimin. Varsinainen teollisuus kehittyi hitaasti, eikä suurteollisuudelle paikkakunnalla oikeastaan ollut edellytyksiä. Seinäjoen koskivoima ei riittänyt laajamittaiseen teolliseen toimintaan Östermyraa lukuun ottamatta. Paikkakunnalla oli Östermyran Marttilan sahan lisäksi Juho Jouppilan vuonna 1840 ja Kalle Hasselblatin vuonna 1888 perustamat sahat. Östermyra Bruks Ab:lla oli höyrysaha nykyisen Sahalankadun päässä. Ruukin omistuksessa ollut Myllykosken eli Koskelan saha siirtyi useiden omistajanvaihdosten ja uudistusten myötä Israel Yritykselle. Uusi omistaja kehitti sahasta huomattavan teollisuuslaitoksen. Rakennus laitteineen uudistettiin vuonna 1927. Työläisiä oli 50–60. Sahan yhteydessä toimi edellä mainittu Myllykosken sähkölaitos. Israel Yritys toimi saha- ja tekstiilialan yrittäjänä lähes 30 vuoden ajan. Seinäjoen Sahan toiminta loppui vuonna 1958, Seinäjoen Kehruu- ja kutomotehtaan vuonna 1963. Kutomotehtaan rakennuksessa toimi tämän jälkeen supermarket. Israel Yritys edisti myös Seinäjoen vesijohtoasioita ja elokuvateatteritoimintaa, ja hän omisti laajat viljelykset eri puolilla Seinäjokea.¹⁹²

Seinäjoen ja lähiseutujen maitotuotteet olivat menneet Östermyran meijeriin jo vuodesta 1860 lähtien. Tavallisen maanviljelijän meijeriyritys lähti liikkeelle Heikkilästä, vaikka meijeri toimiikin vain muutaman vuoden 1880-luvun puolivälissä. Meijeri siirrettiin Niemistöön paikkakunnan maanviljelijöiden perustaman yhtymän toimesta. Muita yhtiömuotoisia meijereitä oli Hallilassa ja Joupissa. Meijerioloihin saatiin kaivattua parannusta, kun Seinäjoen Osuusmeijeri aloitti vuonna 1904. Siinä oli kymmenen omistajaa. Ensimmäinen meijeri rakennettiin Marttilan sillan viereen Itikanmäelle. Seinäjoki oli muutoinkin meijeritoiminnan keskus. Lähes koko maakunnan käsittävä Meijeriliitto Muurahaiset piti Seinäjokea keskuksenaan perustamisestaan 1906 lähtien. Valioon liitettiin Etelä-Pohjanmaalla vasta vuonna 1913. Myös Enigheten pyrki alueen markkinoille. Sillä olikin oma ”lokaali” Itikanmäellä. Maitokauppoja avattiin meijerin ja Seinäjoen Osuuskaupan yhteyteen maidon kulutuksen kontrolloimiseksi. Kalevankadun maitomyymälä aloitti vuonna 1928. Kymmenen vuoden kuluttua Osuusmeijerillä oli jo yhdeksäntoista jälleenmyyjää. Myös Työväen Osuuskauppa jakoi maitoa kaupoissaan.¹⁹³

---

¹⁹¹ Alanen, A. 1970, 493–495.

¹⁹² Alanen, A. 1970, 483–487; Kyttä, A. – Takalo, T. 1977, 119–120.

¹⁹³ Alanen, A. 1970, 473–475, 479–480.

Seinäjoen uusi osuusmeijeri rakennettiin niin sanottuun Koskisen mutkaan vuonna 1924. Seinäjoen meijeri vastaanotti maitoa noin 600 000–800 000 kiloa vuodessa. Vähitellen myös seudun muut meijerit – Lapua, Ylistaro, Nurmo, Peräseinäjoki ja Laihia – sulautettiin Seinäjokeen. Seinäjoen Seudun Osuusmeijeri liittyi Osuuskunta Maitojalosteen jäseneksi ja lopetti voin ja kuivamaidon valmistuksen vuonna 1967. Valion, Maitojalosteen ja Etelä-Pohjanmaan Meijeriliiton toimesta muodostettiin Osuuskunta Pohjanmaan Maito. Uuden meijerin laitokset valmistuivat Alakylään, Maitojalosteen viereen 1960-luvun puolivälissä. Meijeriliiton alueella toimi 66 osuusmeijeriä vuonna 1950, mutta enää 48 meijeriä vuonna 1970.¹⁹⁴

Karjanmyyntiosuuskunta Itikka paisui historiansa aikana huomattavaksi teollisuuslaitokseksi. Aiemmin talot olivat myyneet lihan kiertäville karjanostajille. Tämä oli usein epäsuotuisaa maanviljelijöille, joten omaa osuuskuntaa ryhdyttiin valmistelemaan Maanviljelysseuran piirissä. Itikan perustava kokous pidettiin vuonna 1914. Osuuskunnan alue käsitti Etelä- ja Keski-Pohjanmaan kunnat. Toimisto toimi alkuun Vaasassa, mutta siirrettiin Seinäjoelle J. H. Tepolta vuokratuun Nygårdin [Nyykooli] taloon, jonka latoa käytettiin teurastukseen. Talo ostettiin Itikan omistukseen, ja aluetta alettiin kutsua Itikanmäeksi. Makkaratehdas perustettiin vuonna 1917. Seinäjoen entiseen oluttehtaaseen varustettiin nahkatehdas. Lisäksi Itikalla oli luujauhotehdas 1920-luvulla entisessä perunajauhotehtaassa. Itikan vientiteurastamo valmistui vuonna 1936. Seuraavaksi saatiin säilyketehdas ja työväestön asuintalo, jossa oli myös myymälä ja ravintola. Soukallejoelle rakennettiin virkistyspaikka saunoineen 1960-luvulla. Maakunnan maanviljelijöille Itikka toimi markkinointiosuuskuntana, Seinäjoelle teollisuuslaitoksena, veronmaksajana, työnantajana ja mainostajana. Työntekijöitä oli 28 vuonna 1933 ja jo 519 vuonna 1964.¹⁹⁵

Johannes Wallenius aloitti suurimittaisen mallas- ja virvoitusjuomateollisuuden 1920-luvulla. Alkuaikoina toimittiin muilta vuokratuissa vaatimattomissa tiloissa Jerikontien alueella, kunnes Mallaskosken tehtaot rakennettiin Yrityksen kehruu- ja kutomotehdasta vastapäätä Seinäjoen partaalle vuonna 1928.¹⁹⁶ Toiminimi Mallaskosken tehtaot rekisteröitiin vuonna 1933. Tehtaan tuotannossa oli mehuja, tiivisteitä ja säilykkeitä, virvoitusjuomia ja vesiä sekä olutta. Alueella oli tehdasrakennus ja ulkorakennuksia. Tehdasrakennusta laajennettiin ja saneerattiin toiminnan ja valmistustekniikoiden kehittyttyä ja tuotannon kasvettua. Tehtailija Wallenius perheineen ja muita

---

¹⁹⁴ Alanen, A. 1970, 477–479; Kyttä, A. – Takalo, T. 1977, 113–115, 117.

¹⁹⁵ Alanen, A. 1970, 495–497; Kyttä, A. – Takalo, T. 1977, 116.

¹⁹⁶ Alanen, A. 1970, 499.

työntekijöitä asui tehdasalueen asuinrakennuksissa. Mallaskosken tehtaiden toiminta loppui 1960-luvun lopussa. Seinäjoen kaupunki osti kiinteistön vuonna 1980.¹⁹⁷

Kunnan sähkölaitos valmistui entisen luujauhotehtaan rakennukseen Itikanmäelle vuonna 1928. Se sai käyttövoimansa höyrystä, kunnes siirryttiin vesivoimaan Myllymäenkoskesta käsin. Vesijohtolaitos kuuluu niin ikään 1920-luvun teollistumisen ryppäeseen. Vesijohdot vedettiin ensimmäisenä Törnävältä Itikanmäelle. Haarajohdot veivät asema-alueelle ja Jouppilaan. Kun lääninsairaala valmistui, todettiin vesilaitoksen ja puhdistuslaitoksen tarvitsevan parannuksia. Painetekniikkana käytettiin ilmeisesti alkuun korkeammalla olevaa luonnonvettä, jokea. Vesitorni ja puhdistuslaitos valmistuivat 1931.¹⁹⁸

Teollisuudesta sai elantonsa noin 900 ihmistä siinä vaiheessa, kun Seinäjoesta tuli kauppala. Edellä mainittujen tehtaiden lisäksi oli käsityöläisyhtiöitä (voidrittelitehdas, sementtivalimo, peltimeppä ja puuseppä). Taloudellisesti heikot ajat koettelivat myös teollisuutta. Raaka-aineiden saanti oli vaikeaa ja ihmisten ostovoima heikkoa. Yritystoiminta vilkastui 1930-luvun puolivälissä. Seinäjoen sahaa uudistettiin, Pohjanmaan Peruna Oy perustettiin entisen luujauhotehtaan tiloihin Itikanmäelle ja maalaiskunta rakensi vehnämyllyn. Sementtivalimossa oli runsaasti töitä. Rantalan lakkitehdas aloitti vuonna 1936. Turvesuo jatkoi turpeen nostamista Paukanevalla. Itikka alkoi keskittyä lihanjalostukseen. Valtion viljavarastoa ryhdyttiin rakentamaan.¹⁹⁹

1800-luvun lopusta alkaen Vaasassa toiminut Tiklas Oy perusti uuden tehtaan Seinäjoelle. Pohjoiskeskustasta purettiin Jaakkolan talo, ja tiilinen tehdasrakennus valmistui sen paikalle vuonna 1952. Tiklas työllisti 250 työntekijää. Tuotannossa oli työpukuja. Vuonna 1960 tuotanto käsitti 460 000 vaatekappaletta. Syksyllä 1965 Tiklas muutti Kapernaumiin uuteen tehdasrakennukseen, jossa työ rationalisoitiin. Vienti ulkomaille oli jo alkanut. Työntekijöitä oli 500 vuonna 1968.²⁰⁰

Rantalan lakkitehdas oli yksi Suomen kolmesta suuresta lakkitehtaasta 1950-luvulla. Parhaina vuosina siellä valmistui 270 000 lakkia, myös virkialakkeja. Tehtaan toiminta loppui vuonna 1966. Tehtaan tilat vuokrasi kauppalan pohjoisosassa toiminut Yrjö Isohella. Isohellan lakkitehdas työllisti 180 henkeä 1960-luvun lopussa. Myös Orvi-Tuote valmisti lakkeja. Pentti Orrenmaa ja Kauko Virtanen perustivat nimiensä etukirjaimet sisältävän yrityksen Törnävälle samana vuonna,

---

¹⁹⁷ Tyrväinen, S. 2016, 5, 7, 13, 26.

¹⁹⁸ Alanen, A. 1970, 501–503.

¹⁹⁹ Kyttä, A. – Takalo, T. 1977, 101–103.

²⁰⁰ Kyttä, A. – Takalo, T. 1977, 104–105, 121.

kun Rantala lopetti. Yrityksen työntekijöistä monet olivat saaneet oppinsa Rantalan lakkitehtaassa.²⁰¹

Paikkakunnan rakennusliikkeistä voidaan mainita esimerkiksi K. V. Kontusaari, joka perustettiin 1920-luvun puolivälissä. Kontusaaren käden jälki näkyi muun muassa Maanviljelysseuran talossa ja valtion viljavarastossa. Liikettä jatkoi K. N. Koskinen, joka urakoi Lakeuden Ristin. Rakennusliikkeitä ilmaantui etenkin 1950-luvulla, kun rakentamisen tahti kiihtyi. Linjakoski & Korri urakoivat Koskenalan B-mielisairaalan, K. Tynin rakennusliike Pohjan koulun ja raviradan katsomon sekä Rakennusliike Ylinen kaupungintalon.²⁰²

Seinäjoen seudun, samoin kuin koko Etelä-Pohjanmaan teollisuuden päätuotteina olivat siis elintarvikkeet ja tekstiilit. Kooltaan yritykset olivat pieniä. Etelä-Pohjanmaan nimettiin kehitysalueeksi 1960-luvun puolivälissä, vaikka maakuntaa oli totuttu aina pitämään vauraana ja menestyvänä. Kehitysalue viittasi väestökatoon. Teollisuus kuitenkin kehittyi. Työntekijämäärä kolminkertaistui vuodesta 1945 vuoteen 1970. Tuotannon bruttoarvo kasvoi kaksikymmenkertaiseksi. Teollisuutta pidettiin kauppalan kehittämisen kannalta tärkeänä, ja siihen panostettiin. Kaupala omisti Kapernaumissa kuusi hehtaaria maata. Sittemmin ostettiin 50 hehtaaria lisää yksityisiltä maanomistajilta. Alueen kunnallistekniikka laitettiin kuntoon. Tontteja alettiin myydä vuonna 1962. Alueen ensimmäisiä yrittäjiä olivat Kesko Oy ja Tiklas. Alueella toimi jo kaksikymmentä yritystä 1970-luvulle tultaessa. Teollisuusalueita kaavoitettiin myös Alakylään, Kivistöön, Pihlajaniemeen ja Ämmälään.²⁰³

Inventoinnit, arvot ja historia

Teollisuuteen liittyviä kohteita on inventoitu kuusi, joista osa ei ole ollut tuotantokäytössä. Teollisen toiminnan varhaisempaa vaihetta edustavilla Kalevan navetalla ja Yrityksen sahan konttorirakennuksella on inventoinnin mukaan rakennushistoriallista ja historiallista arvoa. Yrityksen talo on arkkitehti Matti Visannin suunnittelema. Se on harvinainen puinen jugend-rakennus Seinäjoella. Sen todetaan olevan merkittävä myös teollisuus- ja yritystoiminnan historian kannalta. Yrityksen sahan sekä kehruu- ja kutomotehtaan tuotantorakennukset on purettu ja niiden tilalla on kerrostaloja 1980-luvulta, huoltoasema ja puistoja.

---

²⁰¹ Kyttä, A. – Takalo, T. 1977, 118–119.

²⁰² Kyttä, A. – Takalo, T. 1977, 122–123.

²⁰³ Kyttä, A. – Takalo, T. 1977, 105–107, 108, 111.

Teolliseen toimintaan n on lisätty kaksi kohdetta 2010-luvun inventoinnissa. Rantalan lakkitehdas on perustettu 1930-luvulla, Tiklas 1950-luvun alussa. Niiden 1950-luvulla rakennetut tuotantorakennukset sijaitsevat aivan Seinäjoen ydinkeskustassa, Tiklas entisen Itikanmäen kauppalan puoleisella alueella, Rantala asemalta joelle kulkevan Kauppakadun varrella. Tiklaksen rakennus on ollut viimeiset vuosikymmenet kansalaisopiston käytössä. Seinäjoen museot on muuttamassa tiloihin vuonna 2021. Rantalan lakkitehtaan kahdesta rakennuksesta vain toinen on jäljellä. Moottoripyöräjengin kerhotilat olivat siinä jonkin aikaa²⁰⁴. Vuonna 2019 siinä on aloitanut toimintansa kulttuuriosuuskunta. Tiklaksen ja Rantalan lakkitehtaan rakennuksilla on rakennushistoriallista, historiallista ja kaupunkikuvallista merkitystä. Ne edustavat sotien jälkeistä tehdasrakentamista sekä elinkeino- ja palvelualojen historiaa. Inventoinnin mukaan Tiklaksen tehdasrakennuksessa on vielä kaikuja vanhasta perinteestä. Rantalan tehdasrakennuksessa puolestaan näkyy siirtymä 1960-luvulle.²⁰⁵

Seinäjokelaisten rakennusliikkeiden tuotoksia on yhä tarkasteltavissa kaupungin kaduilla. Niitä ei ole kuitenkaan nostettu esiin inventoinneissa. V. Kontusaaren rakennusliikkeestä muistuttaa Taito Etelä-Pohjanmaan käytössä oleva Kontusaaren eli Kaarakan talo.

Itikanmäen tuotantorakennukset eivät kuuluneet inventoitaviin kohteisiin 1990-luvulla. Ne on inventoitu erikseen vuonna 2007. Alue kaavoitettiin asuntoalueeksi. Osuuskunta Itikan (Atrian) tehdasrakennukset, voidrittelitehdas ja sähkölaitos purettiin 2010-luvun alussa. Niiden tilalle on rakennettu Atrian pääkonttori ja asuinkerrostaloja. Itikan kiinteistöstä on jäljellä yksi 1950-luvun rakennus, jossa toimii erilaisia yrityksiä.

Koska inventoinnit ovat keskittyneet keskustaan ja niissä on tarkasteltu kohteita rakennuksina, niissä ei ole huomioitu esimerkiksi Tiklaksen myöhempää vaihetta Kapernaumin teollisuusalueella, sen sivuliikettä Törnävällä, Rantalan lakkitehtaan Törnävän tuotantorakennusta tai Rantalan jälkiä seurannutta Orvi-tuotetta Törnävällä. Lakkiteollisuutta on ollut myös Kasperin kaupunginosassa. Vanhan Tiklaksen takana on toiminut myös isohko Isohellan lakkitehdas. Vaikka kyseiset rakennukset eivät ole inventointialueiden rajojen sisällä, eivätkä ne ole rakennushistoriallisesti ja -taiteellisesti arvokkaita, ne auttaisivat kertomaan paikkakunnan lakkiteollisuuden volyyminä ja merkityksestä teollisena työnantajana.

---

²⁰⁴ Cannonball MC perusti kerhotilan Rantalan lakkitehtaaseen vuonna 2013. Liivijengi pystytti päämajansa Seinäjoen Kauppakadulle, Ilkka 14.2.2013.

²⁰⁵ Inventoinneissa ei kuvailta tai selitetä, miten vanhat perinteet näkyvät Tiklaksen tehdasrakennuksessa ja siirtymä 1960-luvulle Rantalan tehdasrakennuksessa.

Ilmiöön saataisiin ymmärrystä huomioimalla inventointikohteisiin liittyvät puretut kohteet, kuten esimerkiksi Hakasen veljesten tehdas, Israel Yrityksen sahan sekä kehruu- ja kutomotehtaan rakennukset, muut puretut sahat ja Itikanmäen kokonaisuus. Myös inventointialueen ja aikarajauksen ulkopuolelle sijoittuvat Mallaskosken uudet tehtaot ja Valio kuuluvat samaan aihealueeseen. Itikanmäen lähellä, Marttilan sillan kupeessa ollut meijeri on purettu jo useita vuosikymmeniä sitten, mutta Valion meijeri Alakylässä jatkaa toimintaansa. Vanhan Mallaskosken juomatehtaan rakennukset on purettu 1980-luvulla. Nykyinen Mallaskoski toimii samalla alueella uusissa rakennuksissa käyttäen alkuperäisen tehtaan tuotemerkkiä.

Inventoinnit eivät kerro alueelle yhdistettävästä toimeliaisuudesta ja yritteliäisyydestä. Kuva Seinäjoen yritystoiminnasta on kokonaisuudessaan kapea ja vaatimaton. Seinäjoen historian mukaan teollisuuden osuus työpaikoista oli muotoutunut merkittäväksi 1960-luvulle tultaessa. Mitä tämä tarkoittaa Seinäjoen kehittymisen kannalta? Teollisuuskohteiden kautta voisi kertoa myös siitä, miten tehtaot ovat toimineet, mitä ja miten tuotanto on järjestetty. Millainen rooli tehtaiden omistajilla, esimerkiksi Israel Yrityksellä ja Joh. Walleniuksella, on ollut paikkakunnan elämässä? Miten seinäjokelaisten työyhteisöjen työ, arki ja vapaa-aika ovat järjestyneet?²⁰⁶

3.2.3 Liike-elämä

Vähittäis-, osuus- ja tukkukauppa

Kauppan painopiste siirtyi nykyisen keskustan alueelle 1900-luvun alkuvuosikymmeninä. Taajaväkisen yhdyskunnan kauppakatu oli Puskantie. Toiminta levisi myös Kirkkokadulle [nykyinen Keskuskatu], Kauppa- ja Kalevankadulle sekä Koulu- ja Valtionkadulle. Puskantiellä oli Etelä-Pohjanmaan Kotiteollisuusliike, Hugo Koskisen kenkäliike ja T:mi S. Liesten ruokatavaraliike. Koulukadulla toimivat muun muassa S. Auralinnan vaatetusliike, Aavasalon Muotiliike ja vuonna 1924 perustettu Leino-Korpikosken Naisten Vaatetusliike. Kello- ja kultaliikkeitä oli Bruno Keturilla, Antti Talvitiellä ja Juho Alangolla. Kukkakauppoja toimi Reinolan ja Violan nimillä. Mikko Ketomäki ylläpiti Seinäjoen Pukimoa, Lempi Viitanen ja Svahnin sisarukset sekatavara-kauppoja. Mandi Pollarilla oli matkustajakoti. Kauppalassa toimi myös muita matkustajakoteja ja ravintoloita. Sähkö- ja radioliikkeet tekivät tuloaan. Ahti Perttu aloitti soitinliikkeellä, mutta siir-

---

²⁰⁶ Työläisyhteisön arjesta ja murroksesta: ks. esimerkiksi Koivuniemi, J. 2007. Seinäjoen museoissa on järjestetty vaatetehtaan Tiklakseen liittyviä muistelupajoja vuosina 2018–2019. Ne ovat lisänneet tietoa tehtaan toiminnasta eri työntekijöiden näkökulmasta ja tuoneet uudenlaista näkemystä Seinäjoesta teollisuustyöläisten paikkakuntana.

tyi sitten urheilukauppaan. Partureita ja kampaamoja oli useita. Kutvosen ja Laakson huonekaluliikkeet olivat tunnetuimpia, sen sijaan ruumisarkkuliikeitä oli vain yksi. Kamisen veljekset puolestaan aloittivat kenkäkauppiaina.²⁰⁷ Kalevankadun ja Keskuskadun välissä ollut Kiinalaiskortteliksi nimitetyllä alueella toimi eri aikoina muun muassa vaatekauppa, halkokauppa, parturikampaamo, autoliike ja silmälasiliike.²⁰⁸

Torikauppa aloitettiin aseman läheisyydessä 1900-luvun alussa. Sitä kaivattiin ”vähäväkisten tarpeiden tyydyttämiseen”, ruokatavaroiden ja maalaistuotteiden saannin helpottamiseksi. Vuonna 1927 ostettiin Jakob Kronlundilta alue, joka oli ollut siihen saakka vasikkahakana. Myöhemmin Jaakontorina tunnettu tori oli tarkoitettu maalaistuotteiden myyntiin. Nakkikojut ja jäätelökärkyt ilmestyivät sinne 1930-luvulla. Torikauppa siirrettiin Maakuntatalon edustalle vuonna 1954. Torikaupalla ei ollut kuitenkaan kysyntää Seinäjoella. Seinäjokelaisilla oli kasvimaiden ja puutarhojen tuotteita omasta takaa. Kun asuminen siirtyi 1960-luvulla kerrostaloihin ja kasvimaat jäivät, tarjolla oli jo marketteja ja tavarataloja.²⁰⁹

Seinäjoen Työväen Osuuskauppa perustettiin vuonna 1903. Osuustoiminnan perustana oli liiketoiminnan ohella myös jäsenten taloudellisen toimeentulon tukeminen. Osuustoiminta eriytyi 1910-luvulla. Osuuskunnan niin sanotusti edistysmieliset erosivat vanhasta liikkeestä ja perustivat Seinäjoen Työväen Osuuskaupan vuonna 1917. Seinäjoen osuuskauppa jatkoi keskusliikkeen tukemana. Sivumyymälöitä perustettiin Törnävälle, Mäenpähän, asemalle ja Alakylään. Osuustoiminnalla myös vaikutettiin paikkakunnan kehittymiseen edistävästi ja tasoittavasti. Esimerkiksi Seinäjoen Osuuskauppa rakensi aikoina, jolloin muu rakennustoiminta oli hiljaista. Törnävän sivumyymälä ja keskustan päämyymälä rakennettiin 1930-luvulla. Päämyymälä laajennettiin tavarataloksi vuonna 1960. Sivumyymälöitä oli kuusi 1930-luvun alussa, viisitoista vuonna 1970. Osuuskaupalla oli lisäksi leipomo ja huoltoasema. Se harjoitti maatalouskauppaa viljanostoihin ja koneitten välityksineen.²¹⁰

Seinäjoen Työväen Osuuskauppa muuttui Osuusliike Eteläpohjaksi vuonna 1938. Sen alue laajeni Kurikkaan ja Ilmajoelle. Seinäjoella oli päämyymälä, neljä sekatavaramyymälää, leipomo, kes-

---

²⁰⁷ Alanen, A. 1970, 526–527; Kyttä, A. – Takalo, T. 1977, 61–63.

²⁰⁸ Hanhinen, A-M. 1993, 33. Kortteli on saanut nimen sen asukkaiden toimeliaisuuden ja ahkeruuden perusteella. Nykyään tässä korttelissa on KELAn toimitalo.

²⁰⁹ Alanen, A. 1970, 516–517; Kyttä, A. – Takalo, T. 1977, 75.

²¹⁰ Alanen, A. 1970, 520–521; Kyttä, A. – Takalo, T. 1977, 79, 81.

kusvarasto ja ravintola. Yhteensä toimipaikkoja oli viisitoista. Vapaudentien, Rajakadun ja Törnävän myymälät avattiin 1920-luvulla. Kauppakadun suurmyymälä, johon sijoitettiin useita osastoja ja Ravintola-Epo, toimi pääpaikkana. Uusia myymälöitä avattiin vielä 1960-luvulla ja viimeisin vuonna 1970. Kauhajoki ja Alavus sulautuivat Eteläpohjaan 1960-luvun puolivälissä, ja näin liike toimi viidellä paikkakunnalla.²¹¹

Kauppalaksi tulon aikana [1931] Seinäjoella oli jo 65 kauppa, joista 30 naisen perustamaa. Kauppalaoikeudet saatiin keskellä talouspulaa, joka kosketti etenkin kauppiaita. Tämä näkyi konkurseina. Talouselämä kuitenkin elpyi. Seinäjoen kauppiaitten määrä kaksinkertaistui 1940-luvulla. Paikkakunnalle saapui karjalaisia kauppiaita. Paikkakunnan omiin tarpeisiin olisi riittänyt kolmasosa kaupoista, mutta Seinäjoki alkoi palvella koko maakuntaa jo varhain. Kauppojen tarve oli myös yleisesti kasvanut, sillä osittaisesta omavaraistaloudesta siirryttiin vaihdantatalouteen. Työssä ansaituilla rahoilla alettiin hankkia palveluja.²¹²

Kioskeja perustettiin erityisesti erilaisten yhdistysten varainhankintatavaksi. Niitä oli esimerkiksi Lotta Svärd -järjestöllä, Sotainvalideilla, Suomen Punaisella Ristillä ja urheiluseuroilla. Rautatiekirjakaupan kioskit aloittivat asemilta, mutta vähitellen niitä alkoi olla jo muuallakin. Kuumia ruokapaloja myyvät grillit olivat 1960-luvun tulokas Yhdysvaltojen esimerkkien mukaisesti.²¹³

Alkoholiliike aloitti toimintansa Liesteen talossa Puskantiellä heti kieltoain päätyttyä vuonna 1932. Sittemmin se siirrettiin Vaasan taloon ja vuonna 1953 Seinänsuun Arava-taloon Kalevankadulle. Myyntipiiri myötäili suomenkielisen Etelä-Pohjanmaan rajoja, ja siihen kuului kaksikymmentä kuntaa. Lupakäytäntöjen vapauduttua alkoholiliikkeitä perustettiin maakuntaan.²¹⁴

Kaupan muutokset alkoivat näkyä Seinäjoella samoin kuin muuallakin Suomessa. Seinäjoen Osuuskauppa perusti ensimmäisen tavaratalon Seinäjoelle vuonna 1963. Osuusliike Eteläpohja, Kesko ja muut yhtymät seurasivat perässä pienoistavarataloineen, tavarahalleineen ja marketteineen. Pienet kaupat alkoivat heikentyä. Valintamyymälät tekivät tuloaan. Englanninkieli ilmaantui markkinointiin. Vaikka osa pienistä kaupoista lopetti, osa kauppiaista tai heidän sukulaisensa ja lähipiirinsä jatkoivat aina nykypäiviin saakka.²¹⁵

---

²¹¹ Kyttä, A. – Takalo, T. 1977, 81–82.

²¹² Kyttä, A. – Takalo, T. 1977, 63–64, 68–72.

²¹³ Kyttä, A. – Takalo, T. 1977, 75–76.

²¹⁴ Kyttä, A. – Takalo, T. 1977, 76–77, 79.

²¹⁵ Kyttä, A. – Takalo, T. 1977, 74–75.

Myös keskusliikkeitä saapui paikkakunnalle jo varhain. Hankkijan tavoitteena oli ostaa maataloustuotteita suoraan tuottajilta, minkä vuoksi yritys perusti varastoja eri puolille maata. Varsinaisen sivukonttori perustettiin vuonna 1915, mutta se siirrettiin Vaasaan seuraavana vuonna. Seinäjoelle jäi varasto. Kesko Oy eli vähittäiskauppiaitten keskusliike, Maakauppiaitten Oy perustettiin vuonna 1907. Kun elinkeinoelämä rupesi vapautumaan sotien jälkeisestä säännöstelystä 1950-luvulla, Seinäjoella kiinnitettiin huomiota siihen, että kauppoihin tuleva tavara kuljetettiin Seinäjoen ohi rannikon kaupungeissa sijaitseviin tukkukauppoihin ja sieltä takaisin Seinäjoelle. Osuustukkukaupalle eli OTK:lle järjestettiin tontti Itikanmäeltä. Rakennustyöt käynnistyivät 1950-luvun puolivälissä. Sitten tukkukaupalle osoitettiin tontteja uudelta Kapernaumin teollisuusalueelta. Seinäjoelle siirtyi pienempiä ja isompia tukkukauppoja Vaasasta ja Etelä-Suomesta, kuten esimerkiksi Osuusliike Hankkija, Vientikunta Muna rl (1938), Pohjois-Suomen Sähkö Oy [Vapaudentien ja Kalevankadun risteys], Pohjanmaan Vesijohtoliike Oy, Oriola Oy [Kauppakatu], Teräs Oy, Osuuskauppojen aluevarasto, Kesko Oy ja C. J. Hartman. Tukku kauppa työllisti vuonna 1952 kaupan palveluksessa olevasta henkilöstöstä 14,5 prosenttia, 29 prosenttia vuonna 1964 ja 39 prosenttia vuonna 1970. Muutoinkin Vaasan lääni houkutti tukkukauppoja, niin että sen osuus koko maan tukkutoiminnasta oli seitsemän prosenttia vuonna 1970.²¹⁶

Tukkuliikkeet perustivat myös tavarataloja. Keskolainen City-Lieste aloitti vuonna 1971 asema-alueen läheisyydessä, Saastamoisen omistama Heps kolme vuotta myöhemmin silloisen keskustorin tuntumassa. Heps muuttui myöhemmin tavaratalo Anttilaksi. Se muutti uuteen taloon Pus-kantielle vuonna 1986.²¹⁷

Seinäjoesta muodostui myös autoliikkeiden keskus, ilmeisesti keskeisen maantieteellisen asemansa vuoksi. Lauri Koiviston Seinäjoen Auto Oy aloitti toimintansa 1920-luvulla aseman lähellä. Vuonna 1937 perustetussa Maakunnan Autossa myytiin ja tuotettiin alkuun kuorma- ja linja-autoja. Ulkopuoliset tehtaot toimittivat kuorma-autoihin rungot moottoreineen ja voimansiirtoineen, Seinäjoella niihin tehtiin korit. Vähitellen alkoi myös henkilöautojen myynti. Auto-kauppoja oli jo kolmetoista vuonna 1963. Kuudessa oli myös autokorjaamo. Vuonna 1970 näistä oli toiminnassa edellä mainittujen lisäksi myös Vankkavaunu Oy, Hemmingin Autoliike, Pohjanmaan Varmavaunu ja Seinäjoen Käyttöauto. Pentti Koiviston Penko Oy valmisti muun muassa autonkoreja.²¹⁸

---

²¹⁶ Alanen, A. 1970, 522–523; Kyttä, A. – Takalo, T. 1977, 83–86.

²¹⁷ Hanhinen, A-M. 1993, 40.

²¹⁸ Alanen, A. 1970, 498–499; Kyttä, A. – Takalo, T. 1977, 87–88, 121.

Majoitus- ja ravitsemisliikkeet

Majoitus- ja ravitsemisliikkeet saivat alkusysäyksen rautatien valmistumisesta. Niiden tarve kasvoi, kun kauppamatkat lisääntyivät Seinäjoen seudulle erityisesti kauppalan aikana. Hotelli Seuruone oli ainoa ensimmäisen luokan hotelli. Se oli paikkakunnan ainoa tanssiravintola vielä vuonna 1933. Hotellissa oli 22 huonetta ja ”komento suuren maailman tyyliä”. Suomi-Hotelli toimi Puskantiellä ja Hotelli Seinäjoki Valtionkadulla. Lakeuden Karhu oli kannattajiensa, Isänmaallisen Kansanliikkeen, ajanvietto- ja kokouspaikka Kalevankadulla. Osuusravintola toimi alkuun työväentalossa, mutta siirtyi sittemmin Kauppakadulle Osuusliike Eteläpohjan uuteen toimitaloon. Kauppakadulla Kino-Hotellin yhteydessä toimi myös elokuvateatteri, ja se kuului teurvalaisen värитеhtailija Syrenin omistukseen. Kino-Hotelli oli aloittanut toimintansa jo vuonna 1939. Tunnetuin ravintoloista lienee Asemaravintola. Jo vanhoissa asemarakennuksissa oli II ja III luokan ravintolat ja majoitustiloja. Kun uusi asematalo valmistui, siihen tuli kaksi ravintolaa, jotka saivat nimekseen Hoijakka ja Trahteri. Kantakrouvi, alkoholiliikkeen perustama oma ravintola, avattiin 1968 Kalevankadulla. Kahviloita oli lukuisia.²¹⁹

Pankkitoiminta

Pankkitoiminta käynnistyi Seinäjoella kunnan omana toimintana. Säästöpankki aloitti vuonna 1902–1903. Se muuttui varsinaiseksi pankkiliikkeeksi vasta vuonna 1926. Alkuun toimittiin Seuruoneella. Sittemmin siirryttiin ”yhteistaloon” Nykoolinmäelle, kunnes sinne saatiin Matti Viisannin suunnittelema oma toimitalo vuonna 1928. Itikanmäen tienhaaraa kutsuttiinkin pitkään Säästöpankin kulmaksi. Sivukonttori perustettiin Törnävälle 1930-luvulla. Pääpankki siirtyi Keskuskadun varteen Paulinkulmaan vuonna 1958 ja edelleen kauppatorin laitaan, silloisen kaupunginarkkitehti Touko Saaren suunnittelemaan taloon vuonna 1965.²²⁰

Seinäjoen seudun Osuuskassa perustettiin vuonna 1903. Se ei kuitenkaan pystynyt kilpailemaan Säästöpankin kanssa, joten toiminta hiipui. Toiminta elvytettiin 1920-luvulla, jonka jälkeen talleuksia otettiin muiltakin kuin jäseniltä. Seinäjoen Seudun Osuuskassa sai oman liiketalon Keskuskadulle vuonna 1956. Rakennusta laajennettiin kymmenisen vuotta myöhemmin.²²¹

---

²¹⁹ Alanen, A. 1970, 527–528; Kyttä, A. – Takalo, T. 1977, 88–90.

²²⁰ Alanen, A. 1970, 523–525; Kyttä, A. – Takalo, T. 1977, 91–92.

²²¹ Kyttä, A. – Takalo, T. 1977, 92; Alanen, A. 1970, 525.

Yhdyspankki pyysi lupaa haarakonttorin perustamiseen Seinäjoelle jo 1890-luvulla. Lupa saatiin, ja toimitalon piirustukset tilattiin arkkitehti Werner Thomélta. Pankki toimi Pohjoismaiden Yhdyspankki -nimellä vuosina 1919–1975. Seinäjoella Pohjoismaiden Yhdyspankki toimi Valtionkadun talossaan vuodesta 1910 vuoteen 1950. Koulukadun ja Kauppakadun kulmaukseen valmistui tuolloin uusi, komea kivitalo, jonne muutettiin ”komiasti hevospelillä”. Rakennuksen tontilla oli aiemmin pidetty muun muassa tivoleita ja telttakokouksia.²²²

Kansallis Osake Pankin Seinäjoen konttori perustettiin vuonna 1915. Se rakensi toimitalon Kauppakadulle, jossa se toimi 38 vuotta. Uusi Kansallis-Osake Pankin talo valmistui torin laitaan vuonna 1963.²²³ Kansallis Osake Pankki ja Yhdyspankki yhdistyivät muodostaen Meritan vuonna 1995. Merita liitettiin Nordbankeniin kahden vuoden kuluttua. Nykyään pankki toimii Nordean nimellä.

Helsingin Osakepankki avattiin Kalevankadun ja Koulukadun kulmauksessa 1967. Talon oli suunnitellut Touko Saari.²²⁴ Yhdyspankki osti HOP:n vuonna 1985.

Inventoinnit, arvot ja historia

1990-luvun inventointi käsittää neljä liikerakennusta 1900-luvun alkuvuosikymmeniltä. 1900-luvun alussa torin viereen siirretty Pollarin talo todetaan inventoinneissa harvinaisuudeksi. Siinä on toiminut paikkakunnan vanhimpia liikkeitä, kuten esimerkiksi Bruno Keturin kultaliike ja Mandi Pollarin matkustajakoti.²²⁵ Kauppalan ajoista ovat jäljellä Talvitien talo, Lakeuden Seurahuone ja Kontusaaren/Kaarakan talo. Talvitien talo on valmistunut Kauppakadulle vuonna 1925, ja sitä on korotettu seuraavalla vuosikymmenellä. Siinä on liiketiloja katutasossa ja asuntoja ylemmissä kerroksessa. Talossa toimi muun muassa Talvitien kello-, kihla- ja silmälasiliike. Talvitien talolla ja Seurahuoneella on rakennushistoriallista, historiallista ja kaupunkikuvallista merkitystä. Ne ovat maamerkkejä. Valmistuessaan nämä klassismia edustavat kivitalot olivat poikkeavia rakennuksia puutalovaltaisessa katukuvassa. Kohteiden suunnittelija, kuten esimerkiksi Seurahuoneen arkkitehti Matti Visanti, lisää arvoa. Inventoinneissa näiden kohteiden suhde paikkakunnan elinkeinoelämän varhaisempiin vaiheisiin on itsestäänselvyys. Ne edustavat kauppalanaikaista liikerantamista.

---

²²² Kyttä, A. – Takalo, T. 1977, 92; Alanen, A. 1970, 526.

²²³ Alanen, A. 1970, 526; Kyttä, A. – Takalo, T. 1977, 93.

²²⁴ Kyttä, A. – Takalo, T. 1977, 93.

²²⁵ Pollarin talo purettiin ja siirrettiin rautatieasema-alueelle väliaikaisvarastoon loppusyksystä 2019.

Kontusaaren talo edustaa 1920–1930-lukujen liike- ja asuinrakentamista, mutta se liittyy historiaansa kautta myös julkishallinnon palveluihin. Talo toimi alkuun rakennustoimiston konttorina, sittemmin siinä oli hammaslääkärin vastaanotto ja myöhemmin tenavakoti sekä käsi- ja taideteollisuusyhdistys.

Muut 1900-luvun alkuvuosikymmenten kauppa- ja liikerakennukset ovat hävinneet Seinäjoen katukuvasta jo vuosikymmeniä sitten. Puutalokeskustaan voi tutustua vain vanhoissa kuvissa.

2010-luvun inventointiin on otettu mukaan myös uudempia liikerakennuksia. Entisen Jaakontorin, nykyisen Keskustorin, ympäristössä on inventoitu Vaasa Oy:n talo (1939), osuusliikkeen Kassatalo (1956), KOP/Nordea (1963) ja Osuuspankki (1988). Kokonaisuutta tukevat Nordean takana oleva liike- ja asuinrakennus Tornitalo 1960-luvulta sekä vähän matkan päässä oleva Vakuutusyhtiön Salaman talo vuodelta 1959. Kolmas pankkirakennus, Pohjoismaiden Yhdyspankki (1950), sijoittuu vähän matkan päähän Kauppakadulle ja muodostaa sen varrella olevien inventointikohteiden, Järvenpään musiikkiliikkeen (1930-luku), Kauppakatu 9:n (1959), Talvitien talon (1925) ja niin sanotun Mandinkulman (1963) sekä Kullervonlinnan (1953) kanssa kokonaisuuden. Se muistuttaa kauppalan ajoista ja siirtymästä kohti kaupunkiaikaa.²²⁶

Edellä mainituilla kohteilla on kaupunkikuvallisia, historiallisia ja rakennushistoriallisia arvoja. Ne edustavat oman aikansa elinkeinoelämän historiaa sekä asuin- ja liikerakentamista. Ne sijaitsevat keskeisellä paikalla ja muodostavat läheisten rakennusten kanssa historiallisesti kerroksellisen kokonaisuuden. Tunnettujen arkkitehtien toimiminen suunnittelijana lisää kohteiden arkkitehtonista arvoa.

Kokonaisuudesta puuttuvat kuitenkin Keskuskadulla olevaa Säästöpankin vanhempi talo, niin sanottu Pentinkulma sekä torin ympäristössä, Koulukadun kulmauksissa sijaitsevat Säästöpankin ja Helsingin Osake Pankin rakennukset 1960-luvulta. Torin viereisessä korttelissa Kalevankadulla sijaitsevaa Danske Bankin (entinen Postipankki) rakennusta 1970-1980-lukujen vaihteesta ei ole myöskään huomioitu. Osuuspankin jatkona oleva Seinäjoen Osuuskaupan jatko-osa 1960-luvulta ja Osuusliike Eteläpohjan rakennus on myös jätetty huomiotta, vaikka ne liittyvät paikkakunnan varhaisempiin liiketoiminnan kerroksiin. Molemmat kuuluvat osuustoimintaliikkeen historiaan. Lisäksi osuuskaupan ensimmäinen päätoimipaikka on ollut aikoinaan Itikanmäellä (Nyykoolinmäellä).

---

²²⁶ Kassatalo on purettu vuonna 2016 Järvenpään musiikkiliike ja sen viereinen talo on purettu vuonna 2012.

Kohteet vaatisivat historiatietoa taustakseen, jotta niiden merkitys yhteiskunnassa avautuisi. Inventoinneissa voisi viitata myös vanhempiin, menetettyihin vaiheisiin. Esimerkiksi 1900-luvun alkuvuosikymmeninä rakennetut pankkitalot – Werner Thomén Pohjoismaiden Yhdyspankki Valtionkadulla, Matti Visannin Säästöpankki Itikanmäellä ja KOP:n toimitalo Kauppakadulla – on purettu. Viimeksi torin kulmauksesta on purettu Työväen säästökassan taloon (Kassatalo) vuodelta 1956. Tilalle on rakennettu kaksi korkeaa asuinkerrostaloa.

Myös varhaiset hotellit ja ravintolat ovat hävinneet katukuvasta, vain Seurahuone on jäljellä. Torin vieressä sijainneen Lakeuden Karhun paikalla on nykyään kauppakeskus Epstori ja edellä mainittu Säästöpankki, Kino-hotellin paikalla Torikeskus. Vanhat asemaravintolat ovat korvautuneet matkakeskuksella. HOP:n rakennus liittyy sekä ravintolakulttuuriin että Suomen alkoholilainsäädännön vaiheisiin. Seinäjoen Kantakrouvi on toiminut Helsingin Osake Pankin talossa Jaakontorin vieressä. Alkossa alettiin kiinnittää huomiota maaseutupaikkakuntien anniskeluravintoloiden puutteeseen 1960-luvulla. Yhtyneiden Ravintoloiden rinnalle perustettiin Kantaravintolat Oy, joka alkoi perustaa Kantakrouvin tai Kantakievarin nimellä tunnettuja ravintoloita maalaispitäjin, kuten Seinäjoelle.

Paikkakunnan ensimmäisiä autoliikkeitä ja huoltoasemia on ollut jäljellä vielä 2000-luvun alussa esimerkiksi suojeluskuntataloa vastapäätä. Niiden tilalla on nykyään kerrostalo ja torikeskuksen paikoitusalue. Koiviston autoliikkeen paikalla on kauppakeskus Lehtinen ja Valtionkadun varrella kylmäasema ja autonpesupaikka.

Torin paikkoja ei ole inventoinneissa mukana. Toriperinne on menettänyt merkitystään 1900-luvun puolivälissä, mutta se jatkuu yhä. Ensimmäinen torin paikka on otettu uudestaan torikäyttöön. Keskustorin avajaisia vietettiin keväällä 2019. Maakunta-aukiolle sen sijaan on rakennettu kerrostalo 2010-luvulla. Kauppatori, joka on osa 1980-luvulla rakennettua Torikeskusta, odottaa kehittämistoimenpiteitä.

Seinäjoen keskustaa voi luonnehtia osittain ajallisesti ja rakennustyypeittäin kerrokselliseksi niin inventointien kuin olemassa olevan rakennuskannan perusteella. Siitä ovat erotettavissa 1920–1930-lukujen, 1950–1960-lukujen ja vahvimpana 1970–1990-lukujen kerrostumat. Inventoitu rakennuskanta antaa kuitenkin vain aavistuksenomaisen kuvan kauppa- ja liiketoiminnan historiasta, muutoksista, kehityksestä ja merkityksestä paikkakunnalla. Kohteita ei ole nivottu selkeästi aiheeseen, eikä niissä toimineista liikkeistä ole juurikaan tietoja. Mitä esimerkiksi edellä kuvail-

lusta pankkirakennusten tihentymästä voisi päätellä seinäjokelaisesta liike-elämästä ja rakennustoiminnasta? Myös viimeisen 20 vuoden aikana tapahtunut ja meneillään oleva muutos palvelurakenteissa ja yhteiskunnassa olisi hyvä huomioida.²²⁷

3.2.4 Maanpuolustus ja isänmaallinen toiminta

Seinäjoki ei ollut varuskuntapaikkakunta, mutta siellä sijaitsivat suojeluskuntien ja sotilaspiirin esikunnat sekä lottapiiri. Niiden kautta hoidettiin sekä vapaaehtoinen että lakisääteinen maanpuolustus. Etelä-Pohjanmaan suojeluskuntapiiri muutti omiin tiloihin Kauppakatu 17:ään vuonna 1925. Rakennusten tontti, Esikunta I–V-alue, oli muodostettu J. Kronlundin palstoittamasta viidestä palstatilasta. Talo oli eteläpohjalaisen yhteishengen symboli. Puutavara saatiin valtion metsästä, varat hankittiin keräyksillä. Talon piirustukset laati nuori, vasta valmistunut arkkitehti Alvar Aalto. Talossa oli toimistoja ja työntekijöiden asuntoja. Seinäjoella järjestettävällä toiminnalla pyrittiin edistämään sotilaallista kasvatusta, urheilua ja kansalaiskuntoa. Tarvittaessa toimittaisiin armeijan tukena. Suojeluskunta järjesti myös leiripäiviä Törnävällä ja erilaisia juhlia, joilla herätettiin paikkakuntalaisten maanpuolustushenkeä ja kerättiin varoja. Suositujia olivat Tammisunnuntai, vuoden 1918 Länkipohjan taistelun vuosipäivä ja Helsingin voitonparaatin päivä. Niistä muodostui paikkakunnan kulttuuritapauksia.²²⁸

Etelä-Pohjanmaan Lotta Svärd -piiri perustettiin vuonna 1921, ja Seinäjoesta tuli piirin keskus. Järjestön tehtävänä oli varusteiden valmistus ja hankinta suojeluskunnille, sairaanhoitajina ja keittäjinä toimiminen mahdollisen liikekannallepanon aikana ja isänmaallinen valistustyö. Koulutus ja työt järjestettiin eri jaostojen puitteissa. Seinäjoen oma lottayhdistys oli perustettu jo vuotta ennen piiriä. Osaston ensimmäiset iltakurssit pidettiin Yhteistalolla vuonna 1932. Myös piirisairaaloissa pidettiin kursseja. Työilloissa kuultiin esitelmiä, laulua ja soittoa. Suojeluskunnan kanssa järjestettiin näytelmäkilpailuja. Varoja kerättiin iltamissa, arpajaisilla ja muonituksilla. Seinäjoen lotat siirtyivät suojeluskuntapiirin talosta omaan taloon, kun Kalevankadun ja Vapaudentien kulmauksessa oleva rakennus kunnostettiin Lotta-Taloksi vuonna 1940. Siinä oli Kahvila-Ravintola, kokoushuone, Vapaan Huollon toimisto ja matkustajakoti. Lääninsairaalan lähelle perustettiin kioski, sotasairaalaan perustettiin kanttiini ja lotat pitivät myös työmaaruokalaa Impivaaran elintarvikevarikolla.²²⁹

---

²²⁷ Seinäjoen liike-elämästä: ks. esimerkiksi Mäki, A. 1988.

²²⁸ Kyttä, A. – Takalo, T. 1977, 349–350, 354, 357, 359; Hanhinen, A-M. 1993, 36.

²²⁹ Kyttä, A. – Takalo, T. 1977, 361, 363–365, 373–374.

Suojeluskunnat ja Lotta Svärd -järjestö lakkautettiin vuonna 1944. Lottajärjestön toimintaa jatkaamaan perustettiin Suomen Naisten Huoltosäätiö. Lotta-Talo luovutettiin kauppalalle, ja siihen perustettiin synnytyslaitos. Suojeluskuntien varat siirrettiin Maakuntasäätiölle. Suojeluskuntapiirin talosta tuli maakuntaliiton, maanviljelysseuran, SVUL:n, Etelä-Pohjanmaan Sotainvalidipiirin ja Etelä-Pohjanmaan nuorisoseuran yhteinen toimitalo. Aluejärjestötehtävät siirtyivät puolustusvoimiin kuuluville sotilaspiireille. Seinäjoen sotilaspiiri toimi Seinäjoen Verkatehdas Oy:n entisessä tehdasrakennuksessa [Itikanmäellä]. Samalla alueella oli kolme upseeritaloa piharakennuksineen. Vuonna 1968 siirryttiin vasta valmistuneeseen valtion virastotaloon [Aalto-keskukseen].²³⁰

Paikkakunnalla alkoi toimia myös aktiivinen veteraanijärjestöjen joukko sotien jälkeisinä vuosikymmeninä. Reserviupseerit saivat oman upseerikerhon. Rintamamies- ja sotaveteraanien piiriorganisaatiot valitsivat kotipaikakseen Seinäjoen. Reservijärjestöjen, vapaussoturien ja vuoden 1918 henkinen perintö vaikutti myös Seinäjoen luonteeseen, sillä vuotuiset kokoukset ja maanpuolustusjuhlat näkyivät kaupunkikuvassa. Mannerheimille pystytettiin ensimmäinen patsas Seinäjoelle. Kuvanveistäjä Lauri Leppäsen patsaan paljastustilaisuus oli Jaakontorilla vuonna 1955. Se siirrettiin lyseon edustalla olevaan Mannerheimpuistoon vuonna 1973. Karjalaisjuhlien yhteydessä paljastettiin Terho Sakin Heimotulet vuonna 1965.²³¹ Tähän samaan perinteeseen voidaan katsoa kuuluvan myös Suojeluskunta- ja Lotta Svärd -museo, joka aloitti toimintansa 1980-luvun lopussa entisessä suojeluskuntapiirin talossa.

Inventoinnit, arvot ja historia

Suojeluskuntapiirin esikuntatalo on inventoitu erityisesti Alvar Aallon työnä. Se liitetään myös suojeluskuntien ja lottien historiaan. Seinäjoen Lotta-Talo on purettu Vapaudentien varrelta, ja sen tilalla on kerrostaloja. Seinäjoen sotilaspiiri on lakkautettu vajaa kymmenen vuotta sitten. Se on toiminut muun muassa Itikanmäellä, Aalto-keskukseen kuuluvassa virastotalossa ja Impivaarassa. Virastotalo on nykyään kaupungin omistuksessa. Itikanmäellä olevan upseeritalon arvoja ja merkityksiä ei ole määritelty. Armeija on käyttänyt myös Kalevan navettaa varastona, mutta sotilaspiirin käytössä olleet aliupseerien asuinrakennus, sotilaspiirin päällikön rakennus ja sauna on purettu. Kalevan navetta on yksityisomistuksessa. Se on muutettu kulttuurikeskukseksi, ja siinä

---

²³⁰ Kyttä, A. – Takalo, T. 1977, 356, 379–380; Lahti, T. 2006, 86.

²³¹ Kyttä, A. – Takalo, T. 1977, 383–385.

toimivat kaupungin kulttuuripalvelut, Taito Etelä-Pohjanmaa ja ravintolayrittäjä. Pitkään tyhjiin olut upseeritalo on uusittu asuinkäyttöön. Kohteiden merkitykset ovat ilmeisiä, mutta ne jäävät kuitenkin irralleen Seinäjoen historiasta ja muusta yhteiskunnallisesta kuvauksesta.

3.2.5 Kunta, kirkko ja valtio

Seinäjoen asemansseudusta muodostettiin taajaväkinen yhdyskunta vuoden 1921 alusta. Päätös kauppalaksi hakeutumisesta tehtiin vuonna 1927. Sitä perusteltiin sillä, että vasta sen jälkeen asemanseutua voitiin ryhtyä rakentamaan ajanmukaiseen kuntoon. Kauppala aloitti vuoden 1931 alusta. Muu osa kunnasta toimi maalaiskuntana. Sen toimintaa hankaloitti se, että kunnan jaossa keskus ja kunnantalo olivat jääneet kauppalan puolelle. Alkuun kunnostettiin Törnävän kartanosta huoneita valtuuston ja lautakuntien kokoushuoneeksi. Latomäen omistamaan taloon Suupohjan maantien läheisyyteen siirryttiin vuonna 1932. Seuraavana vuonna se ostettiin kunnan omistukseen ja nimitettiin Keskustaloksi. Törnävän kartanoon palattiin kuitenkin vuonna 1954. Myös neuvola sijoitettiin kartanoon.²³² Kauppalan toimintaa johdettiin Itikanmäellä sijaitsevasta kauppatalosta käsin.

Seinäjoen kirkko toimi Törnävällä, mutta myös kauppalan alueella kaivattiin seurakuntatilaa, jossa voisi järjestää erilaisia tilaisuuksia. Seinäjoen Rukoushuoneyhdistys hankki saarnaaja E. Laurilan talon Rajakadulta ja teetätti siihen muutossuunnitelmat Matti Visannilla. Toimitalo vihittiin vuonna 1929. Siinä oli pikkukirkko, sakaristo, tarjoiluhuone, keittiö ja pastorin asunto. Se siirtyi Seinäjoen seurakunnalle vuonna 1934. Tiloja käytettiin hartaustilaisuuksiin, ompeluseuroihin, seuroihin ja jumalanpalveluksiin sekä lasten ja nuorten toimintaan. Sen suojissa kokoontuivat merimies- ja pakanalähetys, evankeliumi-, herättäjä- ja diakoniayhdistykset.²³³

Seinäjoen henkistä elämää rikastuttivat myös erilaiset herätysliikkeet. Herännäisyydellä oli yli satavuotiaat perinteet. Seinäjoen herännäisyys sai tukea alueen muilta keskuksilta. Liikkeen merkitystä alueella kasvatti Lapualle vuonna 1914 perustettu Karhumäen opisto. Vaikka kaupungistuminen siirsi herännäisyyden yksityiselämän piiriin, herättäjäjuhlat olivat näkyviä osoituksia tämän toiminnan elinvoimaisuudesta. Seinäjoella Herättäjäjuhlia pidettiin vuosina 1925, 1954 ja 1970. Muita liikkeitä olivat evankeliset, lestadiolaiset, Kansan Raamattuseura ja Kansanlähetys. Helluntaiseurakunnan raamattutunteja, laulu- ja soittotilaisuuksia sekä todistuksia järjestettiin

---

²³² Kyttä, A. – Takalo, T. 1977, 425–427, 429–430, 450.

²³³ Kyttä, A. – Takalo, T. 1977, 227, 229, 230–231.

paikkakunnalla 1930-luvun puolivälistä lähtien. Vapaakirkko teki työtään Seinäjoella 1900-luvun alusta saakka. Sen ensimmäinen toimitalo oli Kauppakadulla niin sanottu ”postifröökynän kirkko”. Postineiti Hildur Petterssonin luomat toimitilat kävivät pieniksi jo 1930-luvulla, mutta uusi kirkkotila saatiin vasta vuonna 1963 vanhan talon paikalle Kauppakadulle.²³⁴

Evangelisluterilaisen seurakunnan tilakysymykset saivat uusia muotoja hiippakuntakysymyksen myötä. Esitys uuden hiippakunnan perustamisesta tuli ajankohtaiseksi 1940-luvulla. Se konkretisoitui 1950-luvun lopulla. Tuomiokapitulia esitettiin Seinäjoelle. Piispanistuin päätettiin sijoittaa Lapualle. Kirkon rakentamishanke oli kuitenkin jo käynnistynyt. Kauppalanvaltuusto oli myynyt Larvalan maista alueen kirkon ja pappilan paikaksi. Arkkitehtikilpailu julistettiin vuonna 1951. Kilpailutoimikunta piti Alvar Aallon suunnitelmaa Lakeuksien risti parhaimpana. Kirkko otettiin käyttöön uudenvuodenyönä vuosien 1959 ja 1960 vaihtuessa. Kirkon yhteyteen rakennettiin seurakuntakeskus vuonna 1966. Siinä oli seurakuntasali, kirjasto- ja kerhohuoneet, pyhäkoululuokat ja musiikkisali, askartelu-, partio-, ja liikuntatilat. Länsisiivessä oli kirkkoherranvirasto, taloustoimisto ja kokoushuoneet.²³⁵

Kunnallistyöhön tuli muutoksia sotien jälkeen. Aiemmin kunnan menestystä oli mitattu veroäyrein, nyt sitä alettiin mitata kunnan jäsenilleen tarjoamien palvelujen monipuolisuudella. Kunnallispolitiikan odotettiin kehittävän elinkeinoelämää. Vaadittiin suunnitelmallisuutta, taloudellista kasvua ja kuntien yhteistoimintaa. Kauppala ja maalaiskunta tekivät yhteistyötä sairaala-, koulu- ja palontorjunta-asioissa. Kunnat lähentyivät, ja niiden yhdistämistä alettiin valmistella 1940-luvun lopussa. Se toteutui vasta vuonna 1959. Seuraavana vuonna aloitettiin kaupunkina, ja sitä juhlistettiin vasta valmistuneessa Lakeuden Ristin kirkossa uudenvuodenyönä 1960. Kaupungiksi hakeutumisen taustalla vaikutti vuonna 1959 vahvistettu laki uusien kaupunkien järjestysoikeudesta, valtion osallistumisesta poliisitoimen kustannuksiin ja kaupunkien kansakoulujen parannetuista valtionapurahoista.²³⁶

Muutoksen ajateltiin lisäävän hyvinvointia. Seinäjoella oli mahdollisuudet kehittyä ajankohdan vaatimusten mukaiseksi, viihtyisäksi ja toimivaksi, asukkaitaan palvelevaksi kaupungiksi. Haluttiin olla rakentamassa isänmaata. Seinäjoen historia II:n kirjoittajien mukaan nuori kaupunki uhkui voimaa, varakkuutta ja omaehtoisuutta. Tästä osoituksena pidetään juhla­valtuuston päätöstä

---

²³⁴ Kyttä, A. – Takalo, T. 1977, 250–256.

²³⁵ Kyttä, A. – Takalo, T. 1977, 242–249.

²³⁶ Kyttä, A. – Takalo, T. 1977, 440–441, 44, 449–45.

mittavan hallintokeskuksen rakentamisesta kaupunki- ja kirjastotaloineen arkkitehti Alvar Aallon piirustuksin.²³⁷

Kauppalantalo Itikanmäellä oli käynyt ahtaaksi, joten tarvittiin uusi kokoontumis- ja virastotalo. Lakeuden Ristin tuntumassa oli tilaa ja kuntakeskuksen suunnittelijaksi oli saatu arkkitehti Alvar Aalto [kaupungintalon suunnittelukilpailun myötä]. Monumentaalisesta kokonaisuudesta valmistui ensimmäisenä kauppalantalo vuonna 1963. Se oli Aallon itsensä sanojen mukaan ”yhteistahdon kaunis ilmaus”. Kunnallishallintoon tuli uusia virkamiehiä, jotka sijoittuivat kaupungintaloon. Kaupunki tarvitsi aiemmin toimineiden virkamiesten lisäksi kaupunginarkkitehdin, eläinlääkärin, lakimiehen, apulaiskaupunginjohtajan ja kaupunginsihteerin sekä kansliasihteerin. Rahatoimiston ohella aloitti verotoimisto. Vuoteen 1970 mennessä kaupungilla oli aloittanut hallinnon ja taloustoimiston lisäksi teknillinen virasto, terveydenhoitolautakunnan toimisto, sosiaali-, nuoriso- sekä sähkö- ja vesilaitoksen toimistot.²³⁸ Kaupungintalon lisäksi rakennettiin kirjasto vuonna 1965, valtion virastotalo vuonna 1967 ja kaupunginteatteri vuonna 1987.²³⁹

Poliittinen toiminta 1930-luvulta 1970-luvulle oli vaiherikasta ja vaikutti seinäjokelaisten elämään niin arjessa kuin kunnallisessa päätöksenteossa. Ensimmäiset kunnallisvaalit järjestettiin kauppalassa vuonna 1930. Tulos oli oikeistovaltainen. Tilanne jatkui samana 1940- ja 1950-luvuilla. Myös maalaiskunnan valtasuhteet olivat samanlaiset. Kaupungiksi tulon jälkeen valtuustopaikat jakaantuivat tasaisemmin. Oikeiston enemmistö kasvoi taas 1960-luvun loppuun mennessä. Oikeistopiirillä oli toimitilat Itikanmäellä Yhteistalo Nuijassa 1920-luvulta alkaen. Työväenyhdistykset kokoontuivat työväentalossa. Ensimmäiset toimitilat saatiin entisestä Yli-Puskan pohjalaistalosta vuonna 1906. Oma talo rakennettiin 1920-luvun alussa. Siinä oli juhlasali näyttämöineen, ravintolatila, pieniä kokoustiloja, toimisto ja vahtimestarin asunto. Nykyinen työväentalo valmistui vuonna 1980.²⁴⁰ Keskustorin vierustalla sijaitseva IKL:n hotelli-ravintola Karhu mainittiin paikkakunnan majoitusliikkeitä käsittelevässä osiossa.

Valtio huolehti poliisitoimesta. Poliisin ja poliisivankilan ahtaat tilat aiheuttivat pulmia. Uudet, paremmat tilat saatiin valtion virastotalosta vuonna 1968. Samaan rakennukseen sijoitettiin myös Ilmajoen tuomiokunta ja verovirasto.²⁴¹

---

²³⁷ Kyttä, A. – Takalo, T. 1977, 437, 449–450.

²³⁸ Kyttä, A. – Takalo, T. 1977, 63–64, 68–72.

²³⁹ Kangas, E-L. 2015, 34.

²⁴⁰ Kyttä, A. – Takalo, T. 1977, 417–418, 420–421; Mylläri, T. 2002, 29, 57, 280; Hanhinen, A-M. 1993, 33.

²⁴¹ Kyttä, A. – Takalo, T. 1977, 451, 453.

Inventoinnit, arvot ja historia

Kunnan ja valtion toimintaan liittyviä inventointikohteita 1900-luvun alkupuoliskolta ovat vilja-varasto ja vesitorini. Ne kuuluvat yhteiskunnan vesi- ja elintarvikehuoltoon. Niillä on rakennushistoriallisten arvojen lisäksi historiallista arvoa. Arkkitehti Matti Visannin suunnittelemaa vesitornia pidetään maamerkinä, joten se on kaupunkikuvallisesti merkittävä.

Seinäjoen keskeisin julkiseen toimintaan kuuluva inventointikohde on Aalto-keskus. Se käsittää kunnan, seurakunnan ja valtion palveluja. Aalto-keskuksen arvoissa korostetaan arkkitehti Alvar Aaltoa ja keskuksen merkitystä suhteessa muihin Aallon kaupunkikeskustoihin. Inventointitiedoissa ei tuoda esiin näiden palveluiden kehityslinjoja tai toimintaa, vaan niissä keskitytään rakentamisen vaiheisiin. Aalto-keskuksen rakentamisen vaikutuksia muuhun kaupunkirakenteeseen ei myöskään oteta esille. Esimerkiksi vanha poliisitalo on jäänyt pois käytöstä poliisin siirryttyä Aalto-keskuksen virastotaloon. Se on purettu. Tilalla on nykyään liikerakennuksia. Sama kohtalo on ollut vanhalla pikkukirkolla, jonka paikalla on Hotelli Lakeus.

Törnävän kirkon, pappilan ja lukkarilan sekä hautausmaan kokonaisuutta puolestaan täydentää nykyään mäntymetsään sijoitettu punatiilinen siunauskappeli 1970-luvun lopulta ja huoltorakennus. Alue on toteutettu arkkitehtikilpailun voittaneen arkkitehti Heikki Taskisen suunnitelmin. 2010-luvun inventoinnin täydentäminen kappelialueella tarjoaisi aiheeseen liittyvää tietoa seurakunnan toiminnasta Lakeuden Ristin, seurakuntakeskuksen ja Törnävän kirkkoalueen lisänä. Samalla periaatteella mukaan tulisi ottaa myös seurakuntakeskuksen viereen rakennettu Kirkonk-ranni, vaikka se on todettu monin paikoin epäonnistuneeksi ratkaisuksi Aalto-keskukseen suhteutettuna. Kohteiden arkkitehtoniset arvot tai niiden puuttuminen eivät vähennä historian representaatiovoimaa.

Kunnalliselämään liittyvä poliittinen toiminta ei välttämättä konkretisoidu kaupunkirakenteessa lukuun ottamatta työväentaloja ja yhteiskäytössä olevia seurataloja. Yhteistalo Nuijaa ei ole enää Itikanmäellä. IKL:n ylläpitämä Karhu-ravintola ja hotelli on purettu. Seinäjoen vanha työväentalo on purettu 1970-luvulla. Vuonna 1980 valmistunut työväentalo ei kerro olemuksellaan käyttötarkoituksestaan samalla tavalla kuin vanhat työväentalot. Se on kuin mikä tahansa muu kerrostalo omalta ajaltaan. On haasteellista pohtia, mitkä kohteet voisivat toimia Seinäjoen poliittisesta elämästä kertovina esimerkkeinä.

Henkiset liikkeet näkyvät kaupunkikuvassa omina rakennuksina ja toimitiloina. Arkkitehti Touko Saaren piirustuksin vuonna 1963 valmistunut Vapaakirkko seisoo edelleen Kauppakadulla. Se on inventoitu ja arvotettu, mutta sitä ei ole otettu mukaan inventointiraporttiin. Sen purkamista harjetaan. Vapaakirkolle on rakennettu uudet toimitilat kauppaoppilaitoksen läheisyyteen Koulukadulle. Saman kadun päästä on purettu myös helluntaiseurakunnan rakennus. Helluntaiseurakunta toimii nykyään jokirannassa Hallilassa, lähellä Seinäjoen entistä terveyskeskusta. Inventoinnissa on mukana myös vuonna 1982 valmistunut Rauhanyhdistyksen talo jokirannassa, teknologia ja innovaatiokeskus Framin vieressä. Se edustaa seurakuntarakentamisen uutta aaltoa.

3.2.6 Sairaanhoido ja sosiaalitoimi

Kunnan tehtäviin alkoi kuulua moninaisia tehtäviä 1900-luvun puolivälistä alkaen. Kunta vastasi sosiaali- ja työvoima-asioista, väestönsuojelusta, palontorjunnasta, urheilu-, nuoriso- ja kulttuurityöstä sekä köyhäin- ja terveydenhoidosta. Jo vuoden 1922 köyhäinhuoltolaki oli velvoittanut kunnat rakentamaan kunnalliskodin joko oman kunnan asukkaille tai yhdessä muiden kuntien kanssa. Suurin osa vanhuksista vietti kuitenkin viime vuotensa lastensa kodeissa tai syytinkituovissa. Varrattomat sijoitettiin huoltolautakunnan hallussa oleviin mökkeihin ja tupiin. Tällaisia olivat muun muassa Kepon, Ilon, Kulmalan, Rautasen, Hallongreenin, Mäkelän ja Wegeliuksen tuvat. Vanhuksia sijoitettiin myös muiden kuntien kunnalliskoteihin. Kauppalan ja maalaiskunnan yhteinen vanhainkoti saatiin Simunanmäelle vuonna 1954. Paikkoja oli 63, mutta esimerkiksi vuonna 1970 siellä oli 112 henkilöä. Toinen, Kivipuron vanhainkoti valmistui keväällä 1967. Siihen tuli 27 yhden hengen ja kaksi kahden hengen huonetta, askarteluhuone, kuntoutushuone uima-altaineen, sauna, televisiohuone ja ruokasali.²⁴²

Seinäjoen ensimmäinen lastentarha aloitti Kaupinkujalla sijainnassa talossa vuonna 1937 Seinäjoen Naisyhdistyksen ylläpitämänä. Yhdistys luovutti tarhan – Paavolan kiinteistön – kauppalalle vuonna 1948. Seuraavina aloittivat Ylisen päiväkotit Upan kaupunginosassa vuonna 1967 ja Kivistön päiväkotit kolme vuotta myöhemmin.²⁴³

Seinäjokelaiset joutuivat hakemaan lääkäripalveluja Vaasasta ja Suur-Ilmajoelta 1700–1800-luvuilla. Matkat koettiin hankalina, eivätkä seinäjokelaiset olleet halukkaita maksamaan palvelusta. Tilanne parani, kun Seinäjoelle saatiin kunnanlääkäri vuonna 1885, kolmen vuoden päästä siitä,

---

²⁴² Kyttä, A. – Takalo, T. 1977, 455–464.

²⁴³ Kyttä, A. – Takalo, T. 1977, 464.

kun maamme ensimmäisen kunnanlääkäri oli aloittanut Viitasaarella. Kunnansairaalaan päästiin Ilmajolle 1890-luvulta alkaen. Seinäjokelaisia palveli myös kunnallinen kättilö vuodesta 1879, diakonissa vuodesta 1904 ja tuberkuloosihoitaja vuodesta 1922 alkaen. Hammaslääkäri saatiin paikkakunnalle 1900-luvun alussa.²⁴⁴

Paikkakunnasta muodostui sairaanhoidon keskus 1920–1930-luvuilla. 1700-luvulla perustettu Vaasan läänin lääninsairaala muutettiin Seinäjoelle vuonna 1931. Perusteluna oli Seinäjoen parempi sijainti ja hyvät kulkuyhteydet. Sairaalassa oli kirurginen ja veneerinen osasto sekä osasto, jonka vuodesijat Seinäjoen kunnat maksoivat. Sairaaloiminta siirtyi valtiolta kunnille 1940-luvun keskussairaallain myötä. Seinäjoella muutos tapahtui vuonna 1947. Keskussairaalapiirit muodostettiin vuonna 1957. Seinäjoen piiriin tuli 21 kuntaa. Uusi sairaala päätettiin rakentaa Huh-talaan.²⁴⁵

Törnävän piirimielisairaala perustettiin vuonna 1923. Se käsitti toista sataa kuntaa. Törnävän sairaalassa oli runsaasti potilaita ja hoitajia perheineen. Se muodosti oman yhteisönsä. Sillä oli myös työsiirtola Kurjennevalle, jossa potilaat kävivät viljelemässä maata, hoitamassa karjaa ja nostamassa turvetta. Tämä toiminta loppui vuonna 1970, koska potilaita ei enää saanut käyttää töissä. Yhdyskunnan oma kappeli valmistui 1950. Oma postitoimisto oli saatu 1930-luvun alussa. Piirin yhteyteen rakennettiin Koskenalan sairaala – B-sairaala – vuosina 1956 ja 1960. Vuoden 1953 mielisairaallaki oli jakanut maan hoitopiireihin. Kuntien tuli vastata laitoksista. Piireissä piti olla sekä keskussairaala eli A-sairaala ja B-sairaala. B-sairaalat muutettiin käytännössä vanhainkotien mielisairasosastoista.²⁴⁶

Seinäjoelle 1920–1930-luvuilla saatujen isojen sairaaloiden – ”piirin” ja ”läänin” – vaikutus tuntui myös kunnan elämässä. Sairaalat toivat työpaikkoja, ja henkilökunta oli suuri veronmaksajaryhmä. Lääkärit ja muu henkilökunta osallistui paikkakunnan kunnalliselämään. Vaikutus kasvoi aiempien laajentamisen ja uusien sairaaloiden myötä. 1970-luvulla paikkakunnalla oli jo neljä kuntainliiton sairaalaa (Törnävän sairaala, Koskenalan sairaala, keskussairaala ja terveyskeskus), yksi kuntainliiton huoltolaitos (Eskoo), tuberkuloositoimisto ja kunnan ylläpitämä synnytyslaitos. Henkilökunta oli noussut 1930-luvun 180:stä vuoteen 1970 mennessä 1400:aan.²⁴⁷

---

²⁴⁴ Alanen, A. 1970, 586–588, 591–593.

²⁴⁵ Kyttä, A. – Takalo, T. 1977, 470.

²⁴⁶ Kyttä, A. – Takalo, T. 1977, 469.

²⁴⁷ Kyttä, A. – Takalo, T. 1977, 467–468.

Eskoon keskuslaitoksen pari alulle Etelä- ja Keski-Pohjanmaan kuntien Huoltoväenyhdistys vuonna 1963. Seinäjoen kaupunki erotti hoitolaitokselle 60 hehtaarin tontin Peräseinäjoen tien varresta, pääasiassa Eskoon tilasta. Ensimmäinen kuuden rakennuksen ryhmä valmistui 1968, ja sen jälkeen käynnistyi seuraava vaihe.²⁴⁸ Eskoossa asuu, käy koulua ja osallistuu erilaiseen muuhun toimintaan muun muassa kehitysvammaisia.

Inventoinnit, arvot ja historia

Piirisairaalan (myöhemmin Törnävän sairaala) ja lääninsairaalan (myöhemmin keskussairaala) rakennukset muodostavat ytimen sairaanhoidon ja sosiaalitoimen inventoidulle rakennuskannalle. Piirisairaala on määritelty valtakunnallisesti merkittäväksi kulttuuriympäristöksi, jonka alue ulottuu myös Törnävän kartanon ja nykyisen, alkuaan 1970-luvulla rakennetun keskussairaalan alueille. Lääninsairaalaan liittyy sairaala- ja huoltorakennusten lisäksi 1950-luvulla rakennettu erillinen synnytyslaitos ja ylilääkäri Kivirikon talo vuodelta 1931. Myöhemmässä inventoinnissa kokonaisuuteen on lisätty sairaalan lääkäreiden sekä hoitajaopiskelijoiden ja hoitajien asuintalot 1950-luvulta. Sen sijaan vanha synnytyslaitosrakennus Vapaudentien varrella on purettu.

Molemmat alueet monine rakennuksineen on todettu rakennushistoriallisesti, historiallisesti ja maisemallisesti arvokkaiksi. Rakennukset edustavat oman aikansa arkkitehtuurityylejä ja sairaalarakentamista. Inventointien mukaan sairaalat liittyvät paikkakunnan ja alueen terveystyöhistoriallisiin vaiheisiin. Ne vaikuttivat Seinäjoen kehittymiseen maakunnan keskukseksi.

Sairaalakohteiden kautta voitaisiin kertoa terveydenhoitoalan kehityksestä ja muutoksista, toiminoista, organisoitumisesta ja työstä. Miten edellä mainitut asiat vaikuttaneet rakennusten suunnitteluun, sijoitteluun ja tilajärjestyksiin? Mitä tarkoitetaan sillä, että sairaaloiden rakentaminen vaikutti Seinäjoen kehittymiseen maakunnan keskukseksi. Ilmiö ja sen historia puolestaan tulisi katettua laajemmin, mikäli siinä otettaisiin huomioon myös inventointien alue- ja aikarajauksen ulkopuolella olevat kohteet: Eskoon kehitysvammaisten hoitolaitos, Huhtalan terveyskeskus 1960-luvulta, keskussairaala, päiväkodit sekä Simunan ja Kivipuron vanhainkodit. Nyt edellä mainitut kohteet on jätetty inventointien ulkopuolelle.²⁴⁹

---

²⁴⁸ Kyttä, A. – Takalo, T. 1977, 470–471.

²⁴⁹ Sairaalatoiminnasta eri aikoina: ks. esimerkiksi Nieminen, A. 2015; Rapila, A. 1973; Näytä lamppumme, loista yöhön 2005; Sipilä, J. – Anttonen, A. 2008.

Uudempaan inventointiin on otettu mukaan Aarne Ehojen suunnittelema Kansaneläkelaitoksen toimitalo keskustassa vuodelta 1967. Kansaneläkelaitoksen toimintaa ja tuloa paikkakunnalle ei ole kuitenkaan käsitelty inventoinnin kautta tai Seinäjoen historiassa. KELA:n rakennus on arvoitettu arkkitehtonisesti, historiallisesti ja kaupunkikuvallisesti merkittäväksi. Se edustaa 1970-luvun virastotaloarkkitehtuuria, on ainoa esimerkki arkkitehti Ehojen suunnitelmista alueella ja hallitsee maisemaa. KELA liittyy samalla paikkakunnan ja Suomen sosiaalihistoriaan.

3.2.7 Opetuksen järjestäminen

Maaolmansodan ja vuoden 1918 tapahtumien jälkeiset vuodet vilkastuttivat elämää Seinäjoella. Uutta väestöä muutti paikkakunnalle. Oppilasmäärät kasvoivat. Koulupiirijakoa jouduttiin uudistamaan. Joupin koulupiiri aloitti vanhassa tutussa Hakolan talossa, kunnes uusi kivikoulu valmistui vuonna 1922. Vuoteen 1921 – oppivelvollisuuslakiin – mennessä Seinäjoen koulujen nimikirjaan oli merkitty 2 957 oppilasta. Tuohon mennessä oli perustettu Marttilan koulu (1871), Niemistön koulu (1897), kirkonkylän koulu Törnävällä (1906), Alakylän koulu (1910) ja Joupin koulu (1920). Kirkonkylän koulun nimi muutettiin Törnävän kouluksi vuonna 1948. Nimimuutoksella haluttiin osoittaa Törnävän [entisen Östremyan] kartanon merkityksellisyyttä paikkakunnan kehityksessä. Kirkonkylän koulun oppilasmäärät olivat niin isot 1930-luvulla, että alaluokat toimivat Törnävän kartanossa ja yläluokat puukoulussa. Uutta koulutaloa valmisteltiin, mutta se toteutui vasta 1950-luvulla.

Koulujen perustaminen hidastui 1920-luvulla. Opetustyö aloitettiin Pohjassa Rajalan koulussa vuonna 1925. Marttilan vanhasta koulusta siirryttiin Matti Visannin suunnittelemaan koulutaloon Larvalan tontille vuoden 1931 alussa. Samalla juhlistettiin kauppalan alkamista ja Seinäjoen kansakoululaitoksen 60-vuotisjuhlaa. Sotien jälkeen rakennettiin vielä kymmenkunta uutta koulutaloa, mutta vain Kivistön koulu sinällään perustettiin vuonna 1955.²⁵⁰

Opetukseen oli saatu jatkoa, kun yhteiskoulu perustettiin vuonna 1913. Yhteiskoulun rakennus valmistui heti seuraavana vuonna. Se toimi täysimittaisena keskikouluna jo kolmantena lukukautena ja yliopistoon valmistavana laitoksena seuraavasta vuodesta alkaen. Yhteiskoululle saatiin uusi kivinen rakennus vanhan yhteiskoulun kanssa samalle tontille Matti Visannin piirustuksin 1928. Se muuttui valtion kouluksi kaksi vuotta myöhemmin. Kun Sortavalasta siirrettiin lyseo Seinäjoelle vuonna 1944, vanha puukoulu muutettiin tyttölyseoksi ja pojat opiskelivat Visannin

---

²⁵⁰ Alanen, A. 1970, 655–657; Kytä, A. – Takalo, T. 1977, 183–184, 192–193.

kivikoulussa. Kouluun tuli sekä opettajia että oppilaita Sortavalasta. Siirtymäaikana poikia ja tyttöjä opiskeli lyseoissa sekaisin, mistä osoituksena oli esimerkiksi Seinäjoen tyttölyseon mieskuoro. Ensimmäisen kerran jako tyttöihin ja poikiin toteutui vuonna 1953. Tilanahtaus helpottui poikalyseon saatua oman koulutalon vuonna 1955 [nykyinen yhteiskoulu] ja tyttölyseon vuonna 1961 [nykyinen lukio]. Ne toimivat valtion kouluina ja saivat tiloihinsa keittolat ja ruokailutilat.²⁵¹

Oppivelvollisuuslain mukaan oppilaiden tuli opiskella myös kaksivuotinen jatkokoulu. Seinäjoella se järjestettiin 1930-luvun puolivälissä. Asenteet eivät olleet suosiolliset opiskelun pidentämiseen. Perheissä odotettiin nuorten osallistuvan talon töihin, ja opettajat pitivät lisäluokkia rasitteena. Jatkokoulu muuttui kansalaiskouluksi vuonna 1957. Kauppalassa keskuskouluksi nimettiin Marttilan koulu, maalaiskunnassa Törnävän koulu.²⁵²

Lainmukaiset velvollisuudet lisääntyivät 1950-luvulla. Koulun tuli huolehtia opetuksen ohella lasten työympäristöstä, oppilaiden sosiaalisista tarpeista ja virkistyksestä, terveydentarkkailusta, aterioista ja kyydityksistä sekä kesänvietosta. Vanhat koulurakennukset todettiin toimimattomiksi. Uudenaikaiset koulurakennukset rakennettiin 1950-luvulla Jouppiin, Törnävälle, Kivistöön, Niemistöön, Pohjaan ja Alakylään. Kivistön koulua pidettiin maakunnan upeimpana ja uudenaikaisimpana kouluna. Joupin kouluun tuli luokkahuoneitten lisäksi lasten peseytymishuone, opetuskeittiö, kirjasto ja kerhuhuone sekä opettajien huone. Marttilan koulun yhteyteen perustettiin apukoulu vuonna 1958, ja koulua laajennettiin vuonna 1960 arkkitehti Touko Saaren suunnitelmin. Kesäsiirtola valmistui Kuorasjärven rantaan Alavudelle seuraavana vuonna 1959. Koululaitosta kehitettiin edelleen. Uusi peruskoulujärjestelmä otettiin käyttöön 1970-luvun alussa.²⁵³

Paikkakunta tarjosi myös ammattikoulutusta elinkeinoelämän perustaksi. Sairaanhoidajakoulu seurasi lääninsairaala Vaasasta Seinäjoelle. Koulun nimi oli Vaasan Sairaanhoidajakoulu vuoteen 1957 saakka. Sairaala muuttui kuntainliiton keskussairaalaksi ja sisäministeriön alaisuuteen 1960-luvulla, ja samalla koulu siirrettiin ammattikasvatushallituksen alaiseksi kouluksi. Se muuttui edelleen sairaanhoito-oppilaitokseksi vuonna 1969, jolloin mielisairaalassa annettu opetus siirtyi tähän kouluun. Oppilaitoksella ei ollut kuitenkaan omaa koulurakennusta. Se toimi lääninsairaalan yhteydessä.²⁵⁴

---

²⁵¹ Alanen, A. 1970, 655, 665, 668; Kyttä, A. – Takalo, T. 1977, 197–199, 202.

²⁵² Kyttä, A. – Takalo, T. 1977, 185–186. Vuonna 1957 toimittiin vielä kauppalana ja maalaiskuntana.

²⁵³ Kyttä, A. – Takalo, T. 1977, 186–187, 190, 195.

²⁵⁴ Kyttä, A. – Takalo, T. 1977, 205–206.

Kauppakoulu perustettiin Etelä-Pohjanmaan Kauppakamarin aloitteesta vuonna 1952. Koulutalo vuokrattiin alkuun Seinäjoen Sisulta. Ensimmäinen oma koulutalo valmistui Marttilan koulun läheisyyteen vuonna 1953. Tilat kävivät ahtaaksi, ja toimintaa hajautettiin useisiin rakennuksiin. Toiminta laajeni kauppaopistolla 1950-luvun lopulla. Uusi rakennus saatiin Koulukadulle vuonna 1967 kaupunginarkkitehti Touko Saaren suunnitelmien mukaan. Oppilaitoksen oppilasmäärä kasvoi parin ensimmäisen vuosikymmenen aikana niin, ettei kaikille riittänyt työpaikkoja ja nuoria merkanteja ja merkonomeja olikin työttömänä paikkakunnalla.²⁵⁵

Sekä kauppakoululaki että laki ammattioppilaitoksista säädettiin vuonna 1939. Tämä takasi kunnille 65 prosentin valtionavun ammattikoulun menoihin. Myös elinkeinoelämän rakenteen muutokset kannustivat ammatillisten koulujen perustamiseen. Seinäjoen yleinen ammattikoulu aloitti toimintansa Marttilan koulun tiloissa vuonna 1951. Ensimmäisenä vuonna toimivat ompelu-, kutomo-, metalli- ja puutyöosasto. Toisena vuonna aloitti talousosasto ja neljäntenä sähköasennusosasto. Koulu lakkautettiin valtion keskusammattikoulun alta. Etelä-Pohjanmaan keskusammattikoulua oli valmisteltu jo pidempään, ja siitä neuvoteltiin maakuntaliiton, kauppakamarin ja kuntien kesken. Paikkakunnasta kiisteltiin. Seinäjoki voitti. Ensimmäinen ammattikoulun rakennus valmistui Kirkkokadun varteen vuonna 1961. Opintolinjoja oli alkuun neljä, mutta niiden määrä kasvoi jo yhdeksääntoista lukukauteen 1970–1971 mennessä. Valtion ammattikoulun rinnalle perustettiin kuntainliiton toimesta Seinäjoen ammattikoulu vuonna 1963. Jäseninä olivat Seinäjoki, Alavus, Isokyrö, Kuortane ja Ylistaro sekä Ilmajoki ja Peräseinäjoki. Koululle valmistui koulutalo Törnävälle vuosina 1967–1968.²⁵⁶

Seinäjoen talouskoulun perusti Etelä-Pohjanmaan Naisklubi. Tavoitteena oli sekä ammatteihin tarvittavan koulutuksen tarjoaminen että kansansivistysaatteen vaaliminen. Kaupunki osoitti koululle Törnävän kartanon tilat ja liitti sopimukseen kesäravintolan pidon. Ensimmäinen kurssi alkoi 1963. Talouskoulun uudet tilat saatiin keskustaan 1980-luvun alussa.²⁵⁷

Vaasan teknillinen koulu oli aloittanut 1880-luvulla, mutta se ei riittänyt täyttämään Etelä-Pohjanmaan teknillisten osaajien tarpeita enää 1900-luvun puolivälissä. Valtio myönsi perustamisluvan vuonna 1967, ja opetus aloitettiin tyttölyseon entisessä koulutalossa. Oma koulutalo valmistui Törnävälle Seinäjoen ammattikoulun viereen. Näin voitiin hyödyntää yhteisiä tiloja. Teknillisessä

---

²⁵⁵ Kyttä, A. – Takalo, T. 1977, 207–208.

²⁵⁶ Kyttä, A. – Takalo, T. 1977, 208–212.

²⁵⁷ Kyttä, A. – Takalo, T. 1977, 211–212.

koulussa oli kolme opintosuuntaa: auto- ja maalaustekniikka, talonrakennus ja kunnallistekniikka.²⁵⁸

Seinäjoella toimi myös opistoja, joiden ohjelmaan kuului tiedollinen ja taidollinen opetus. Seinäjoen työväenopiston juuret ulottuvat 1920-luvulle. Virallisesti se perustettiin vuonna 1945. Kursitarjonta mahdollisti sekä tiettyyn päämäärään tähtäävän opiskelun että leppoisan ajanvietteen. Kursseja järjestettiin eri paikoissa, kunnes opisto sai tilat kauppaopistosta. Etelä-Pohjanmaan musiikkiopiston aloitusajankohtana pidetään 1930-lukua, kun Vaasan Musiikkiopisto aloitti toiminnan. Opetustyö Seinäjoella käynnistyi vuonna 1953. Siitä muodostettiin osakeyhtiö, jonka suurin osakkeiden omistaja oli kauppa. Opetuspaikkoina olivat yksityiskodit, seurojen talot, seurakuntatalit ja paloasema. Kauppaopiston tiloja alettiin käyttää vuodesta 1967 alkaen. Musiikkileikkikoulu aloitti 1960-luvulla.²⁵⁹

Etelä-Pohjanmaan Korkeakouluyhdistys ja kesäyliopisto ovat myös 1960-luvun tuloksia. Yhdistys perustettiin maakuntaliiton toimesta vuonna 1960, samana vuonna kuin Vaasan kesäyliopisto. Toimijoille esitettiin vaatimuksia yhteistyöstä, mutta se ei sujunut käytännössä. Kesäyliopiston tehtävänä oli toisaalta tarjota korkeampaa kurssimuotoista opetusta maakunnan nuorille, toisaalta hankkia Etelä-Pohjanmaalle ylempiä oppilaitoksia.²⁶⁰

Inventoinnit, arvot ja historia

Seinäjoen 1990-luvun inventoinnissa on huomioitu kaikki vanhat kansakoulut. Sen sijaan kansakoulujen pihoilla olevat uudemmat koulurakennukset on vain mainittu inventoinneissa, eikä niitä ole vielä kukaan inventoitu. Uudempi inventointi on täydentänyt kokonaisuutta keskusta-alueen 1950- ja 1960-lukujen kouluilla, myös ammatillisten koulujen osalta. Koulut on arvoitettu rakennushistoriallisesti ja historiallisesti merkittäviksi. Marttilan koulu ja yhteiskoulu ovat lisäksi osa arkkitehti Matti Visannin tuotantoa. Seinäjoen lyseo vuodelta 1955, lukio vuodelta 1959, ammatikoulu ja kauppaoppilaitos 1960-luvulta sekä kotitalousoppilaitos vuodelta 1982 ovat osa nuoren kaupungin julkista rakentamista yhdessä paloaseman ja myöhemmin vuonna 1977 toteutetun uimahalli-urheilutalon kanssa. Ne omaavat myös kaupunkikuvallista arvoa.

---

²⁵⁸ Kyttä, A. – Takalo, T. 1977, 214.

²⁵⁹ Kyttä, A. – Takalo, T. 1977, 215–218.

²⁶⁰ Kyttä, A. – Takalo, T. 1977, 220–221. Vrt. Aaltonen, M. 2000.

Koulut ovat sinitelleet hyvin paikkakunnan katukuvassa, vaikka osa niistä on kokenut muutoksia vuosien varrella. Paikkakunta on myös menettänyt koulurakennuksia, ja osaa uhkaa purkaminen. Yhteiskoulun kivirakennus on ollut välillä teatterin käytössä. Nykyään se toimii nuorisokeskukseksi. Samassa pihapiirissä ollut vanhempi puukoulu on purettu Kirkkokadun jatkon tieltä. Seinäjoen lukion rakennusta on laajennettu ja muutettu. Törnävän uudempi 1950-luvun koulu odottaa purkupäätöstä.

Nykyään ammattikoulutuksesta vastaavat Sedu ja Seinäjoen ammattikorkeakoulu. Sedu toimii useissa toimipisteissä, myös Etelä-Pohjanmaan muilla paikkakunnilla. Marttilan koulun lähellä sijainneen kauppaopiston rakennuksen tilalle on rakennettu maaseutuviraston toimitalo 2010-luvulla. Ammattikoulun rakennuskanta Kirkkokadulla on lisääntynyt, mutta se sekä Koulukadun varrella sijaitsevat kauppaoppilaitos ja talouskoulu ovat mahdollisia purkukohteita. Entisen teknillisen oppilaitoksen tiloissa toimivaa opetusta aiotaan siirtää Törnävältä keskustaan. Törnävän ammattikoulu on edelleen opetuskäytössä Pruukin yhtenäiskouluna. Korkeakoulu on keskittänyt opetustilansa jokirantaan Framille ja sitä vastapäätä sijaitsevalle vanhan sairaalan kampukselle.

Koulujen inventointitietoihin ei ole sisällytetty kattavaa katsausta koululaitoksen historiasta, opetustoiminnasta tai paikkakunnan muun julkishallinnon palvelujen kehittymisestä. Kuten sairaanhoitoa, myös opetustoimintaa kannattaisi käsitellä kokonaisvaltaisesti seuraten sen vaiheita sekä taaksepäin että eteenpäin historiassa. Näin saataisiin luotua teräväpiirteisempi kuva kunkin toimialan toiminnasta sen sijaan, että eri rakennuksia tarkastellaan yksittäin ja osana omaa aluetta.²⁶¹

3.2.8 Vapaa-ajan toiminta

Liikuntakulttuuri

Kaupungin liikuntakulttuuriin vaikuttavat monet asiat. Esimerkiksi paikkakunnan ja alueen väestökehitys ja elinkeinorakenne heijastuvat urheiluseurojen jäsenmäärien, uusien seurojen perustamisessa ja seurojen kehityslinjoissa. Myös kuntourheilun suosion kasvu 1960-luvulla on vaikuttanut liikuntamuotoihin ja sitä kautta liikuntapaikkojen rakentamiseen.²⁶²

---

²⁶¹ Koululaitoksen kehittymisestä 1900-luvulla: ks. esimerkiksi Halila, A. 1982.

²⁶² Kytä, A. – Takalo, T. 1977, 309.

Ensimmäiset urheiluseurat perustettiin Seinäjoelle 1920-luvulla. Niitä olivat Kiiwas, Sovinto, Seinäjoen Naisvoimistelijat, Kisattaret ja Piirisairaalan eli Törnävän Tytit. Keskusradan Urheiluseuran KRU:n piirissä harrastettiin yleisurheilua, pyöräilyä, painia ja autourheilua. KRUn toiminta laantui 1930-luvun jälkeen. Yleisurheiluseurat Seinäjoen Urheilijat ja Seinäjoen Sisu perustettiin 1930-luvulla. Seinäjoen Palloseuran tavoitteena oli palloiluharrastuksen edistäminen. Seinäjoen Ampujat kulki Seinäjoen Suojeluskunnan Ampujien viitoittamaa tietä. Maalaiskuntaan syntyi TP55 eli Törnävän Pallo vuonna 1955. Paikkakunnalla suosittuja lajeja olivat jääpallo ja pesäpallo. Maila-Jussit perustettiin Etelä-Pohjalaisen Osakunnan innostuksen seurauksena. Se oli luonteeltaan maakunnallinen. Joukkueen tunnusmerkkeinä olivat Jussi-paita, mustat housut, punainen vyö ja lippalakki.²⁶³

Suojeluskunta oli rakentanut urheilukentän Niemistönmaalle. Muutoin jalka- ja pesäpallon pelaamiseen käytettiin niittyjä, ketoja ja pihvoja. Rautatiealueen rakentamaton alue toimi kenttänä 1920-luvun taitteessa. Koulujen voimistelusalaisissa, työväentalolla ja rautatieläisten talolla painittiin, voimisteltiin ja harjoitettiin muita sisälajeja. Uimalaitos valmistui Törnävälle vuonna 1935 ja Hakalanlammelle sodan jälkeen. Keskusrata valmistui vuonna 1936, ja se oli KRU:n oma kenttä. Se pelkistyi myöhemmin raviurheilun keskuksiksi. Radalla järjestettiin ravikilpailuja ja hevosmarkkinoita. Uusi katsomo ja katsomoravintola rakennettiin 1950-luvulla, mutta ne, samoin kuin rata jouduttiin uusimaan 1970-luvulle siirryttäessä.²⁶⁴

Kauppalan urheilulautakunta piti harjoittelumahdollisuuksien parantamista tärkeimpänä tehtävänä 1930-luvulla. Seinäjoen Palloseura tarjosi kauppalalle kentäksi J. Hautaselta vuokraamaansa kahden hehtaarin luistinrata-alueita Vapaudentien ja Sahalankadun varrella. Kapeikko vihittiin käyttöön vuonna 1932. Kentän olosuhteita pyrittiin parantamaan, ja sinne rakennettiin myös istuinpenkit. Kenttä todettiin liian pieneksi ja heikoksi. Uusi kenttä pyrittiin saamaan seuraavien vuosikymmenten aikana. Sijaintipaikasta kiisteltiin. Hanke toteutui lopulta nykyisen urheilukentän paikalle Upan kaupunginosaan. Kenttä otettiin käyttöön vuonna 1952. Keskuskentän lisäksi alueelle tuli harjoituskentät ja tenniskentät. Hiihtomaja rakennettiin Jouppilanvuorelle vuonna 1934. Luistinrata otettiin kauppalan haltuun. Jouppilanvuoresta kaavailtiin talviurheilukeskusta.²⁶⁵

---

²⁶³ Kyttä, A. – Takalo, T. 1977, 309–310, 314, 316–318, 337.

²⁶⁴ Kyttä, A. – Takalo, T. 1977, 309, 316, 318, 330, 345, 347.

²⁶⁵ Kyttä, A. – Takalo, T. 1977, 322–327, 328.

Maalaiskunnan alueella tilanne oli yksinkertaisempi. Kunta luovutti Törnävän Urheilijoille Törnävän kentän vuonna 1947, ja se kunnostettiin talkoilla ja kunnan työnä.²⁶⁶

Urheilu vapautui sodan jälkeen. Sitä oli yllin kyllin tarjolla kaikille halukkaille, vaikka jo tuolloin sen todettiin tarvitsevan tiloja, harjoitussaleja, urheilukenttiä ja välineitä. Jälleenrakennustoiminta vaati kuitenkin varoja, urheilutoiminnalle ei ollut aina jaettavaa. Urheiluinnostus kuitenkin valtasi Seinäjoen. Käytössä oli eri talojen saleja ja joidenkin seurojen omia toimitiloja. Esimerkiksi Seinäjoen Sisun toimitalo Kisapirtti valmistui vuonna 1952 aivan paikkakunnan keskustaan. Sitä käytettiin erityisesti painiharjoituksissa. Keilailu aloitettiin Lauri Koiviston omistamassa kiinteistössä 1950-luvulla. Harrastusjoukon kasvettua saatiin uusi 6-ratainen keilahalli keskusammattikoulun tiloihin.²⁶⁷ Seinäjoen ensimmäinen uimahalli avattiin niin sanotussa maakuntatalossa Kalevankadulla. Rakennuksessa oli myös painisali sekä ravintola ja toimistohuoneita. Urheilutalo-uimahalli rakennettiin 1970-luvulla.

Kuntourheilu alkoi 1960-luvulla, mutta jo sitä ennen oli järjestetty puulaakiotteluita. Massa- ja kuntourheilun vaaliminen oli myös kauppalan ohjelmassa. Urheilulla tavoiteltiin muutakin kuin hyvää fyysistä kuntoa. Urheilujärjestöjen parissa tehtiin kasvatustyötä. Myös partiöjärjestöllä oli samanlaisia tavoitteita. Partio toiminta alkoi Ylistaron Vakoojapoikien ja Seinäjoen Yhteiskoulun Partioaikayhdistyksen kautta 1910-luvulla. Toiminnan käynnistäjänä toimivat koulut. Seinäjoen Kiurut innosti tytöt mukaan toimintaan. Sitten partiolaiset ovat toimineet Lakeuden Kärppien ja Tasangon Talvikkien suojissa.²⁶⁸

Kulttuuritoiminta, kirjasto ja teatteri

Seinäjoki on ollut tapahtumakaupunki jo pitkään. Rautatieläisille valmistui oma juhla- ja kokouspaikka – Rautatieläisten talo – vuonna 1909. Törnävänsaaren laulu- ja soittojuhlat käynnistettiin 1900-luvun alussa. Etelä-Pohjanmaan nuorisoseuran suur tapahtumia, laulujuhlia järjestettiin Törnävänsaaren lisäksi Keskusradalla 1900-luvun puolivälissä. Törnävän luonnonkaunis ympäristö tuli kaupunkilaisten yhteiseksi virkistyspaikaksi 1960-luvulla. Rautatiepaikkakunnalla vietettiin aikaa myös junia katselemalla. Junat toivat tuulahduksen muusta maailmasta. Nuorten kävelyreitit

---

²⁶⁶ Kyttä, A. – Takalo, T. 1977, 327.

²⁶⁷ Kyttä, A. – Takalo, T. 1977, 331–332, 340; Hanhinen, A-M 1993, 36.

²⁶⁸ Kyttä, A. – Takalo, T. 1977, 321, 341–342.

asemalle ja ihmisjoukko ympärillä antoivat mahdollisuuden yhdessäoloon ja orastavaan seurusteluun.²⁶⁹

Paikkakunta oli erilaisten kuorojen ja soittokuntien tyyssija. Rautatieläisten soittokunta ja kuorot toimivat jo 1900-luvun alussa. Suojeluskunnalla, työväenyhdistyksellä ja Seinäjoen Urheilijoilla oli omat soittokuntansa. Seinäjoen orkesteri piti ensiesityksensä rautatieläisten talolla vuonna 1937. Kuoroja perustettiin 1910-luvulta 1960-luvulle. Niitä oli muun muassa kirkolla, piirisairaalalla, postilla, suojeluskunnalla ja lotilla. Oli myös yleisiä mies- ja sekakuoroja. Elokuvateattereissa ja ravintoloissa soitti oman paikkakunnan muusikoita. Elokuvateattereita oli perustettu paikkakunnalle jo 1900-luvun alussa. Esimerkiksi elokuvateatteri Kaleva aloitti toimintansa vuonna 1926.²⁷⁰ Lisäksi teuvalaisen tehtailija Syrenin Kino-hotellin yhteydessä ja myöhemmin myös maakuntatalossa oli elokuvateatterit.

Kansankirjastolaki astui voimaan vuonna 1928. Kuntiin oli perustettava kirjasto. Seinäjoella toimi tuolloin kirjastot koulujen yhteydessä. Kauppalan kirjasto sijaitsi Marttilan koulussa vuoteen 1957 saakka. Sieltä se siirrettiin Laurilan taloon eli linja-autoasemana toimineeseen rakennukseen. Varsinaisen kirjaston rakentaminen hyväksyttiin Seinäjoen rakennusohjelmaan vuoden 1961 kirjastolain jälkeen. Uusi kirjasto valmistui vuonna 1965 Alvar Aallon piirustuksin. Taloon tuli lukusali, lehtilukusali, kolme tutkijahuonetta, lainaussali, taidenäyttelysali, varastoja ja toimistoja. Tämä kertonee kirjastojen käyttötarkoituksen laantumisesta. Kirjastot eivät olleet enää lainastoja, vaan niissä tarjottiin tiloja myös opiskeluun ja tutkimiseen sekä kulttuurielämään ja vapaaajan viettoon. Kirjasto laajentui maakuntakirjastoksi vuonna 1968, vuotta myöhemmin kuin Vaasa.²⁷¹

Teatteriharrastus kuului olennaisena osana työväenliikkeen kulttuurikenttään. Työväentalo tarjosi siihen puitteet. Nykyisellä paikalla on ollut työväentalo vuodesta 1923 lähtien. Sitä ennen toimittiin Ylisenmäellä Mäkelässä ja Yli-Puskan talossa. Yhteistyötä tehtiin osittain rautatieläisten kanssa, mutta kaikki eivät halunneet tulla kansan keskuudessa Moskovaksi kutsuttuun paikkaan. Paikkakunnalla oli muutoinkin vireää näytelmätoimintaa, jota käytettiin esimerkiksi erilaisten yhdistysten varojenkeruumuotona.²⁷²

---

²⁶⁹ Kyttä, A. – Takalo, T. 1977, 260, 265, 300.

²⁷⁰ Kyttä, A. – Takalo, T. 1977, 276–280, 282, 292.

²⁷¹ Kyttä, A. – Takalo, T. 1977, 222–224.

²⁷² Kyttä, A. – Takalo, T. 1977, 259, 261.

Seinäjoen Näyttämöä alettiin puuhata 1930-luvun alussa, osittain porvarilliseksi vastavedoksi työväennäyttämölle. Seinäjoen Teatteri pääsi alkamaan sotien jälkeen. Uuden teatterin päämääränä oli kiintein voimin toteutettu amatööriteatteri. Se esiintyi rautatieläisten talolla ja vuodesta 1948 lähtien Lakeuden Auton entisessä korjaamossa. Sittenmin Seinäjoen asema maakunnallisena keskuksena sai paikalliset teatteri-ihmiset tavoittelemaan ja kehittämään toimintaa. Suomen ”varttuneimmalle ja innostuneimmalle” teatterimaakunnalle piti saada oma maakuntateatteri. Se piti sijoittaa Seinäjoelle työväen- ja Seinäjoen näyttämö yhdistäen. Tilanne jäi ennalleen, kunnes 1960-luvulla siitä haettiin uudelleen ratkaisua matalapaineeseen joutuneeseen teatteritoimintaan. Kannatusyhdistys rekisteröitiin vuonna 1963. Esityspaikkoina toimivat sittenmin kauppaoppilaitoksen juhlasali, lyseo, kaupungintalon kellari sekä Törnävän kesäteatteri.²⁷³ Teatterirakennus valmistui Alvar Aallon suunnitelmien pohjalta vuonna 1987 osaksi Aalto-keskusta. Elissa Aalto vastasi varsinaisesta suunnittelutyöstä.

Kulttuurielämä oli kietoutunut omaehtoiseen toimintaan vielä 1930-luvulla. Yhdistykset ja järjestöt järjestivät erilaisia tilaisuuksia. 1960-luvulla siirryttiin laitosteattereihin ja ammattimaisin voimin toimiviin kuoroihin ja orkestereihin. Samalla myös nuorison vapaa-aika ja liikkumismahdollisuudet lisääntyivät. Seinäjoen kulttuurielämää pidettiin monipuolisena. Kaupunginteatteria kuvailtiin palvelukeskukseksi ja omaleimaiseksi taidelaitokseksi. Seinäjoen Taideyhdistys tavoitteli taidekoulun perustamista. Seinäjoesta oli kehittymässä myös musiikkielämän tehokeskus.²⁷⁴

Kotiseututyö liittyi paikkakuntalaisten toimintaan jo 1930-luvulta lähtien. Se oli tosin aktiivista vain pienessä piirissä. Kotiseutu- ja museotyön harrastajat seurasivat huolestuneina, miten kauppalan kehitys ja ihmisen elinympäristön nykyaikaistuminen tuhosivat vanhaa esineistöä ja perinnettä. Vanhoja esineitä kerättiin, ja tietoa vanhasta Seinäjoesta haluttiin välittää nuoremmille sukupolville. Museo sijoitettiin Törnävän kartanoon. Museo avasi ovensa vuonna 1936, jolloin koelmassa oli tuhat esinettä. Kartanosta jouduttiin pois luontaisparantolan aloitettua siinä toimintansa. Kauppala luovutti museolle Ruutipuistossa olevan alueen ja siellä olevan ruutitehtaan kivaussaunan. Varsinainen museorakennus valmistui 1940-luvun puolivälissä. 1960-luvun alussa saatiin käyttöön kartanon entinen Kivinavetta, jonne alkoi erikoistua maatalousmuseo ja ruutitehtaan koelaboratorio, johon keskitettiin ruutimuseotoimintaa. Toiminta laajeni maakuntaan, kun Etelä-Pohjanmaan Museoyhdistys perustettiin vuonna 1962. Yhdistys siirretti Liinamaan tuvan, paapantuvan ja talousrakennuksia sekä savutuvat, kala-aitan ja savusaunan eri puolilta maakuntaa

---

²⁷³ Kyttä, A. – Takalo, T. 1977, 262, 264, 266–269, 271–272.

²⁷⁴ Kyttä, A. – Takalo, T. 1977, 285, 299.

Törnävän alueelle. Kokonaisuudella haluttiin kertoa eteläpohjalaisen asumisen kehittymisestä 1600-luvulta 1800-luvulle.²⁷⁵

Seinäjoki-Seurasta kaavailtiin kotiseututyötä tekevien piirien yhdistäjää. Se perustettiin vuonna 1948. Seura järjesti laulu- ja soittojuhlat, joista muotoutui Seinäjoki-päivä. Myöhemmin tapahtuma siirtyi kaupungin vastuulle.²⁷⁶ Nykyisin tapahtuman järjestäjänä toimii taas Seinäjoki-Seura.

Inventoinnit, arvot ja historia

Inventoinnit eivät sisällä monia liikunta- ja urheilupaikkoja. Uimahalli-urheilutalo on inventoitu 2010-luvulla osana nuoren kaupungin julkishallinnon rakentamista. Toinen liikuntakulttuuriin liittyvä rakennus on ydinkeskustassa, Kalevankadulla sijaitseva maakuntatalo, jossa on ollut muun muassa painisali, harjoittelusali ja maakunnan ensimmäinen uimahalli. Rakennuksessa olevaa juhlasalia on käytetty monimuotoisesti. Ravintolassa on järjestetty tansseja. Rakennusta on hallinnoinut maakunta- ja urheilutalosaatiö, jonka taustalla on vaikuttanut mittava joukko alueen yhdistyksiä. Kohde on arvoltaan rakennushistoriallisesti, historiallisesti ja maisemallisesti merkittäväksi. Se on maakunnan yhteishengen symboli ja esimerkki aikakautensa liikerakentamisesta.²⁷⁷

Monimuotoisen urheilun ja siinä kilvoittelun ja menestymisen katsotaan kuuluvan Seinäjoen ja Etelä-Pohjanmaan olennaisiin piirteisiin. Inventoidussa rakennuskannassa tämä mentaliteetti-piirre ei kuitenkaan tule esiin. Siitä olisivat voineet muistuttaa esimerkiksi Työväentalo ja Kisa-Pirtti, jotka on purettu 1970-luvun lopulla. On myös hämmäntävää, että esimerkiksi painikämppiä ei ole paikkakunnalla lainkaan, sillä paini liitetään pesäpallon ohella keskeisesti eteläpohjalaisuuteen. Keskusurheilukenttä on jätetty ilmeisesti tietoisesti pois, vaikka se on ensimmäinen varsinainen rakennettu kenttä ja sen arvoa lisäävät arkkitehti Yrjö Lindegrenin (1900–1952) suunnittelema katsomorakennus ja maisema-arkkitehti Kerttu Luostarisen (1915–1991) vihersuunnitelma. Sen edeltäjän – Kapeikon – tilalla on toiminut tavaratalo jo 1980-luvulta lähtien. Samaan kokonaisuuteen kuuluisi myös ravikeskus, joka on toiminut erilaisten tapahtumien ja urheilukilpailujen pitopaikkana sekä viimeisimpänä raviurheilun keitaana.

---

²⁷⁵ Kyttä, A. – Takalo, T. 1977, 302–305.

²⁷⁶ Kyttä, A. – Takalo, T. 1977, 307–308.

²⁷⁷ Maakuntatalolle haettiin purkulupa vuonna 2018. Etelä-Pohjanmaan Alvar Aalto -seura Alvariana ry teki siitä rakennussuojeluesityksen. Myös paikkakunnan elokuvaharrastajat vastustivat purkamista. Etelä-Pohjanmaan ELY-keskuksen päätös oli kuitenkin kielteinen. Suojelu etenee asemakaavoituksella, joka on käynnistynyt huhtikuussa 2020.

Kirjasto ja teatteri liittyvät Aalto-keskukseen, jota on käsitelty Kunta, valtio ja kirkko -luvussa. Törnävän museoalue on inventoitu 1990-luvulla rakennuksittain liittyen Östermyran ruukin toimintaan, vaikka se ei kuulu ruukinkartanoon. Rakennukset on siirretty alueelle eri puolilta maakuntaa 1970-luvun vaihteessa. Tiedot rakennusten alkuperäisestä ilmeestä, käytöstä ja historiasta puuttuvat. Törnävänsaaren rakennuksia ei ole inventoitu. Tosin vanha laululava on purettu jo 1900-luvun alkupuoliskolla. Uusi paviljonki ja esiintymislava ovat valmistuneet 1960-luvulla silloisen kaupunginarkkitehti Riia Hakolan suunnitelmin. Kokonaisuuteen kuuluu lisäksi kioski-huoltorakennus, mutta esiintymislava on palanut 2010-luvun alussa. Kesäteatteria on järjestetty alueella jo 1900-luvun alkuvuosikymmenistä lähtien. Nykyään se on osa Seinäjoen kaupunginteatterin toimintaa, ja sillä on käytössään pysyvä katsomorakennus parinkymmenen vuoden takaa.

Seinäjoki haluaa profiloitua kulttuurikaupungiksi erityisesti suurtahtumien, mutta myös monimuotoisen ammatillisen, puoliammatillisen ja harrastustoiminnan kautta. On kiintoisaa pohtia, miten tämä toiminta tuottaa tai on tuottanut muistijälkiä kaupunkitilaan. Mitä jäljistä voidaan lukea paikkakuntalaisten vapaa-ajasta, harrastuksista tai vaikkapa nuorisokulttuurista eri aikoina?²⁷⁸

4 Päätäntö

Olen selvittänyt tutkielmassani Seinäjoen inventoitua rakennuskantaa, sen muodostamaa kuvaa kaupungista ja yhteyttä paikkakunnan historiaan. Minua on kiinnostanut erityisesti se, miten inventoinnit ja historia korreloivat keskenään sekä se, mistä inventoitu rakennuskanta todistaa tai muistaa ja unohtaa. Lähestyn aihetta museologiasta käsin. Käsittelen inventoitua rakennuskantaa ja siitä tehtyjä raportteja kokoelmana ja näyttelynä. Keskeisenä ajatuksena työssä on ollut kaupungin toimiminen suurena museona sekä siihen liittyen representaation ja museoarvon käsitteet.

4.1 Inventoitu rakennuskanta kokoelmana

Kokoelmaa käsitteenä on määritelty monin tavoin aina 1930-luvulta lähtien. Yksinkertaisimmillaan sen voi ajatella muodostuvan tiettyyn kategoriaan tai tiettyihin kategorioihin kuuluvista objekteista. Objektit voivat olla materiaa, ideoita tai kokemuksia. Kokoelmaa määrittelee valintaa ohjanneet arvot ja ideat. Voidaan korostaa esimerkiksi objektien arvon edustuksellisuutta ja rep-

---

²⁷⁸ Ks. esimerkiksi Heinonen, V. 2008; Anttila, A-H. 2008; Aalto, S. 2008.

resentatiivisuuta. Yleensä ottaen kokoelmassa objekteilla on arvoa kokonaisuuden osana, suhteessa muihin. Kukin objekti sekä täydentää kokonaisuutta että saa siitä merkityksensä. Kokoelma on siis enemmän kuin osiensa summa.²⁷⁹

Seinäjoen 1990-luvulla ja vuosina 2010–2011 tehdyt inventoinnit muodostavat melko hyvän koelman. Ne tarjoavat valikoiman paikkakunnan rakennuskannasta ja täydentävät toisiaan. Niihin on valittu esimerkkejä eri ajanjaksoilta ja teemoista tai historiallisista ilmiöistä sekä keskeisiltä maantieteellisiltä alueilta. 1990-luvun inventointialueena on silloinen kanta-Seinäjoki, ja se keskittyy Seinäjoen maatalousvaltaisen ajanjakson rakennuksiin. 2010-luvun inventointi keskittyy Seinäjoen ydinalueeseen, johon on kohdistunut suuri osa paikkakunnan kehityksestä ja muutoksista viimeisten 10–20 vuoden aikana ja myös tulevaisuudessa.

Rakennusinventointeja tehdään kulttuuriympäristöalan konventioiden ja tavoitteiden mukaan. Niiden tavoitteena on arvottaa ympäristöä erityisesti rakennussuojelua varten. Eri aikoina saateen pitää kuitenkin erilaisia ympäristöjä arvokkaana ja hyvänä²⁸⁰. Laura Tuomisen mukaan rakennettu ympäristö kertoo siitä, mitä yhteiskunnassa on arvostettu eri aikoina. Jälkipotentiaalisesti arvioituna kyse on siitä, miten arvotamme sen, miten kohteet kertovat eri aikojen arvostuksista tai siitä, miten arvotamme menneiden aikojen arvoja ja arvostuksia. Osan noista arvoista valitsemme säilytettäväksi, osaa emme.²⁸¹ Arvottaminen liikkuu siis sekä rakennusten syntyajassa että siinä hetkessä, jolloin arvojen määrittelyjä tehdään, kiteyttää Aura Kivilaakso.²⁸²

1990-luvun inventoinnin kohteet on valittu iän perusteella. Se käsittää ennen 1930-lukua rakennetut kohteet. Kantatalot ja niistä lohkotut tilakeskukset ovat luontevia ja yleisiä tutkimuskohteita. Suurin osa niistä on 1800-luvulta ja 1900-luvun alkuvuosikymmeniltä. Tilakeskuksissa on muun muassa pohjalaistaloja päärakennuksina ja lukuisia piharakennuksia. Myös kirkot ja pappilat, piiri- ja lääninsairaala ja rautatierakennukset ovat paikkakunnan kannalta itsestään selviä kohteita.

Maalaistalojen osuus on vähäinen 2010-luvun inventoinnissa. Pientaloja tai niistä muotoutuneita aluekokonaisuuksia on runsaammin. Näiden alueiden rakennuskanta on melko yhtenäistä, ja ne on rakennettu 1930-luvulta 1950-luvulle. Kerrostaloista, liikerakennuksista ja julkisista rakennuk-

---

²⁷⁹ Pearce, S. 1995, 20–22.

²⁸⁰ Kulttuuriympäristöstrategia 2014–2020, 8.

²⁸¹ Tuominen, L. 2001, 183.

²⁸² Kivilaakso, A. 2017, 22.

sista on inventoitu lähinnä 1950-luvulla rakennetut kohteet. Inventointiin on sisällytetty uudem-
paa rakennuskantaa, mutta vain 1960-luvulle saakka. Alue- ja aikarajauksen sisälle kuuluu myös
kauppalan ja kaupunkiajan julkinen rakentaminen 1900-luvun puolivälistä: Seinäjoen Aalto-kes-
kus keskeisine hallinnollisine ja kulttuuripalveluineen, kouluja, paloasema ja uimahalli-urheilu-
talo. Sairaala-alue on täydentynyt asuinrakennuksilla.

Inventoinneissa on kyse myös resursseista. 1990-luvulla inventointia on tehnyt yksi tutkija apu-
työvoimineen muutaman kesän aikana. 2000-luvun inventointia on tehnyt harjoittelija kahtena
kesänä. Aikaa on ollut käytettävissä varsin rajallisesti. Valinta on tehty melko rajallisesti raken-
nusajankohtaan ja alueeseen perustuen. Inventoituja ja arvoitettuja kohteita on yhteensä 210. Tämä
muodostaa vähäisen osan inventointialueiden rakennuskannasta.

Inventointiraporttien mukaan inventoitu rakennuskanta kuvastaa paikkakunnalle ominaista luon-
netta. Tällä viitataan mielestäni rakentamisen ja rakennuskulttuurin näkökulmaan, ei Seinäjoen
historialliseen kehitykseen tai identiteettiin. On ollut tärkeää nostaa esiin jäljellä olevat vanhat
rakennukset ja tarjota niihin liittyvää tietoa kunnan maankäytön suunnitteluun ja paikkakuntalai-
sille. Tavoitteena on ollut palvella rakennussuojelua. Kohteet on arvoitettu rakennushistoriallisesti,
maisemallisesti ja historiallisesti. Inventoinnit kertovat rakennushistoriasta ja tekniikasta, raken-
tamisen historiasta sekä rakennusten ominaisuuksista ja tyylipiirteistä. Rakennushistorialliset ar-
vot liittyvät kohteiden rakentamisajankohtaan. Rakennuksia käytetään kuvastamaan oman aikansa
rakennustapaa, tekniikkaa ja estetiikkaa. Maisemalliset arvot kiinnittyvät enemmänkin inventoin-
tiaikaan. Kohteet arvoitetaan suhteessa nykyiseen ympäristöön, siihen millainen rooli kohteella on
nykymaisemassa tai kaupunkikuvassa. Historialliset arvot tulevat esiin viittauksenomaisesti. Koh-
teet liittyvät paikkakunnan talous-, sosiaali- tai elinkeinohistoriaan tai siihen liittyvään rakenta-
miseen. Historia tai historiallisten ilmiöiden kehityslinjat eivät ole luettavissa inventointitiedoista.

Inventoinnit kuvastavat kulttuuriympäristöalaa. Vielä 1990-luvulla on ollut tärkeää kerätä ja ana-
lysoida tietoa vanhemmasta säilyneestä rakennuskannasta. Sitä on pidetty merkityksellisimpänä.
Sitä on myös uhannut osittain purkaminen ja uuden rakentaminen. Uudempi rakennuskanta, mo-
derni rakennusperintö, on tullut inventointeihin mukaan tiiviimmin viimeisen kymmenen vuoden
aikana. Toisaalta on myös ajateltu, että tarvitaan ajallista etäisyyttä, jotta menneisyyteen liittyviä
merkityksiä voidaan analysoida. Uudempaa rakennuskantaa ei ole aiemmin uhannut mikään.²⁸³

---

²⁸³ Vrt. esimerkiksi Javanainen, R. 2013, 16–17; Myllykoski, V. 2015.

Sama ilmiö on ollut nähtävissä myös museotoiminnassa. Kokoelmiin on kerätty pitkään agraarikulttuuria. Tämä näkyy selkeästi esimerkiksi Etelä-Pohjanmaan maakuntamuseon kokoelma-työssä. Toisaalta on keskitytty myös ylempien luokkien – komean ja edustavan – esineellisen kulttuurin tallentamiseen. Sittemmin työväestön perinne on tullut luontevaksi tallennusalueeksi erityisesti työläiskaupungeissa ja teollisuusyhdykskunnissa. Kaupunkikulttuurin tallentaminen on nivoutunut niin sanottuihin vanhoihin kaupunkeihin. Lähimenneisyyden ja nykykulttuurin tallentaminen on käynnistynyt voimakkaammin vasta 2000-luvun ensimmäisillä vuosikymmenillä, vaikka esimerkiksi naapurimaassa Ruotsissa vastaava työ on käynnistetty jo 1970-luvulla.²⁸⁴

4.2 Inventoinnit historian kuvastajana

Inventoitu rakennuskanta on osa kulttuuriympäristöä, toisinaan jopa sitä kokonaisuudessaan. Tutkielmani alussa kävin läpi kulttuuriympäristöön liittyviä ajatuksia. Niissä painotetaan rakennusperinnön roolia historian ilmentäjänä. Rakennusperintö toimii myös muistamisen ja merkityksen-antamisen välineenä.

Rakennusperintö havainnollistaa historiaa. Historia puolestaan auttaa ymmärtämään yhteiskunnan muutosilmiöitä ja kulttuurista perustaa. Rakennusperintö tuo paikan identiteetin ja juuret näkyväksi. Se auttaa ymmärtämään menneen kautta nykyisyyttä ja rakentamaan tulevaisuutta.²⁸⁵ Tanja Vahtikarin mukaan nykyisin nähtävät kokonaisuudet ovat syntyneet erilaisten valintojen, purkamisen ja säilyttämisen vastakkainasettelun tuloksena. Tämän seurauksena tietyt osat menneisyydestä nostetaan representaatioiden kohteeksi toisten ohi.²⁸⁶ Anja Kervanto Nevanlinna puolestaan esittää, että puretut rakennukset voivat kertoa halusta unohtaa, säilytetyt vanhat rakennukset halusta muistaa. Muistamisprosessissa kiintoisaa onkin muistista poispyyhkimisen (tietoisen unohtamisen) ja muistissa säilyttämisen vuorovaikutus.²⁸⁷

Seinäjoen historiakertomuksen kannalta 1990-luvun inventoinnin tarjoama kuva on melko kapea. Tämä johtuu osittain inventoinnin tavoitteiden ja tarkoituksen ohjaamista valinnoista. Lähtökohdana on ollut olemassa oleva rakennuskanta sekä sen säilyneisyys ja autenttisuus. Tietynikäiset inventoitavat kohteet on valittu rajatulta alueelta. Kohdevalintoihin on vaikuttanut myös se, mitä

---

²⁸⁴ Vrt. esimerkiksi Heinonen, J. – Lahti, M. 2001, 75–83, 266–267.

²⁸⁵ Kulttuuriympäristöstrategia 2014–2020, 8; Rakennusperintömme 2001, 5.

²⁸⁶ Vahtikari, T. 2013, 298.

²⁸⁷ Kervanto Nevanlinna, A. 2013, 275–277; Purkamistoiminnan taustalla vaikuttavat vahvasti myös tehokkuus- ja taloudellisuustarpeet sekä muuttuneet tarpeet.

paikkakunnalla on jäljellä. Esimerkiksi Seinäjoen ydinkeskustan korttelien rakennukset ovat pääosin 1960–1990-luvuilta²⁸⁸. Purkutyö on käynnistynyt 1960-luvulla kuten monilla muilla suomalaisilla paikkakunnilla. Purku- ja muutostyöt ovat jatkuneet laajasti 1970- ja 1980-luvuilla.

Seinäjoen historiakertomuksessa toistuvia teemoja ovat: 1) maatalousvaltaisuus, 2) Östermyran ruukin vaikutus, 3) rautatie, linja-autoliikenne ja liikenteen solmukohta, 4) kaupan ja liike-elämän keskus, 5) teollisuus, 6) kunnan ja seurakunnan palvelut, 7) kaupunkilaistuminen ja rakennustoiminta, 8) sosiaalinen huoltotyö ja sairaanhoito, 9) koulutus, 10) henkiset harrastukset, liikuntakasvatus ja 11) vireä yhdistystoiminta.²⁸⁹

Tilakeskusten osuus inventoiduista kohteista on suuri. Seinäjoki onkin ollut maatalousvaltainen paikkakunta hyvin pitkään. Inventointien kautta ei kuitenkaan kerrota maatalouden harjoittamisesta ja siihen kietoutuvasta elämäntavasta. Merkille pantavaa on myös se, että säilyneet maatalot edustavat vauraimpia ja komeimpia taloja ”kaksfooninkisine tuparateineen” ja lukuisine ulkorakennuksineen. Torpat, mäkituvat ja muut pientilat puuttuvat inventointikohteista. Niittytupia, luhataloja ja muita niin sanottuja vähäisiä rakennuksia ei ole huomioitu. Sotien jälkeen perustettuja rintamamies- ja muita tiloja on vain muutama. Joko näitä kohteita ei ole ollut inventointialueella tai ne on jätetty huomiotta tarkoituksella. Ne olisi voitu ottaa mukaan aluerajauksen ulkopuolelta, mikäli maatiloja ja maataloutta olisi tarkasteltu ilmiöpohjalta historiallisesti kerroksisesti. Tämä olisi mahdollistanut myös purettujen rakennusten paikantamisen osaksi kokonaisuutta. Näin inventoinneissa olisi voitu käsitellä myös maatilojen sivuelinkeinoja (tervanpoltto, salpietarin, kimröökkin ynnä muun tuotanto), 1700-, 1800- ja 1900-lukujen sotien ja heikkojen aikojen vaikutuksia sekä modernisaation tuomia maataloustoiminnan, asumisen, tilan käytön ja naapurisuhteiden muutoksia 1900-luvulla. Inventoitu rakennuskanta voisi toimia myös elämänmenon, pärjäämisen eetoksen ja paikallisten asukkaiden kantamien arvojen kuvailun väylänä.

Seinäjoella on ollut aina vahva yrittäjäys- ja elinkeinotoiminnallinen luonne, mutta se ei hahmotu inventointien kautta. Teollisuus- ja niihin liittyviä kohteita on 1990-luvun inventoinnissa vain neljä: Östermyran ruukki ja kartano, Kalevan navetta, Salmen suutarin talo ja Yrityksen konttori. Teema olisi vahvistunut, mikäli inventointiin olisi otettu mukaan pohjoiskeskustan monimuotoinen pienyritystoiminta, osuusteurastamo Itikka ja sen viereiset drittelitehdas ja sähkölaitos. Toi-

---

²⁸⁸ Hirvonen, T. 2015, 65.

²⁸⁹ Seinäjoki. Vauraan Etelä-Pohjanmaan keskus 1959, 3–6.

saalta paikkakunnan vanhoja, isompia teollisuuslaitoksia ei ole ollut enää inventoitavissa. Hakasen veljesten tekstiilitehtaan tilalla on ammattikoulu ja kerrostaloja. Yrityksen sahan sekä kehruu- ja kutomotehtaan laajan rakennuskokonaisuuden tilalle on rakennettu kerrostaloja 1980-1990-luvuilla. Mallaskosken tehtaot ovat saaneet väistyä maisemasta samoihin aikoihin. Mikäli Seinäjokea tarkastelee inventoinnin perusteella, sen ominaispiirteisiin eivät kuulu yrittäjyys, yritteliäisyys ja toimeliaisuus. Tämä kuva vahvistuu liikerakennusten osuudessa. Niitä on inventoitu vain neljä, eikä niiden kautta kerrota kaupankäynnin, pankkitoiminnan tai muun liike-elämän vaiheista tai seinäjokelaisten tavasta käyttää näitä palveluja.

Muut kehityksen veturit – rautatie ja sairaalatoiminta – ovat mukana. Ratapihan rakennuksia käsitellään yksittäisinä rakennushistoriakohteina, minkä vuoksi rautatietoiminnan kehityslinjat ja merkitykset paikkakunnalle eivät avaudu. Eniten elämää puhalletaan rautatieläisten taloon.

Muita kohteita on inventoitu vähän 1990-luvulla. Julkinen toiminta keskittyy kansansivistykseen, sairaanhoitoon ja kirkkoon. Kouluja on inventoitu kymmenen, sairaalakokonaisuuksia kaksi ja Törnävän kirkon lisäksi pappila ja kanttorila. Kunnan, valtion ja seurakunnan palvelutoimintoja ei ole sidottu osaksi seinäjokelaisten arkea. Niistä olisi voitu kertoa edellä mainittujen kohteiden lisäksi myös Itikanmäeltä ja Huhtalasta purettujen, kunnantaloina käytettyjen talojen kautta. Inventoinnit eivät tavoita myöskään asumisen ja elämisen arkea. Asuinrakennuksia on inventoinnissa vain neljä. Keskustan 1920–1930-luvuilla valmistuneita pientaloja ei ole inventoitu, vaikka ne olisivat kuuluneet ajallisesti inventointikokonaisuuteen.

Kaupungin toiminnallinen kuva laajenee vuosien 2010 ja 2011 inventoinneissa. Se alkaa näyttäytyä asumisen, palvelusten ja liike-elämän paikkakuntana. Liike-elämän kohteet muodostavat kuitenkin melko hajanaisen kuvan. Ne liittyvät elinkeinoelämän historiaan, mutta niiden kautta ei kerrota kyseisestä ilmiöstä ja siihen liittyvistä yhteyksistä ja kehityslinjoista.

Taajaväkisen yhdyskunnan ja kauppalan ajoista on jäljellä puolisen tusinaa rakennusta. Ne sijaitsevat eri puolilla kaupunkia, eivätkä pysty muodostamaan kaupunkikuvallista tai toiminnallista kokonaisuutta. Seurahuone, Talvitien talo, Vaasan talo ja Kaarakan talo ovat oman aikansa edistyksellisiä kohteita. Kivirakenteiset, arkkitehtien suunnittelemat mittakaavaltaan suuret talot poikkeavat muusta aikansa rakennuskannasta. Talot on rakennuttanut kauppalan vauras yrittäjäjoukko, joka on halunnut kehittää Seinäjokea kaupunkimaisempaan suuntaan. Samalla on todennäköisesti viestitetty omasta asemasta ja roolista paikkakunnalla. Pollarin talo on jäännös 1900-luvun alusta.

Muita puutalovaltaisen Seinäjoen kauppaa-, pankki- tai muita kohteita ei ole ollut inventoitavissa. 1900-luvun puolivälin paikkeilla rakennettuja kohteita on kuusi: Nordea ja Osuuspankki, niin sanottu Mandinkulma ja Kullervonlinna, Salaman talo ja tornitalo. Kokonaiskuvasta jäävät puuttumaan esimerkiksi Keskustorin ympäristössä sijaitsevat Osuuskaupan ja osuusliikkeen rakennukset sekä kauppatoimintaan siirtyneet pankkirakennukset. Kohteet liitetään elinkeinotoiminnan ja liikerakentamisen historiaan. Inventoinnista puuttuu analyysiä siitä, miten ja miksi tähän kokonaisuuteen on tultu tai millaista toimintaa liikerakennusten sisälle ja ympäristöön liittyy. Rakennuskannan kautta voisi kertoa esimerkiksi kaupan alan kehityksestä. Se käynnistyy torikaupasta, pienistä henkilökohtaiseen palveluun perustuvista sekatavarakaupoista ja erikoisliikkeistä kulkien kohti itsepalvelumyymälöitä ja marketteja. Kiinnostavaa olisi myös Seinäjoen historiassa mainittu naisryttäjäys. Mikäli kokonaisuuteen otettaisiin mukaan myös inventointialueen ulkopuolisia kohteita, kuten esimerkiksi OTK:n, Keskon ja osuuskaupan tukkuliikerakennukset, 1930-luvulta alkanut tukkukaupan toimintojen siirtyminen ja vaikutus paikkakunnan elämään saisi sijaa tarinassa. Samalla voitaisiin tarkastella niiden toiminnan yhteyttä paikkakunnan muuhun toimintaan. Näin elinkeinotoiminnalle saataisiin kokonaisvaltaisempi sisältö.

Teollisuuskohteita on täydennetty vain kahdella teollisuuslaitoksella, joten kaupungin yrittäjyysmentaliteetti ei havainnollistu. Rantalan lakkitehtaan ja vaatetehtaan Tiklaksen rakennukset edustavat 1930- ja 1950-luvuilla alkanutta toimintaa. Inventointitiedoissa ei kerrota näiden tehtaiden toiminnasta ja vaikutuksista paikkakunnalle. Niihin ei myöskään sidota Tiklaksen ja Rantalan sivutoimipisteitä tai myöhempiä vaiheita. Kokonaisuudesta jäävät puuttumaan myös muut tekstiilitehtaat: Seinäjoen trikoo, Isohellan lakkitehdas ja Orvi-tuote. Vaikka ne sijoittuvat inventointialueen ulkopuolelle, ne olisi voitu ottaa mukaan ilmiön kuvastajana.

Koulut ovat hyvin edustettuja molemmissa inventoinneissa. 1990-luvulla keskitytään kansakouluihin, 2010-luvulla keskiasteen kouluihin. Koulut ovat sinnitelleet kaupunkikuvassa hyvin. Johduko tämä siitä, että paikkakunnalla arvostetaan sivistystä? Vai onko kyse sattumasta? Opetuksen järjestäminen on kunnan velvollisuus, ja koulujen pihat ovat mahdollistaneet uusien koulujen rakentamisen. Näin vanhat koulut ovat saaneet jäädä rauhaan. Niiden kautta voisi paneutua koulutoiminnan historiaan. Kouluja on rakennettu ja uudistettu eri aikoina riippuen esimerkiksi siitä, mitä lait ovat määränneet tai pedagogiset periaatteet ohjanneet. Opettajille on tarjottu asunto, mahdollisuus lehmän pitämiseen, polttopuita ja muita luontaisuuksia 1940-luvulle saakka. Kouluihin on alettu rakentaa keittoloita, opettajien huoneita, terveydenhoitopisteitä ja välituntipaikkoja 1900-luvun puolivälissä. Kansakouluja on laajennettu tai toimintoja tai kasvanutta oppilasmäärää

vasten on rakennettu uusia kouluja. Koulutoiminta on laajentunut kesäsiirtoloihin 1960-luvulla. Peruskouluun on siirrytty 1970-luvun alussa. Koulujärjestelmä on vaikuttanut myös oppiaineisiin. Ammatillisten oppilaitosten määrä on Seinäjoella suuri, ja ne kertovat osaltaan paikkakunnan työvoimatarpeen suuntautumisesta. Ne ovat saaneet seuraajia jokirantaan Framille keskittyneistä ammattikorkeakoulusta ja yliopistokeskuksesta 2000-luvulla. On myös huomattava, että korkeakoulukysymyksellä on 40-vuotinen historia Seinäjoella.

Itikanmäen vanhimmat julkiset rakennukset on purettu, mutta Seinäjoella on rakennettu runsaasti julkisia rakennuksia 1900-luvun puolivälissä. Tämä on seurausta paikkakunnan kaupungiksi tulosta vuonna 1960. Kaupunkilaisille on pitänyt tarjota aiempaa laajemmat ja monipuolisempia palveluita. 2010-luvun inventoinnissa on runsaasti 1900-luvun puolivälin julkisen rakentamisen kohteita. Seinäjoen Aalto-keskukseen sisältyy keskeiset hallinnolliset ja kulttuuripalvelut. Lisäksi on inventoitu kouluja, paloasema ja uimahalli-urheilutalo. Sairaala-aluekokonaisuutta on täydennetty asuinrakennuksilla. Aluerajauksen vuoksi inventoinnista on jäänyt pois reuna-alueilla olevia kouluja, päiväkoteja ja vanhustenhoidon kohteita. Jätekäteen arvioituna olisi ollut hyödyllistä ulottaa inventointi samaan ilmiöön liittyviin kohteisiin aluerajauksen ulkopuolella. Esimerkiksi lääninsairaala saisi jatkumon Kyrkösjärven rannalla sijaitsevasta keskussairaalarakennuksesta ja Huhtalan terveysasemasta. Kaupungin palveluissa huomioitaisiin paikkakunnan varhaisimpia päiväkoteja Hallilassa sekä vanhainkodit Simunassa ja Upassa. Kouluinventoinneissa huomioitaisiin uudemmat peruskoulut ja kaikki ammatillisen koulutuksen kohteet. Olisi kiintoisaa seurata kirkon, kunnan ja valtion palvelutoiminnan kehittymistä 1800-luvulta kaupunkiaikaan. Entä miten seinäjokelaisten näitä palveluja ovat käyttäneet? Millainen merkitys niillä on ollut paikkakuntalaisten elämässä?

Seinäjoki on ollut pitkään urheilu- ja kulttuurikaupunki sekä lukuisten yhdistysten toimintapaikka. Ensimmäiset urheiluseurat on perustettu ja kulttuuritapahtumien järjestäminen on käynnistynyt jo 1900-luvun alussa. Kuoro-, orkesteri- ja teatteritoiminta on ollut vilkasta. Aatteellisia yhdistyksiä on lukuisia. Tätä toimeliaisuutta ei ole otettu huomioon inventoinneissa. Toisaalta se on vaikea, sillä esimerkiksi yhdistystoiminta ei konkretisoidu rakennuksina. 2010-luvun inventointi sisältää uimahalli-urheilutalon, Kauppakadulla sijaitsevan maakuntatalon ja Aalto-keskukseen kuuluvat kirjaston ja teatterin. Maakuntatalossa on ollut Seinäjoen ensimmäinen uimahalli. Talossa on ollut myös painisali, ravintola ja toimistoja. Elokuvateatteri on aloittanut talossa 1970-luvun puolivälissä. Muut vapaa-ajanviettopaikat tai vastaavat on purettu jo varhain. Elokuvateatterit Kaleva ja Kino ovat hävinneet katukuvasta 1980–1990-luvuilla. Vanhan työväentalon ja Kisa-Pirtin tilalle

on rakennettu uusi elementtitalo 1970-luvulla. Kirjaston ensimmäinen rakennus aseman läheisyydessä on saanut väistyä liikerakennusten tieltä ja lehtilukusali uuden, uljaan Apila-kirjaston tieltä 2010-luvulla. Toiminnallinen kokonaisuus olisi täydentynyt, mikäli nämä puretut kohteet sekä niiden lisäksi myös Törnävänsaaren paviljonki ja kesäteatteri, urheilukentät katsomoineen sekä ravikeskus olisi otettu huomioon.

4.3 Suuren museon toteutuminen

Kenneth Hudsonin ja Janne Vilkunan mukaan toimiessaan suurena museona jokainen kaupunki, kylä, maaseutu, maa ja maanosa tarjoaa paikan, jossa jokainen voi löytää omat juurensa ja oman paikkansa vuosisadat ylittävissä ketjussa. Museoiden (museoiksi kutsuttujen laitosten) tehtävänä on edistää kokoelmin ja näyttelyin ihmisten ymmärrystä heidän ympärillään olevasta maailmasta.²⁹⁰ Museoviraston pääjohtajana toiminut Juhani Kostet jatkaa museoiden tehtävästä. Päämääränä tulisi olla edustavien kulttuurikuvien luominen kokoelmiin tallennettujen aineistojen avulla. Museotoiminnan keskiössä olevia kolmiulotteisia esineitä käsitellään näin ollen historiallisina lähteinä. Ne edustavat maa- ja seutukuntansa kulttuuria, sen johtavia ja erikoisia piirteitä. Niiden kautta päästään kosketuksiin historian ja nykyisyyden välille.²⁹¹ Laura Tuominen viittaa ihmisen tietoa ja taitoa käyttäen tuotettuihin esineisiin, artefakteihin, tapahtumana. Artefaktit jatkavat esineellistä olemassaoloaan nykyisyydessä, vaikka ne ovat lähtöisin menneisyydestä. Tämän vuoksi ne ovat erityisiä historiallisia todistuskappaleita.²⁹²

Seinäjoen rakennettu ympäristö tai siitä valikoiden inventoitu ja arvoitettu rakennuskanta ei toteuta ajatusta suuresta museosta, mikäli sitä vertaa ulkomuseoalueiden tavoitteeseen ajallisesti, sosiaalisesti, teemallisesti ja rakennushistoriallisesti kattavasta kokonaisuudesta. Sten Rentzhogin mukaan ulkomuseoalueet rakennuksineen, objekteineen, ympäristöineen ja toimintoineen mahdollistavat kokonaisuuksien hahmottamisen. Niissä yhdistyvät aineellinen ja aineeton, luonto ja kulttuuri. Niiden tavoitteena on rakentaa kuvia yhteiskunnasta rakennuksineen, esineineen, ihmisi-
neen ja elämäntapoineen. Niissä huomioidaan niin talonpoikais- ja säätyläiskulttuuri kuin kaupunkikulttuuri sekä teollisuustoiminta.²⁹³

---

²⁹⁰ Hudson K. 1993, 55. Vrt. Vilkuna, J. 2007b, 17–18.

²⁹¹ Kostet, J. 2000, 14. Kulttuurikuva-käsite on ollut käytössä Suomen museokentällä jo 1930-luvulta lähtien. Masteri Esa Kahila esitteli Kuopion museon perusnäyttelyn periaatteita alustuksessaan ”Esineryhmistä kulttuurikuvaan” viidensillä museopäivillä Kuopiossa elokuussa 1938. Vilkuna, J. 1998, 62.

²⁹² Tuominen, L. 2001, 184.

²⁹³ Rentzhog, S. 2007, 98, 211.

Seinäjoen inventoidun rakennuskannan kautta muistetaan valikoitua historiaa, jonka avainsanoja ovat näyttävyys, edistys, menestys ja eteenpäin meneminen. Paikkakunnan varhaisempi historia ja ”kurakauppala-aika” on vaiettu, mikä tosin on tapana muillakin paikkakunnilla. Maatalouden tuottamia kohteita on jäljellä, mutta niiden paikka on keskustan ulkopuolella, reuna-alueille. Eri puolilla kaupunkia sijaitsevat kansakoulut kertovat valistuksesta, mutta ikään kuin vahingossa. Asema-alueella on jäljellä kolme varhaiskauden rakennusta, muutoin siellä suunnataan jo kohti tulevaisuutta. Se tarkoittaa samalla 1970-luvun edistyksellisyyden symbolin, matkakeskuksen, väistymistä. 1900-luvun alun hallinnollinen keskus Itikanmäellä on hävinnyt kaupallisuudelle. 1900-luvun alkuvuosikymmenistä halutaan muistaa oman aikansa komeimmat ja edustavimmat kohteet: laajat, arkkitehtonisesti korkeatasoisesti toteutetut sairaala-alueet ja kivirakenteiset klassistiset liikerakennukset oman aikansa airueina. Toisaalta laajat, vaatimattomat omakotialueet keskustan ympärillä ovat saaneet olla rauhassa – toistaiseksi.

Eteläpohjalaisten maanpuolustushengen symbolina toimii Alvar Aallon suunnittelema Etelä-Pohjanmaan suojeluskuntapiirin esikuntatalo. Kokemukseni mukaan myös se liitetään voittajien tarinaan, minkä vuoksi se herättää esimerkiksi poliittisesti vasemmalla puolella olevissa ryhmissä ristiriitaista suhtautumista. Suojeluskuntatalo kertoo rajatun yhteisön, ei kaikkien paikallisten yhteisöjen arvoista.

Kaikkea historiaa ei voi silottaa. Lopettaneet tehtaot – Kehruu- ja kutomotehdas, sahat, Mallas-koski, Itikanmäen laitokset – on raivattu maisemasta pois, mutta esimerkiksi Östermyran ruukki, Kalevan navetta, Tiklas ja Rantalan lakkitehdas kertovat sekä toimeliaisuudesta että sen loppumisesta. Muutoin yrittäjyyden ja elinkeinoelämän vahva kertomus toteutuu inventointialueiden ulkopuolella Kapernaumissa, Rengastien alueella ja Nurmossa.

1900-luvun puolivälin tärkein kohde on Aalto-keskus, joka kertoo paikkakunnan päättäjien ja asukkaiden silloisesta uskalluksesta, visionäärisyydestä ja sitkeydestä. Lakeuden Risti on ollut poikkeuksellinen rakennuskohde omana aikanaan ja alueellaan. Sen jatkoksi on toteutettu vielä kaupungintalo, kirjasto, virastotalo ja teatteri. Suunnittelijana toiminut maailman tunnetuimpiin kuuluva arkkitehti Alvar Aalto on loiston keskeinen lähde. Tuon ajan muihin julkisiin kohteisiin – lukuisiin kouluihin ja paloasemaan – ei suhtauduta samalla tavalla, mistä kertovat esimerkiksi purkuaiheet ja niihin liittyvä keskustelu. Purku uhkaa muun muassa kauppaoppilaitosta, Kirkkotien ammattikoulua ja paloasemaa sekä maakuntataloa. Maakuntatalon purkamista vastustavat ta-

hot puolustavat sitä maakunnan yhteishengen symbolina. 1900-luvun puolivälin molemmin puolin rakennetut pankit, kauppaliikkeet ja muut liikerakennukset sinnittelevät toistaiseksi katukuvassa, mutta korttelien uudistamiselle on paineita. Uusintaminen on alkanut kohdistua 1960–1970-lukujen rakennuskantaan. Toisinaan rakennukset tulevat elämänkaarensa päähän. On luonnollista, että vanhaa puretaan ja uutta rakennetaan tilalle ajan ja yhteiskunnan muutosten myötä. Suunnittelussa voidaan huomioida myös aiemmat rakentamis- ja aikakerrostumat, mikäli ne koetaan tärkeäksi ja arvokkaaksi. Uudistuksista huolimatta ympäristö voi kertoa historiasta, mikäli ympäristössä säilyy jälkiä aiemmista vaiheista ja yhteydet ovat luettavissa.

Seinäjoen inventointityössä on oletettu, että tietty ajallinen ja teemallinen valikointi riittää kattamaan Seinäjoen rakentumisen historian. Historia toimi inventoinneissa taustana ja viitekehyksenä. Inventointikohteiden ja -kokonaisuuksien avulla ei pyritä kertomaan historiasta, paikkakunnan kehitymisestä ja muutoksista tai tietyistä ilmiöistä. Yhteiskunnalliset, taloudelliset ja sosiaaliset olot tai henkinen ja poliittinen ilmapiiri jäävät vieraiksi. Yritystoiminnan, kaupan ja teollisuuden sekä liikenteen kehittyminen tai taantumus vaikutuksineen eivät konkretisoidu. Arki, työ ja vapaa-aika tai julkiset palvelut, sairaan- ja terveydenhoito eivät kohtaa rakennusinventointeja. Paikkakunnan ja sen eri aikoina eläneiden ihmisten erilaiset elämäntavat ja arvojärjestelmät puuttuvat inventointitiedoista.

LOPUKSI

Inventoidun rakennuskannan tarkastelu historian representaationa on osoittautunut hyödylliseksi menetelmäksi esimerkiksi inventointien ja niiden tarjoaman tiedon riittävyyden selvittämiseksi. Tarkastelu osoittaa inventointeihin jääviä aukkoja ja täydennystarpeita. Se huomioi ympäristöä ajallisesti ja sosiaalisesti demokraattisesti. Inventoinneista puuttuu esimerkiksi pientiloja, maatalouden tukirakennuksia, yrittäjäyyskohteita, julkishallintoa ja -palveluja. Tarkastelu kehottaa ottamaan huomioon myös purettuja ja menetettyjä kohteita, vaikka inventoinnit kohdistuvat olemassa olevaan rakennuskantaan. Ne auttavat tuomaan esiin historiallisia jatkumoa ja kehityslinjoja. Ne auttavat ymmärtämään nykypäivää.

Historian ja inventointien vuoropuhelun kautta voi arvioida inventointitietoa. Se on melko rajattua. Siinä keskitytään rakennusten ominaisuuksiin ja rakennushistoriallisiin, maisemallisiin ja historiallisiin arvoihin. Historia on kohteissa läsnä vain viitekehyksenä ja viittauksina. Kohteet edustavat jotain historiallista ilmiötä. Ne eivät kerro ne tuottaneesta tai niihin liittyvästä historiasta tai

muista vuorovaikutus- ja merkityssuhteista. Inventoinnit tarjoavat toki riittävää tietoa maankäytön suunnitteluun ja suojelutavoitteiden määrittelemiseen. Uskon, että myös nämä toiminnot saavat vahvistusta, kun kohteiden osoitetaan toteuttavan paikkakunnan kehitystä tai muutoksia kuvaavaa historiakertomusta.

Tarkastelu osoittaa niin sanottujen perinteisten kuntahistorioiden puutteita – ainakin Seinäjoella. Seinäjoen historioissa käydään läpi paikkakunnan vaiheita läpi ensyklopedisesti. Teemoina ovat elinkeinot, julkishallinto, palvelut, kirkko jne. Ne luovat kokonaisvaltaisen kuvan paikkakunnan kehityksestä ja muutoksista. Tästä historiasta kertominen inventointien kautta jää yleiselle, jopa mekaaniselle tasolle. Siitä puuttuvat arjen, työn, vapaa-ajan, yrittäjyyden ja hallinnon varsinaisen toiminnan kuvailut. Se ei kerro ihmisestä toimijana, ihmisen ja ympäristön suhteesta ja tilojen käytöstä. Se ei kerro ihmisten arvostuksista ja asenteista. Paikkakunnan erilaisten, eriaikaisten elämäntapojen kuvailuun tarvitaan etnologista ja etnografista tietoa. Sitä saadaan olemassa olevista paikallisista ja yleisistä tutkimuksista, muisti- ja tallennusaineistoista. Ihmisten kokemuksia, muistoja ja näkemyksiä (muustakin kuin rakennushistoriasta) on kerättävä myös varta vasten inventointia varten.

Inventointien ja historiakertomuksen rinnakkainen tarkastelu nostaa esiin rakennusinventointikohteisiin ja niistä muodostuviin laajempiin kokonaisuuksiin liittyviä merkityssuhdeverkostoja. Vasta tämän kokonaisuuden kautta päästään arvioimaan kohteiden museoarvoa, aivan niin kuin museokokoelmien aineistojen kohdalla. Mistä kohteet ja alueet kertovat ja todistavat. Miten ne kertovat? Miten niillä kerrotaan? Rakennuksiin liittyvän kulttuurisen arvon määrittelyyn liittyy erilaisia lähtökohtia, tavoitteita, valintoja, neuvotteluja ja sopimuksia. Kyse on siitä, mitä pidetään kulttuuriympäristönä ja miten sitä arvotetaan.

Helena Teräväinen osoittaa omassa, Lapuan Vanhaa Paukkua koskevassa tutkimuksessaan yhteisen prosessin tärkeyden. Prosessin aikana Lapuan vanha, hylätty patruunatehdas suunnitellaan ja kunnostetaan kulttuurikeskukseksi. Samalla siitä muokkautuu tunnistettu ja tunnustettu rakennettu kulttuuriympäristö ensin konkreettisesti rakentamalla, sitten diskursiivisesti arvojen ja merkitysten tasolla.²⁹⁴ Porissa Kuukkarin kaupunginosa tunnustetaan yleisesti kulttuurihistoriallisesti arvokkaaksi ympäristöksi. Viranomaisten ja paikallisten asukkaiden lähtökohdat arvostamiselle ovat kuitenkin erilaiset. Viranomaisten arvot perustuvat eksplisiittiseen viralliseen tietoon, asukkaiden arvostukset nousevat yhteisöllisistä merkityksistä. Kullakin asukkaalla on omat muistonsa,

---

²⁹⁴ Teräväinen, H. 2006.

jokaisella talolla on tarinansa. Neuvottelu koskee sitä, mitä nostetaan julkisesti esiin. Nykyhetken tarpeiden kannalta käyttökelpoiset tulkinnat valitaan tietoisesti. Käyttökelvoton kätkeytyy ja muuttuu hiljaiseksi tiedoksi.²⁹⁵ Riikka Javanaisen kaksi rakennussuojeluun liittyvää tapaustutkimusta – Wanha Jokela Joensuussa ja Shellin huoltoasema Jyväskylässä – osoittavat puolestaan, että samoja sisältöjä ja arvoja voidaan käyttää eri tavalla eri positioista. Esimerkiksi kaupunkikuvallinen arvo voi toimia sekä suojelun puolesta että sitä vastaan. Javanaisen mukaan kyse on prosessista, jossa yhteisö tekee valintaa siitä, mitä materiaalisia todisteita kulttuurisine piirteineen ja merkityksineen tullaan vaalimaan tuleville sukupolville. Tehdyt valinnat heijastelevat sitä, mille asioille yhteisöt kunakin aikana antavat arvoa ja millä perusteilla.²⁹⁶

Helena Lonkilan mukaan esineen kulttuurisen arvon muodostumista voidaan tarkastella useissa eri konteksteissa. Hänen omassa tutkimuksessaan käsitellään kainuulaista tekstiiliä, peilikästä. Sen kulttuurinen arvo muotoutuu ensinnäkin suhteessa sen alkuperäiseen kontekstiin perinteisenä peitteenä ja sisustustekstiilinä, toiseksi perinteitä välittävään kontekstiin, jossa peilikästä käytetään mallitilkkunä ja tuotteena sekä kolmanneksi tallennettuna esineenä kokoelmassa.²⁹⁷ Myös kulttuuriympäristöä tulee tarkastella useammasta näkökulmasta ja eri kontekstissa.

Inventoidun rakennuskannan museo- tai kulttuuriperintöarvo liittyy sen mahdollisuuteen kantaa ja välittää monia merkityksiä. Rakennus on esimerkki omasta rakennushistoriastaan ja rakentamisen historiasta. Se kertoo käytössä olevista materiaaleista, tekniikoista ja mahdollisuuksista, suunnittelijan ja rakentajan intentioista. Rakennus voi ilmentää arkkitehtuurin ja tyylien historiaa. Se liittyy tai sen kautta voidaan kertoa yleisestä historiasta, paikkakunnan ja sen toimintojen kehitymisestä. Yksittäinen rakennus, rakennusryhmä tai alue on osa aiempaa, nykyistä tai tulevaa kaupunkikuvaa. Yksittäisiä taloja, niistä muodostuvia kokonaisuuksia ja niihin liittyviä tiloja käytetään eri tavoin. Niissä asutaan, käydään töissä tai vietetään vapaa-aikaa. Niistä haetaan tavaroita, palveluja tai sosiaalisia kontakteja. Toisille rakennus on tärkeä, toisille yhdentekevä. Rakentamiseen ja siihen liittyviin valintoihin, kohteen säilymiseen ja muutoksiin liittyy myös arvoja ja asenteita. Näiden käyttötapojen ja -historioiden, merkityssuhteiden ja elämäntapojen selvittäminen vaatii yleistä historiaa laajempaa tietopohjaa, muisti- ja kokemustietoa sekä etnografista otetta. Kun rakennuksesta tulee inventoinnin tai muun toiminnan kautta tunnustettua kulttuuriperintöä, siihen liitetään uusia merkityksiä ja arvoja. Inventoinnit ja niiden arvovalinnat tuottavat omanlaista, inventointien käyttäjät, vastaanottajat ja osallistujat omanlaista sisältöä.

---

²⁹⁵ Karhunen, E. 2014, 16, 36. Vrt. Kivilaakso, A. 2017, 20.

²⁹⁶ Javanainen, R. 2013, 94.

²⁹⁷ Ks. Lonkila, H. 2005.

LÄHTEET

Rakennusinventoinnit ja -raportit

Niukko, Kirsi 2017. Etelä-Pohjanmaan maakunnallinen rakennusinventointi 2016-2017. Seinäjoki: Etelä-Pohjanmaan liitto. Lähde: https://www.epliitto.fi/images/Maakunnallinen-_rakennusinventointi_2016-17.pdf, 14.2.2019.

Rakennusinventoinnit, Seinäjoki 2010 ja 2011. KIOSKI-inventointijärjestelmä. Seinäjoen museot, rakennustutkijan käytössä.

Rakennusinventoinnit, Seinäjoki 1994–1998. Seinäjoen museot, rakennustutkijan virka-arkisto.

Rauhala, Jenni 2011. Rakennusinventointi Seinäjoen kaupungin keskusta-alueella. Seinäjoki: Etelä-Pohjanmaan maakuntamuseo. Lähde: https://www.seinajoki.fi/material/attachments-/seinajokifi/asuminenjaymparisto/kaavoitus/asemakaavat/01keskusta/f62RM4ZLR/Inventointi-raportti_keskusta-alue2011_valmis_paino_pieni.pdf, 14.2.2019.

Saarilahti, Sini 2017. Seinäjoen keskusta-alueen rakennusinventointi ja toimenpide-ehdotukset yleiskaavaa varten 2017. Seinäjoki: Etelä-Pohjanmaan maakuntamuseo. Moniste, Seinäjoen museot.

Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt. http://www.rky.fi/read/asp/r_default.aspx, 18.3.2019.

Tutkimuskirjallisuus

Aaltonen, Markus 2000. Sivistyksen hinku. Etelä-Pohjanmaan Korkeakouluyhdistyksen neljä vuosikymmentä. Seinäjoki: Etelä-Pohjanmaan korkeakouluyhdistys.

Alanen, Aulis J. 1970. Seinäjoen historia I. Vuoteen 1931 eli kunnan jakautumiseen kauppalaksi ja maalaiskunnaksi. Seinäjoki: Seinäjoen kirjapaino.

Kyttä, Annikki – Takalo, Tenho 1977. Seinäjoen historia II – 1930-1970. Seinäjoki: Seinäjoen kirjapaino.

Lahti, Tellervo 2006. Seinäjoen rakennuskulttuuria – Asutus, kulttuurimaisema ja vanha rakennuskanta. Seinäjoki: Seinäjoen historiallinen yhdistys.

Teräväinen, Helena 2003. Lakiaa ja komiaa. Kohti kulttuuriympäristön uusia arvoja Etelä-Pohjanmaalla. Vaasa: Länsi-Suomen ympäristökeskus.

Kirjallisuus

Alasuutari, Pertti 1993. Laadullinen tutkimus. Tampere: Vastapaino.

Andersson, Päivi 1987. Rakennusinventoinnin opas. Keski-Suomen museon monistesarja 1/88. Jyväskylä: Keski-Suomen museo.

Etelä-Savon rakennusperintö. Kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet 1984. Julkaisu 114. Mikkeli: Etelä-Savon seutukaavaliitto.

Heinonen, Jouko – Lahti, Markku 2001. *Museologian perusteet*. Helsinki: Suomen museoliitto.

Hirvonen, Tuomo 2015. Seinäjoen keskustan olennaiset kehitysvaiheet ja sen 1950-70 -lukujen rakennusperinnön arvottamisperiaatteita. Tampere: Tampereen teknillinen yliopisto, Arkkitehtuurin laitos. Lähde https://tutcris.tut.fi/portal/files/3035232/hirvonen_seina-joen_ydinkes-kustan_olennaiset_kehitysvaiheet.pdf, 18.3.2019

Holma, Jaakko 2011. Totta vai tarua? – Aleksis Kiven kuolinmökin museoarvo ja aitous. *Museologian pro gradu -tutkielma*. Jyväskylän yliopisto, Taiteiden ja kulttuurin tutkimuksen laitos, *Museologia*.

Horelli, Liisa & Kukkonen, Heikki 1995. Ruohonjuuritaso uudistaa kaupunkipolitiikkaa. Teoksessa Anja Harvilahti & Markku Rautonen (toim.). *Kirjoituksia kaupungista*. Helsinki: Ympäristöministeriö, Alueidenkäytön osasto 1995, 153–164.

Hudson, Kenneth 1993. The Great Museum. Teoksessa *Nordisk museologi. The Journal Nordic Museology* 2/1993, 51-60. Lähde: <https://journals.uio.no/index.php/museolog/article-/download/3790/3244>, 30.12.2018.

Hämäläinen, Heta 2011. Joku on oikeasti asunut täällä. *Taidekasvatuksen pro gradu -tutkielma*. Jyväskylän yliopisto, Taiteiden ja kulttuurin tutkimuksen laitos. Lähde: <https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/37125/URN%3aNBN%3afi%3ajyu-2011122011832.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, 14.6.20120.

Javanainen, Riikka 2013. Suojella vai ei? – rakennussuojelun päätöksenteko. Hotelli-ravintola Wanhan Jokelan ja Jyväskylän Shellin huoltoaseman suojelutapaukset. *Pro gradu -tutkielma*, Jyväskylän yliopisto, Taiteiden ja kulttuurin tutkimuksen laitos, *Museologia*. Lähde: <https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/42449/URN%3aNBN%3afi%3ajyu-201311122566.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, 10.5.2020.

Jauhiainen, Jussi S. – Harvio, Susanna 2008. *Kaupunkitutkimus Suomessa 2000-luvulla. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja. Alueiden kehittäminen 27/2008*. Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriö.

Kangas, Eija-Liisa 2012. *Mihinä me ollahan? – Seinäjoella. Seinäjoki: Etelä-Pohjanmaan maakuntamuseo*.

Karhunen, Eeva 2014. Porin kuudennen osan tarinoista rakennettu kulttuuriperintö. Turun yliopiston julkaisuja. Sarja C osa 379. *Scripta Lingua Fennica Edita*. Turku: Turun yliopisto.

Kervanto-Nevanlinna, Anja 2002. Kadonneen kaupungin jäljillä. Teollisuusyhteiskunnan muutoksia Helsingin historiallisessa ytimessä. SKS:n toimituksia 836. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Kervanto Nevanlinna, Anja 2013. Rakennettu kaupunki muistin ja merkitysten kiinnekohtana. Teoksessa Katri Lento & Pia Olsson (toim.). *Muistin kaupunki. Tulkintoja kaupungista muistin ja muistamisen paikkana*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 273-293.

Kivilaakso, Aura 2017. Suojelevat sanat. Puu-Käpylän kaavoituskiista esimerkkinä vaikuttavasta kulttuuriympäristön asiantuntijaviestinnästä. Turun yliopiston julkaisuja Sarja C osa 435. *Scripta Lingua Fennica Edita*. Turku: Turun yliopisto. Lähde:

<https://www.utupub.fi/bitstream/handle/10024/.../AnnalesC435Kivilaakso.pdf?...2...y>,
19.2.2019.

Knuuttila, Tarja & Lehtinen, Aki Petteri (toim.) 2010. Representaatio. Tiedon kivijalasta tieteen työkaluksi. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press. Lähde: www.utupub.fi/bitstream/10024/96746/2/C379_lowres.pdf, 19.2.2019.

Koivunen, Anu 2007. Silloin kun oli tulevaisuus: 1970-luku ja kulttuurinen muisti. Teoksessa Seppo Knuuttila – Ulla Piela (toim.). Menneisyys on toista maata. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 142–150.

Korhonen, Anu 2001. Mentaliteetti ja kulttuurihistoria. Teoksessa Kari Immonen ja Maarit Leskelä-Kärki (toim.). *Kulttuurihistoria*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 40–58.

Korhonen, Teppo 2005. Rakennustutkimus. Teoksessa Pirjo Korkiakangas, Pia Olsson ja Helena Ruotsala (toim.). *Polkuja etnologian menetelmiin*. Ethnos-toimite 11. Helsinki: Ethnos ry, 160–183.

Kostet, Juhani 2000. Mikä museo? Muutamia ajatuksia museo-käsitteen sisällöstä ja sen ongelmista. Teoksessa Janne Vilkuna (toim.). Näkökulmia museoihin ja museologiaan. Ethnos-toimite 10. Helsinki: Ethnos ry, 13–26.

Kulttuuriympäristöalan tutkimus Suomessa, esiselvitys 2016. Helsinki: Ympäristöministeriö – Kulttuuriympäristötutkimuksen seura ry. Lähde: www.ymparisto.fi/download/noname/%7BF57F1-A76-9261.../123449, 18.3.2019

Kulttuuriympäristöanalyysi – opas DIVE-menetelmän käyttöön. Lähde: <https://www.museo-virasto.fi/uploads/Arkisto-ja-kokoelmapalvelut/Julkaisut/opas-dive-menetelman-kayttoon.pdf>, 18.3.2019.

Kulttuuriympäristöstrategia 2014–2020. Valtioneuvoston periaatepäätös 20.3.2014. Opetus- ja kulttuuriministeriö – Ympäristöministeriö.

Kärki, Pekka 2001, Puukaupungista kivikaupungiksi. Teoksessa *Rakennusperintömme*. Kulttuuriympäristön lukukirja. Ympäristöministeriö – Museovirasto. Rakennustieto Oy: Helsinki, 73–81.

Kärki, Pekka 2010, Rakennussuojelu museotoimen tehtäväkentässä. Teoksessa Susanna Pettersson & Pauliina Kinanen (toim.). Suomen museohistoria. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 47–61.

Lidchi, Henrietta 1997, The Poetics and Politics of Exhibiting Other Cultures. Teoksessa Stuart Hall (toim.). Representation, Cultural Representation and Signifying Practices. London – Thousand Oaks – New Delhi: Sage Publications, 151–222.

Liivijengi pystytti päämajansa Seinäjoen Kauppakadulle. Ilkka 14.2.2013. Lähde: <https://ilkka-pohjalainen.fi/arkisto/liivijengi-pystytti-paamajansa-seinajoen-kauppakadulle-1.1338277>

Lilius, Henrik – Kärki, Pekka 2014. Suomen kaupunkirakentamisen historia I ja II. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Lonkila, Helena 2004. Peilikäs peilinä. Kainuulaisen peilikäsraanun kulttuurisen arvon määräytyminen. Pro gradu -tutkielma, Jyväskylän yliopisto, Taiteiden ja kulttuurin tutkimuksen laitos, Museologia. Lähde: https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/9827/-URN_NBN_fi_jyu-200577.pdf?sequence=1, 9.4.2019.

Mattila, Hanna – Ilmavirta, Tuomas 2013. Estetisoituja muistoja. Taide, kulttuuriteollisuus ja teollinen rakennusperintö jälkiteollisen kaupungin kehittämisessä. Teoksessa Katri Lento & Pia Olsson (toim.). *Muistin kaupunki*. Tulkintoja kaupungista muistin ja muistamisen paikkana. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 348–388.

Mettälä, Jani 2015. Rakennetun kulttuuriympäristön suojelu ja täydennysrakentaminen. Krunnupuiston pientaloalueen ominaispiirteiden vaalimisen ja täydennysrakentamisen mahdollisuudet. Pro gradu -tutkielma, Jyväskylän yliopisto, Taidehistoria. <https://jyx.jyu.fi/dspace/handle/123456789/45559>, 10.3.2016.

Metsäranta, Pinja 2010. Rakennetut kulttuuriympäristöt kertovat Suomen historiasta. Teoksessa Pinja Metsäranta (toim.). *Linnoista lähiöihin. Rakennetut kulttuuriympäristöt Suomessa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 9–13.

Moilanen, Nina 2005. Maaseutukirkonkylästä moderniksi kuntakeskukseksi. Kinnulan kirkonkylän rakennetun kulttuuriympäristön muutos 1900-luvun alusta 2000-luvulle. *Etnologian pro gradu -tutkielma*, Jyväskylän yliopisto, Historian ja etnologian laitos.

Myllykoski, Virpi 2015. Konneveden kirkonkylän modernin rakennusperinnön inventointi. Inventoinnin osana kulttuurihistoriallisiin ilmiöihin perustuva tietokanta. Pro Gradu -tutkielma, Jyväskylän yliopisto, Taiteiden ja kulttuurintutkimuksen laitos, Taidehistoria. Lähde: <https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/45375/URN:NBN:fi:jyu-201502191347.pdf?sequence=1>, 29.6.2020.

Mylläri, Timo 2002. Seinäjoen työväenyhdistys 1902-2002. Kirjapaino IL-MO, Ilmajoki.

Mäki, Aki 1988. Kauppa kävi jotta pirellä piti. Seinäjoen liiketoiminnan varhaishistoriaa. Vaasa: Vaasa Oy.

Mäkinen, Kaisa 2012. Pohjois-Pohjanmaan kirkonkylien muuttuva kulttuuriympäristö. Oulun yliopisto. Arkkitehtuurin osasto. Julkaisu A54. Lähde: <http://jultika.oulu.fi/files/isbn9789514297946.pdf>, 29.6.2020.

Nikula, Riitta 2004. Rakennetun ympäristön arvoista. Teoksessa *Rakennusperinnön tulevaisuus*. Puheenvuoroja teemavuoden aiheista. Helsinki: Rakennustieto Oy, 7–10.

Nurminen, Maiju 2016. Kaupunkikuvan tallentajat Tampereella, Jyväskylässä ja Kankaanpäässä. Maisterintutkielma. Jyväskylän yliopisto, Taiteiden ja kulttuurin tutkimuksen laitos, Kulttuuriympäristön tutkimus, Taidehistoria. Lähde: <https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/52627/URN%3aNBN%3afi%3ajyu-201701041064.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Nyman, Kaj 2001. Talojen kieli. Helsinki: Rakennusalan kustantajat RAK.

Pearce, Susan M. 1992. *Museums, Objects and Collections. A Cultural Study*. Washington D. C.: Smithsonian Institution Press.

- Pearce, Susan M. 1995. *On Collecting. An Investigation into Collecting in the European Tradition*. London and New York: Routledge.
- Pihlman, Sirkku 2007. Museo ja ympäristö. Teoksessa Pauliina Kinanen (toim.). *Museologia tänään*. Suomen museoliiton julkaisuja 57. 2. korjattu painos. Helsinki: Suomen museoliitto, 210–234.
- Pyykkönen, Teijo (toim.) 2013. Liikuntaympäristöt kulttuuriperintönä – opas arviointiin. Liikuntatieteellisen Seuran julkaisu nro 170. Helsinki: Liikuntatieteellinen Seura.
- Rakennuskulttuurin luettelointi 1984. 2. tarkistettu painos. Julkaisu n:o 15. Helsinki: Museovirasto.
- Rakennusperintömme. Kulttuuriympäristön lukukirja 2001. Helsinki: Rakennustieto Oy.
- Rentzhog, Sten 2007, *Open Air Museums. The History and the Future of an Visionary Idea*. Stockholm - Östersund: Carlsson; Jamtli förlag.
- Raippalinn, Päivimarjut 2000. Museologia taidemuseon raunioilla – Ajatuksia taidemuseoista ja niiden kokoelmista. Teoksessa Janne Vilkkuna (toim.). *Näkökulmia museoihin ja museologiaan*. Ethnos-toimite 10. Helsinki: Ethnos ry, 42–47.
- Rogan, Bjarne 1992. *Artefacts – Source Materials or Research Objects in Contemporary Ethnology*. Teoksessa *Ethnologia Scandinavica*. Vol. 22, 1992, 105–118.
- Seinäjäki. Vauraan Etelä-Pohjanmaan keskus 1959. Seinäjäki: Seinäjäoen kirjapaino.
- Sjöberg-Pietarinen, Solveig 2000. Koti-interiööri museona. Teoksessa Janne Vilkkuna (toim.). *Näkökulmia museoihin ja museologiaan*. Ethnos-toimite 10. Helsinki: Ethnos ry, 56–64.
- Sjöberg-Pietarinen, Solveig 2004. *Museer ger mening. Friluftsmuseerna Klosterbacken och Amuri som representationer*. Åbo: Åbo Akademis Förlag. Lähde: <https://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/41119/TMP.objres.63.pdf?sequence=2&isAllowed=y>, 20.2.2019.
- Stránský, Zbyněk Zbyslav 1995. *Museology, Introduction to Studies*. Brno: Masaryk University in Brno.
- Teräväinen, Helena 2006. Vanha Paukku – uudeksi rakennettu ja puhuttu. Kulttuuriympäristön diskursiivinen muodostuminen tapaustutkimuksessa. Teknillisen korkeakoulun arkkitehtiosasto tutkimuksia 2006/24. Teknillinen korkeakoulu, Arkkitehtiosasto, Yhdyskunta- ja kaupunkisuunnittelu.
- Tuomi-Nikula, Outi – Haanpää, Riina – Kivilaakso, Aura 2013. Kulttuuriperintökysymysten jäljillä. Teoksessa Outi Tuomi-Nikula, Riina Haanpää ja Aura Kivilaakso (toim.) 2013. *Mitä on kulttuuriperintö?* Tietolipas 243. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 12–27.
- Tuominen, Laura 2001, Arvot ja arvottaminen. Teoksessa *Rakennusperintömme. Kulttuuriympäristön lukukirja 2001*. Ympäristöministeriö – Museovirasto. Helsinki: Rakennustieto Oy, 182–184.

Tuominen, Laura 2004. Rakennusperintö – arvoja, merkityksiä ja argumentteja. Teoksessa Rakennusperinnön tulevaisuus. Puheenvuoroja teemavuoden aiheista. Helsinki: Rakennustieto Oy, 11–18.

Uuskallio, Irma 2004. Kaupunkiasumisen ”pyhät paikat” – asuinalueiden arvostus Suomessa. Teoksessa Rakennusperinnön tulevaisuus. Puheenvuoroja teemavuoden aiheista. Helsinki: Rakennustieto Oy, 27–44.

Vahtikari, Tanja 2013. Merkityksin rakennettu vanha Rauma. Suomalaisen historiallisen kaupungin varhainen määrittely valintoina ja vuoropuheluna. Teoksessa Katri Lento & Pia Olsson (toim.). *Muistin kaupunki*. Tulkintoja kaupungista muistin ja muistamisen paikkana. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 294–323.

Vilkuna, Janne 1998. 75 vuotta museoiden hyväksi. Suomen museoliitto 1923–1998. Suomen museoliiton julkaisuja 45. Helsinki: Suomen museoliitto.

Vilkuna, Janne 2000. Menneisyyden tulevaisuus. Teoksessa Janne Vilkuna (toim.). Näkökulmia museoihin ja museologiaan. *Ethnos-toimite* 10. Helsinki: Ethnos ry, 8-12.

Vilkuna, Janne 2007a. Museoiden valikoiva muisti. Teoksessa Seppo Knuuttila – Ulla Piela (toim.). *Menneisyys on toista maata*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 177–187.

Vilkuna, Janne 2007b. Yhteinen kulttuuriperintömme. Teoksessa Pauliina Kinanen (toim.). *Museologia tänään*. Suomen museoliiton julkaisuja 57. Helsinki: Suomen museoliitto, 12–41.

Vilkuna, Janne 2007c. Museologian vaihteita. Teoksessa Pauliina Kinanen (toim.). *Museologia tänään*. Suomen museoliiton julkaisuja 57. Helsinki: Suomen museoliitto, 44–65.

Vilkuna, Janne – Vuorinen, Pirjo, 2017, Museums as Mirrors of the Society. *The Museum Review*, Volume 2, Number 1. Lähde: <http://articles.themuseumreview.org/vol2no1finland-museums>, 18.3.2019.

Vuorinen, Juha. 2008. Vielä tunnistamattoman arvottamisesta – hajamietteitä uudemman rakennuskannan arvottamisen vaikeudesta ja tunnistamisen sietämättömästä vaikeudesta. Teoksessa Museoviraston rakennushistorian osaston aikakauskirja 2. Helsinki: Museovirasto, 161–165.

Walsh, Kevin Kevin 2002 (1992), *The Representation of the Past. Museums and Heritage in the Post-modern World*. London and New York: Routledge.

Verkkosivut

African Heritage Consultants CC.

http://africanheritage.co.za/African_Heritage_About_us.html, 29.6.2020.

Finlex, Maankäyttö- ja rakennuslaki 132/1999.

www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990132, 3.7.2020.

Jyväskylän yliopisto, menetelmäpolkuja.

<https://koppa.jyu.fi/avoimet/hum/menetelmapolkuja/menetelmapolku>, 18.3.2019.

Kielitoimiston sanakirja.

<https://www.kielitoimistonsanakirja.fi/netmot.exe?motportal=80>, 18.3.2019.

Kulttuuriympäristömme.

https://www.kulttuuriymparistomme.fi/fi-fi/hoida_ ja_suojele/Kulttuuriympariston_suo-jelu/Kes-tava_kehitys, 30.6.2020.

Museologia Jyväskylän yliopistossa.

<https://www.jyu.fi/hytk/fi/laitokset/mutku/oppiaineet/museologia>, 18.3.2019.

Rakennettu hyvinvointi.

<https://www.museovirasto.fi/fi/kulttuuriymparisto/rakennettu-kulttuuriymparisto/raken-nettu-hyvinvointi>, 30.6.2020.

Tieteen termipankki.

<https://tieteentermipankki.fi/wiki/Termipankki:Etusivu>, 18.3.2019.

Tietoa taskuun. Seinäjoki 2016.

https://www.seinajoki.fi/material/attachments/seinajokifi/seinajoenkaupunki/tietoaseinajoesta/vK7tIJRXn/Tietoataskuun_2016.pdf, 18.3.2019.

Valtakunnalliset alueidenkäyttötavoitteet.

[https://www.ymparisto.fi/fi-FI/Elinymparisto_ ja_kaavoitus/Maankayton_suunnittelujar-jes-telma/Valtakunnalliset_alueidenkayttotavoitteet/Valtakunnalliset_alueidenkayttotavoit-tee\(13419\)](https://www.ymparisto.fi/fi-FI/Elinymparisto_ ja_kaavoitus/Maankayton_suunnittelujar-jes-telma/Valtakunnalliset_alueidenkayttotavoitteet/Valtakunnalliset_alueidenkayttotavoit-tee(13419)), 30.6.2020.

Muut lähteet

Hanhinen, Aino-Maija 1993, Seinäjoen kaupunkikuvan kehitys. Moniste, Seinäjoen museot, rakennustutkijan virka-arkisto.

Kirjallinen tiedonanto. Sähköposti 15.12.2017 Janne Vilkuna – Susanna Tyrväinen. Tutkijan hallussa.

Kirjallinen tiedonanto. Sähköposti 11.4.2019 Janne Vilkuna – Susanna Tyrväinen. Tutkijan hallussa.

Kuntakokousten pöytäkirjat 1868-1890. Seinäjoen kaupungin arkisto.

Inventointiopasluonnos. Tiivistelmä. Museovirasto. Moniste, Seinäjoen museot, rakennustutkijan virka-arkisto.

Tyrväinen, Susanna 2016. Mallaskosken tehtaot. Palanen Seinäjoen teollisuuden historiaa. Historiajulkaisun käsikirjoitus, tutkijan hallussa.

Oheiskirjallisuus

Aalto, Seppo 2008. Kenttien kutsu – urheilu kansanliikkeenä. – Teoksessa Suomalaisen arjen historia. Hyvinvoinnin Suomi. Weilin+Göös, 222–231.

Anttila, Veikko 1974. Talonpojasta tuottajaksi. Suomen maatalouden uudenaikaistuminen 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alkupuolella. Kirjayhtymä.

Anttila, Anu-Hanna 2008. Mökkeily. – Teoksessa Suomalaisen arjen historia. Hyvinvoinnin Suomi. Weilin+Göös, 176–183.

Aukia, Markku – Virtanen, Timo J. 1993. Porilaisten kaupunki. Asumista ja tapakulttuuria noin 1880–1980. Satakunnan museon julkaisuja 9. Pori: Satakunnan museo.

Eskola, Antti 1985. Maaseutu ja kaupunki. – Teoksessa Sukupolvien perintö. 3. Talonpoikaiskulttuurin sato. Toim. Heikki Kirkinen, Toivo Hakamäki, Martti Linkola. Helsinki: Kirjayhtymä, 227–264.

Forssell, Hanna – Carlander-Reuterfelt, Gunilla 2009. Ruukin elämää. Patruunoita ja työläisiä Kellokoskella. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Halila, Aimo 1985. Koululaitos ja vapaa kansansivistystyö. – Teoksessa Suomen kulttuurihistoria 3. Itsenäisyyden aika. Toim. Päiviö Tommila – Aio Reitala – Veikko Kallio. Porvoo – Helsinki – Juva: Werner Söderström Osakeyhtiö, 113–137.

Heinonen, Visa 2008. Vapaa-aika, matkailu, harrastukset. – Teoksessa Suomalaisen arjen historia. Hyvinvoinnin Suomi. Weilin+Göös, 110–125.

Huttunen, Kristiina 2012. Rimppa soi! Opas Forssan kehräämöalueelle. Forssan museon julkaisuja 1. Forssa: Forssan Kirjakeskus Oy.

Hänninen, Helena, 1989. Sata vuotta rautakengän sakarassa. Pieksämäen liikennepaikan, Savon radan ja sen poikkiratojen historiaa. Pieksämäki: Pieksämäen kaupunki.

Kupiainen, Heikki 1985. Isännästä tuottajaksi. – Teoksessa Sukupolvien perintö. 3. Talonpoikaiskulttuurin sato. Toim. Heikki Kirkinen, Toivo Hakamäki, Martti Linkola. Helsinki: Kirjayhtymä, 59–116.

Mauranen, Tapani 2008. Autolla arkeen. – Teoksessa Suomalaisen arjen historia. Hyvinvoinnin Suomi. Weilin+Göös, 184–197.

Mäkelä, Matti – Riukulehto, Sulevi 2016. Komeat pohjalaistalot. Seinäjoki: Helsingin yliopisto, Ruralia-instituutti.

Nieminen, Anna (toim.) 2015. Piirin lapset kertovat: elämä Törnävän sairaalan yhteisössä 1920-1970-luvuilla. Seinäjoki: Etelä-Pohjanmaan terveydenhuollon perinneyhdistys.

Näytä lamppumme, loista yöhön. Sairaanhoidajan työnkuvan muutokset erikoistuvassa sairaanhoidossa Etelä-Pohjanmaalla, 2005. Seinäjoki: Etelä-Pohjanmaan sairaanhoitopiiri.

Rannikko, Pertti 1985. Maaseudun ahdinon aika. – Teoksessa Sukupolvien perintö. 3. Talonpoikaiskulttuurin sato. Toim. Heikki Kirkinen, Toivo Hakamäki, Martti Linkola. Helsinki: Kirjayhtymä, 117–148.

Rapila, Alpo K, 1973. Törnävän sairaala 1923–1973.

Saarikangas, Kirsi 2008. Rakennetun ympäristön muutos ja asumisen mullistus. – Teoksessa Suomalaisen arjen historia. Hyvinvoinnin Suomi. Weilin+Göös, 142–163.

Seinäjoen ratapihan raiteiston käyttöselvitys 2017. Helsinki: Liikennevirasto.

Lähde: https://julkaisut.vayla.fi/pdf8/lr_2017_seinajoen_ratapihan_web.pdf

Sipilä, Jorma – Anttonen, Anneli 2008. Miten hyvinvointi muutti elämäämme? – Teoksessa Suomalaisen arjen historia. Hyvinvoinnin Suomi. Weilin+Göös, 44–69.

Valonen, Niilo – Korhonen, Teppo 2006. Suomalainen piha. Rakennushistoriallisia päälinjoja. Helsinki: Multikustannus Oy.

Vilkuna, Kustaa 1994. Isien työ. Veden ja maan viljaa – arkityön kauneutta. Keuruu: Otava.

Vuorela, Toivo 1949. Etelä-Pohjanmaan kansanrakennukset. Helsinki: Etelä-Pohjalainen osakunta.

Vuorela, Toivo 1983. Suomalainen kansankulttuuri. Porvoo – Helsinki – Juva: Werner Söderström Osakeyhtiö.

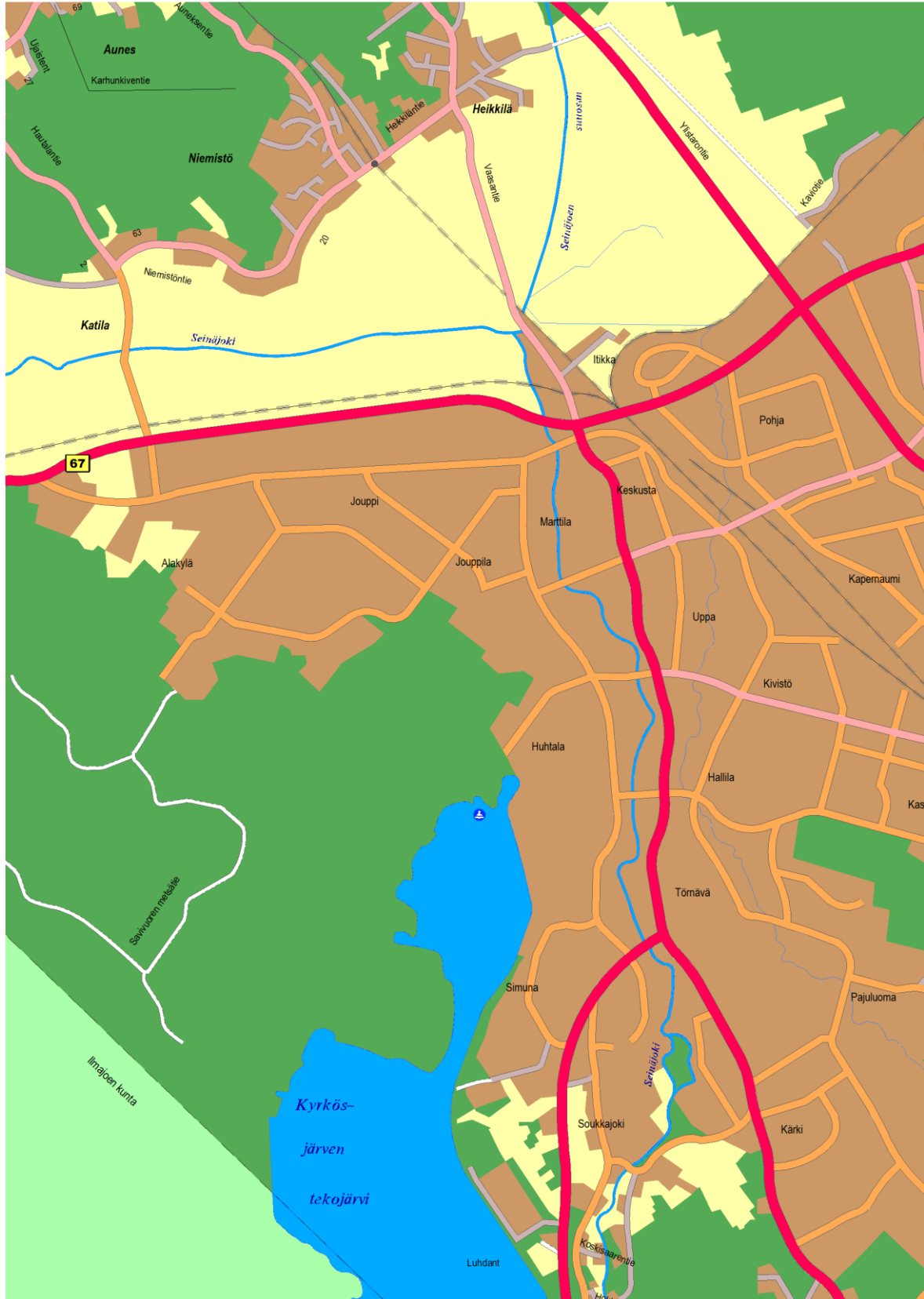
LIITTEET

Tutkimusalueen kartta

Tutkimusalue ulottuu pohjoisessa Aunekseen, Niemistöön ja Heikkilään, idässä asema-alueelle, etelässä Soukallejoelle ja lännessä Huhtala–Alakylä-akselille.

Liite 1

Kartta: Seinäjoen kaupunki, karttapalvelut 2020.

Luetteloon kirjatut inventoimattomat ja puretut kohteet on selvitetty vertaamalla inventointeja historiatietoihin. Lisäksi on käytetty Seinäjoen museon kuva-arkiston kuvia, Seinäjoki-kuvateosta vuodelta 1959 ja Tuomo Hirvosen raporttia ydinkeskustan uudemmassa rakennuskannasta.

Maatilojen pihapiirit (numerojärjestys kantataloittain/kaupunginosittain)

JOUPPI			
Jouppi (1)			Kantatalo 1500-luvulta
Takala-Jouppi	1850-luku	R M	Asuinrakennus perinteisine ulkorakennuksineen alueen vanhaa rakennustapaa hyvin edustava kokonaisuus, sisätiloissa alkuperäisiä rakenteita, helmiä iäkkäät lutti- ja aittarakennukset, osa Joupin kylän vanhaa arvokasta rakennuskantaa
Rinta-Jouppi	1808	R M	Perinteinen ison maalaistalon pihapiiri, joka säilynyt melko täydellisenä ja hyväkuntoisena, alkuperäisenä säilynyt kaksfooninkinen, osa Joupin kylämaisemaa
Yli-Jouppi	1850, 1914	R M	Osa Joupin kylämaisemaa, Seinäjoen ensimmäinen kansakoulu historiallista merkitystä
Kanta/Rinta-Jouppi	1928	R	Paikkakunnalle 1920-luvulla siirretty kaksfooninkinen, sisätilojen muutokset liittyvät teollistumiseen, asunnot Itikan tehtaan työntekijöille
UPPALA			
Uppa (2)			Kantatalo 1500-luvulta
Larvala	1800-luvun loppu	R	Erotettu Upan maista Esimerkki tilasta, jonka talouskeskusta jouduttu purkamaan kehittyvän paikkakunnan tieltä, vanha päärakennus uudistuksineen kuvastaa muutosta, aitat muistomerkkejä vanhasta elämästä
	R H M		Seinäjoen vanhaa rakennuskantaa
Uppala/Tala	1700-luvun loppu	R H	Kantatalon jaossa syntynyt Ala-Uppa Historiallisesti merkittävä seinäjokelaissuvun kotipaikka, arvokas kokonaisuus 1700-luvun ja 1800-luvun rakennuksineen, puistomainen tontti keidas keskellä kaupunkia
		R H M	Vanhinta asutus- ja kulttuurihistoriallisesti merkittävää, rapattu hirsirunkoinen talo harvinainen
JOUPPILA			
Jouppila (3)			Kantatalo 1500-luvulta
Uusi-Jouppila	1929	R M	Edustava maalaistalon rakennusryhmä Seinäjoen vanhimmalla kulttuurimaisema-alueella
Yli-Jouppila	1850–1860	R	Tyypillinen maalaistalon rakennusryhmä 1800-luvulta, uudistettu nykyajan vaatimusten mukaisesti, osa alueen kulttuurimaisemaa

Keski-Jouppila	1920/1930	R M	Osa Jouppilan kulttuurimaisemaa, pää- kennus edustaa aikansa rakennustyyliä ja täydentää Jouppiloiden talorivistöä
		R H M	Jouppilan pihapiirit yhdessä Yhtenevät pihapiirit, säilyneet alkuperäi- sissä asuissa, erotettu vanhoista kantati- loista, edustavat harvinaista perinteistä maanviljelyskulttuuria
MARTTILA			
Marttila			Kantatila 1500-luvulta
Ala-Marttila (4)			Marttilasta muodostettu
Yli-Marttila (5)			Marttilasta muodostettu
ITIKKA			
Pohto/Sandt	1890-luku	R	Ala-Marttilan maita 1800-luvun lopun tyyliä edustava sopusuh- tainen asuinrakennus, osa piharakennuk- sista joutunut teialueelle
HUHTALA			
Huhtala (6)			
Myllymäki (7)			
Rantala/Myllymäki	1890-luku	R M	Edustaa perinteistä maalaistalotyyppiä, oleellinen osa Seinäjokivarren kulttuuri- maisemaa
Kotikontu/Peltola	1939–1940	R M	Tyyliltään 1930- ja 1940-lukujen taitteessa tehtyjä asuinrakennuksia
KATILA, NIEMISTÖ, HEIKKILÄ			
Niemistö (8)			
Heikkilä (9)			
Katila (12)			
Hannuksela	1860	R M	Alueelle tyypillinen pihapiiri 1800-luvun lopusta, asuinrakennuksen pohjakaava uu- distettu herraskaiseen muotoon, luttitupa alueen erikoisuus, osa Kyrönjoen kulttuu- rimaisemaa
Yli-Katila	1760-luku	R H M	Osa miljöötä, päärakennus vanhimpia alu- eella, säilynyt alkuperäisenä, tyylikkäästi koriste-elementtejä, venäläiskomppania ja herännäisyys historiallista merkitystä
Tervala/Saari	1800-luvun alkup.	R M	Pidetty kunnossa perinteitä vaalien, osa Kyrönjoen kulttuurimaisemaa
Niemistö/Kivistö	1720–1750	R M	Seudulla ainutlaatuinen pihapiirikoko- naisuus, alkuperäisenä säilynyt pohjalainen päärakennus, vanhin alueella, osa Kyrön- joen kulttuurimaisemaa
Yliniemistö	1900–1910	R M	Hyvin entisöity tyypillinen eteläpohjalai- nen päärakennus, pihapiirissä vanhaa ra- kennuskantaa, pariaitta alueen vanhimpia, osa Kyrönjoen kulttuurimaisemaa
Eloranta/Pikkala	1890-luku	R	Edustaa aikansa pientilan asumistyyliä, suhteellisen hyvin säilyneet rakennukset
Murto/Nikkola	1922	R M	Edustaa aikansa mansardikattoisia raken- nuksia, joita tehty erityisesti taajama-alu- eelle, osa Kyrönjoen kulttuurimaisemaa
Mäki-Siirilä/Latvala	1850	R M	Osa Kyrönjoen kulttuurimaisemaa

Arvola/Siirilä	1860	R M	Tyypillinen eteläpohjalainen kaksifooninkinen talonpoikaisrakennus, uudistettu nykyajan asumismukavuuksien, osa Kyrönjoen kulttuurimaisemaa
Hannula	1899	R M	Osa Seinäjoen kulttuurimaisema-alueetta, sata vuotta vanha, säilynyt melko alkuperäisessä asussa
Latva-Heikkilä	1820	R M	Alueelle tyypillinen kaksikerroksinen asuinrakennus, jonka pihapiirissä perinteisiä ulkorakennuksia uudempien talousrakennusten täydentämänä, osa Kyrönjoen kulttuurimaisemaa
Martikkala	1900	R M	1800-luvun alkupuolelta oleva rakennus, pohjaratkaisultaan ja mittasuhteiltaan seudulla harvinainen
Itämäki	1800–1850	R M	Eräs alueen vanhimmista asuinrakennuksista, säilynyt vanhalla mallilla vuoraamattomana ja kuistittomana, ulkorakennuksineen perinteinen pihapiiri, joka kunnostettu, rakennuskulttuurin muistomerkki, osa Kyrönjoen kulttuurimaisemaa
HALLILA			
Hallila (10)			
Rintämäki	1918	R	Alkuperäisiä rakenteita kunnioittaen kunnostettu 1900-luvun alkuvuosikymmenten maalaistalon edustajia
Aromäki	1909	R	Esimerkki 1980–1990-luvuilla peruskorjattua maalaistalon asuinrakennuksesta, pihapiirissä harvinainen ruumisaita, aitat paikkakunnan vanhimpia
Ala-Hallila	1820–1850	R	Esimerkki vanhasta perinteisestä pohjalais- talosta, peruskorjattu alkuperäisiä ratkaisuja kunnioittaen
Yli-Hallila	1890–1910	R	Suhteellisen hyvänä säilynyt rakennusryhmä, edustaa 1900-luvun alun maalaistalon rakennustapaa, suojaisia pihapiiri
AUNES, KIIKKU, HAUTALA			
Mäenpää (11)			
Mäenpää/Aunes	1898	R	Hyvä esimerkki aikansa maaseuturakentamisesta, hyvin säilyneet rakennukset
Latva-Mäenpää	1900	R	-----
Sillanniemi	1900	R	Tyypillinen 1800-luvun lopun ja vuosisadan vaiheen pienehkö pihapiiri
Mäkinen	1931	R	Päärakennus edustaa aikansa taajama-alueille tyypillistä rakennuskantaa, klassistishenkiset koriste-elementit
Hautala/Katila	1850–1880	R	Alueelle tyypillinen maalaistalokokonaisuus, eri-ikäisiä rakennuksia, osa Kyrönjoen kulttuurimaisemaa
Katila	1915	R	Päärakennus tyypillinen perinteinen pitkänurkkainen pohjalaisalo, osa Kyrönjoen kulttuurimaisemaa
TÖRNÄVÄ			
Pajuluoma (13)			
Satamo (14)			

Lehtola/Puro	1850–1890	R	Hyvin säilynyt 1800-luvun torpparakennusten edustaja, Bäckit eli Purot liittyvät seurakunnan toimintaan, tilan maita kuulunut Östermyraan
Leppälä	1928	R	Ehjä pihapiiri edustaa hyvin aikansa maalaistalon asumismuotoa, pihapiirissä 1800-luvun ulkorakennuksia ja 1920-luvun persoonallinen asuinrakennus
ALAKYLÄ			
Rintala (15)			
Kortesmäki (16)			
Latomäki (17)			
Kitinoja (18)			
Pihlajaniemi/Mäkinen	1915	R	1900-luvun pientilallisten rakennusten edustava kokonaisuus, peruskorjattu 1990-luvulla, entistävää korjausta jatketaan
Huhtakallio	1910	R	Edustaa aikansa rakennuskulttuuria, päärakennus sopusuhtainen ja tyylikäs, koristeelliset ikkunat ja frontonit persoonallista ilmettä, näyttävä
Kortesmäki	1911	R	Edustaa 1900-luvun alun maatilarakennusten hyvin säilynyttä kokonaisuutta, kaunis puutarha, alueelle harvinainen pohjakaa-valtaan ja kansallisromanttiseen henkeen suunniteltu asuinrakennus, persoonallinen lisä paikalliseen rakennuskulttuuriin
Lähdesmäki	1900	R	Edustaa maalaistalon tyypillistä pihapiiriä, koriste-elementit persoonallista ja ainutlaatuista ilmettä paikkakunnalla, merkittävä aikansa edustaja omimmassa maisemassa – peltojen keskellä
Mäki/Koskela	1890-luku	R H	Edustaa alueen pientalojen pihapiiriä, hyväkuntoinen asuinrakennus, joka on ollut alun perin pihatupa, kansakoulu 1950-luvulla historiallista merkitystä
Aittomäki/Kauppila	1906	R	1900-luvun alun maalaistalotyypin edustaja, pihapiirissä eri-ikäisiä tuotantorakennuksia, joista hyvä kokonaisuus, asuinrakennusta peruskorjattu alkuperäisyyttä kunnioittaen
Kokkila/Yli-Kitinoja	1920-luku	R	Edustaa tyypillistä 1920-luvun taajamatyypisiä rakennuksia, joissa havaittavissa jugend-henkeä, ryhdikäs päärakennus piharakennuksineen edustava kokonaisuus
POHJA			
Jussila	1900	R	Lähes alkuperäisenä säilynyt sata vuotta vanha maalaistalo, hyvä alueen alkuperäistä rakennuskantaa edustava kokonaisuus
Kauppala-Väljä	1910-luku	R	Sijaitsee tiealueella, säilyminen ei varmaa
SOUKKAJOKI			
Mannila	1907	R	Ehjä pihapiiri, jossa 1900-luvun alun ja 1920-luvun rakennuksia, päärakennuksessa ollut meijeri historiallista merkitystä
Koski/Saarikoski	1890–1912	R	Alueelle tyypillinen 1800-luvun lopun ja 1900-luvun maalaistalo, jota täydentää 1800-luvun lopun aitta ja 1960-luvun karjarakennus

Koivuviita/Viitamäki	1900	R	Hyvin säilynyt päärakennus tyypillinen sadan vuoden takaisen maalaistalon edustaja
Lahti	1880–1900	R	1900-luvun vaihteen tyypillisen maalaistalon edustaja
Kangas/Autio	1921	R	Tyypillinen 1920-luvun asuinrakennus, tyypillinen pihapiiri ulkorakennuksineen
Salli	1896–1898	R	Hyvin säilynyt paritupa 1800-luvun loppusta, ulkorakennuksineen edustava kokonaisuus
Yli-Hietala	1898	R	Tyylikkäästi laajennettu 1800-luvun lopun asuinrakennus, ulkorakennusten kanssa edustava kokonaisuus, jossa eri aikojen kerroksia
Lahti	1900–1930	R	Tyypillinen pienehkön maalaistalon edustaja 1900-luvun alusta
Pajulampi	1921	R	Alueelle tyypillinen 1920-luvun alun asuinrakennus, jota myöhemmin jatkettu siipiosalla
Salokorpi	1930–1931	R	1930-luvun asuinrakennustyyppin edustaja, ulkorakennukset vanhempia
Hakala	1890-luku	R	Melko hyväkuntoisena säilynyt 1800-luvun loppua edustava maalaistalo, säilynyt savusauna harvinaisuus
Aho/Väliaho	1890	R	Edustava rakennusryhmä 1900-luvun vaihteesta, säilynyt hyvin
Tiinumäki/Lehtinen	1930	R	Tyypillinen 1900-luvun alkuvuosikymmenien asuinrakennus, jonka ulkonäköön kiinnitetty tavanomaista enemmän huomiota, pihapiiriä reunustaa puut ja pensaat
Mahlamäki	1850–1900	R	Ämmälän vanhaa rakennuskantaa edustava rakennus, säilynyt myös sisätiloiltaan vanhalla mallilla, pihan pikkupuori harvinaisuus
Välilä/Kauppila	1920-luku	R	Hyvin säilynyt aikansa edustaja pientiloista
Ruostekoski	1910-luku	R	Edustaa hyvin aikansa pienimpiä asumuksia, kunnostettu vapaa-ajan käyttöön

Maalaistalojen pihapiirit 2010-luvun inventoinneissa

Jouppila (Jouppila)	1960		Herra-Jouppilan vanha paikka, piharakennukset 1800-luvulta, asuinrakennus 1960-luvulta
Myllymäenrinne (Huhtala)	1950-luku?	R H M	Edustaa maaseutumaista jälleenrakennuskauden tilaa, osa jokirannan maalaismaista rakennuskantaa 2017 LISÄKSI Muodostaa yhtenevän kerrostuman Myllymäen kanssa (ks. 1990-luvun inventointi)
Huhtalantien talot (Huhtala) <ul style="list-style-type: none"> • Kallela • Hoppi • Niemi 	1950-luku	R H M	Tyypillinen jälleenrakennuskauden talo, kokonaisuus, edustaa maaseutumaisia jälleenrakennuskauden tiloja 2017 LISÄKSI Maatalouselinkeinohistoriaa ilmentävä kokonaisuus, säilyneet hyvinä esimerkkeinä

Ei inventoitu tai purettu

Ei selvitettävissä tämän työn puitteissa

Ruukki ja muu teollinen toiminta

Östermyran ruukki, ruuti-tehdas ja kartano			
Östermyran kartano	1806, 1830-luku, 1859	R H M	----
Seppien asuinrakennukset eli Punatulkut	1806	R H M	----
Ruutitehtaan rakennukset: ruutilaboratorio ja kuivoosaunan kattilahuone	1820-luku	R H M	----
Vahtisotilaiden kasarmi	1828	R H	----
Ruutimakasiini/kirkko	1829, 1864	R H M	----
Kivinavetta, meijeri, Puistola	1856, 1860, 1860-luku	R H M	----
Tammi, mylly, maakellari, ”lintupuori”			
Kalevan navetta	1900	R H	----
Suutari Salmen talo	1919	R H R H M	Paikalliseen käsityöhistoriaa liittyvä, nikkarityylin koristeellinen rakennustapa 2017 LISÄKSI Arkkitehtoninen tyyli ja mittakaava harvinainen, muistuma 1900-luvun alun pientalovaltaisesta asuin- ja pienteollisuusalueesta, Kalle Salmen aloittama kenkätehtailu johti myöhemmin Janitan perustamiseen, osa Seinäjoen teollisuus- ja elinkeinohistoriaa
Yrityksen konttorirakennus (Uppa)	1919	R H R H	Matti Visannin suunnittelema, merkittävä myös teollisuus- ja yritystoiminnan historian kannalta 2017 LISÄKSI Elävöittää vehreydellään paikkakuntaa, harvinainen puinen jugend-rakennus

Teollinen toiminta 2010-luvun inventoinneissa

Tiklas	1952	R H M	Maamerkki, tyylissä kaikuja vanhasta tehdasrakentamisperinteestä 2017 LISÄKSI Edustaa jälleenrakennuskauden tehdasrakentamista, kaikuja vanhasta perinteestä, ilmentää sotien jälkeistä elinkeino- ja palvelualojen historiaa, maamerkki
Rantalan lakkitehdas	1950-luvun alku	R H M	Merkittävä työllistäjä, ajalleen edistyksellisempi kuin Tiklaksen rakennus 2017 LISÄKSI Edustaa 1950-luvun tehdasrakentamisen kerrostumaa, siirtymä 1960-luvulle, liittyy Seinäjoen elinkeinotoiminnan ja teollisuushistoriaan

Ei inventoitu

Itikanmäki: Itikan tehtaas, drittelitehdas, sähkölaitos, luujauhotehdas
---

Pohjoiskeskusta: Jaakkolantien pienyitykset
Keskusta: Orion/Oriola

Purettu

Östermyran ruukki: vasarapajat, varastot, ruutitehtaan rakennukset, työväenasuinrakennukset
Itikanmäki: pienyitykset, meijeri,
Itikanmäki: Drittelitehdas, sähkölaitos, luujauhotehdas, Itikan / Atrian tehtaot
Pohjoiskeskusta: Isohellan lakkitehdas
Keskusta: Hakasen veljesten tekstiilitehdas, Yrityksen kehruu- ja kutomotehtaan rakennukset, saharakennukset; Sähkölaitos ja vedenjohtorakenteet; Mallaskosken oluttehdas; Rantalan lakkitehtaan vanha rakennus

Rautatie, autoliikenne, posti ja muu tietoliikenne

Asema-alue	1880–1924	R H M	---
Pumppuranta	1900	R H	2017 arvottaminen Hyvin säilynyt, paikkakunnan historian kannalta huomattavaa merkitystä, osa Seinäjoen jokirantaa
Rautatieläisten talo	1909	R H M	Paikkakunnan historiaan oleellisena osana kuuluva kerhotalo, jolla myös kulttuurihistoriallista arvoa rautatieläisten harrastus- ja kirjastotalona, säilynyt hyvin alkuperäisenä
Kristiinankasarmi	1913	R H M	Liittyy paikkakunnan rautatieläishistoriaan, hyvä maisemallinen kokonaisuus vieheisten 1940-luvun rautatieläiskerrostalojen kanssa
Impivaaran vahtitupa	1880-luku	R	Edustaa 1900-luvun vaihteen rautatierakennuksia, paikkakunnan historian kannalta tärkeä ja ainutlaatuinen
Alakylän vahtitupa	1910	R H	Säilynyt hyvin, rakennusryhmä edustaa paikkakunnalle historiallisesti merkittävää rautatierakentamista

Rautatie, autoliikenne, posti ja muu tietoliikenne 2010-luvun inventoinneissa

Vanhat rakennukset ja matkakakeskus	1800-luku 1920-luku 1970/1971	R H M	2017 arvottaminen Vaikutti liikekeskuksen siirtymiseen nykyiseen keskusta, vanhimmat rakennukset edustavat harvinaistuvaa punatiiliarkkitehtuuria, toiminnallisesti yhtenäinen, kerroksellinen kokonaisuus
Etelä-Pohjanmaan Puhelinosakeyhtiö ja ent. tuberkuloosipiirin talo (Puskantie)	1950-luku, 1957	R H M	Historiansa vuoksi merkittävässä asemassa, puhelin sivistysväline ja arkipäivän helpottaja 2017 LISÄKSI Edustavat 1950-luvun arkkitehtuurikerrostumaa, ilmentävät teknologian, elinkeinotoiminnan ja palvelualueiden kehittymistä

Ei inventoitu

Rautatieläisten asuinalueet: Kapernaumi, Pohja
Itikanmäki: Postiautovarikko

Purettu

Asema-alue: vanhat asemarakennukset, vesitorni, alikulkukäytävien katokset
--

Asema-alue: asemapäällikön talo, asuinkasarmit piharakennuksineen, mökit, ”Noakin arkki”
Asemanseutu: posti-lennätin

Julkishallinnon palvelut (kunta, valtio, srk ja niihin rinnastettavat)

Marttilan puukoulu	1878	R H	Paikkakunnan ensimmäinen kansakoulurakennus, kunnan ensimmäinen julkinen rakennus, edustaa 1800-luvun koulurakentamista 2017 LISÄKSI Liittyy käyttöhistorian kautta paikkakunnan sivistyshistoriaan, julkisten palveluiden kehittymiseen, edustaa alueelle perinteistä koulurakentamista ja harvinaista vanhaa julkisen rakentamisen kerrostumaa
		R H M	
Niemistön koulu (kivikoulu 1958 ei inv.)	1897	R H M	Oleellinen osa Seinäjoen kouluhistoriaa ja Niemistönmaan historiaa, maisemallisesti merkittävä
Törnävän koulu (kivikoulu 1955 ei inv.)	1908	R H	Edustaa 1900-luvun alun kansakoulurakentamista paikkakunnalla, kunnostettu, kulttuurihistoriallista arvoa
Alakylän koulu (kivikoulu 1959 ei inv.)	1912	R H	Edustaa 1900-luvun alun kansakoulurakentamista Seinäjoella
Joupin koulu (kivikoulu 1953, lisä 1989 ei inv.)	1922	R H	Sijaitsee Joupin kylänraitin tuntumassa, ensimmäinen kivirakenteinen koulu
Auneksen koulu	1924	R H	Edustaa tyyliltään 1920-luvun kouluja
Pohjan vanha koulu (uusi kivikoulu 1959 ei inv.)	1925	R H	Ulkoisesti hyvin alkuperäisessä asussa säilynyt 1920-luvun koulurakennusten edustaja, monipuolisessa käytössä
Ämmälän koulu/Tönkkä	1926	R H M	Hyväkuntoinen, tyypillisen maalaiskansakoulun edustaja ja historiallisesti merkittävä
Marttilan koulu (+ laajennus)	1930 1960	R H	Matti Visannin klassismin henkeen suunnittelema, merkittävä sija Seinäjoen historiassa 2017 LISÄKSI Muistuttaa kauppalaksi tulon nousukaudesta
		R H M	
Yhteiskoulu	1928	R H	Matti Visannin 1920-luvun lopun harmonisen klassistisen tyylin rakennuksia, liittyy vahvasti Seinäjoen kouluhistoriaan ja muuhun kulttuurihistoriaan (teatteri), tärkeä merkitys paikkakunnan katukuvassa 2017 LISÄKSI Visannin rakennukset yhdessä muistuttavat kauppalan nousukaudesta
		R H M	
Törnävän sairaala	1923–1950	R H M	Alue on paikkakunnan ja maakunnan merkittävimpiä rakennushistoriallisia kokonaisuuksia, jolla myös valtakunnallista merkitystä, edustavat tyypillistä 1920-luvun sairaalarakentamista
Ylilääkärin talo	1950	R H M	Ks. edellä
Puutarhurin talo	1936	R H M	Ks. edellä
Vesitorni	1931	R H M	Suunnittelijana Matti Visanti, maamerkki, osa vesihuollon historiaa

Valtion viljavarasto Lisäsiilot 1963 ja 1980-luku	1938	R H	Vanhin valtion viljavarasto, edustaa 1930-luvun funktionalismia, valtakunnallisesti merkittävä
Vanha keskussairaala	1928-1931	R H M	Klassistiset rakennukset ajalle tyypillisiä, sairaalalla tärkeä osa Seinäjoen kehittämisessä maakuntakeskukseksi, hyvin säilynyt rakennusryhmä sijaitsee puistossa, jossa suojeltuja punatammia 2017 LISÄKSI Yhtenäinen kokonaisuus, liittyvät maakunnan terveys- ja sivistyshistoriallisiin kehitysvaiheisiin
		R H M	
Kivirikon talo	1931	R H M	Ks. edellä
Maakuntasäätiön talo/Suojeluskuntapiiri	1925–1926	R H	Alvar Aallon suunnittelema, edustaa pääosin 1920-luvun klassismia, historiallisesti merkittävä Seinäjokelainen ja maakunnallinen kohde 2010/2017 LISÄKSI Liittyy sisällissodan vaiheisiin, säilyttänyt alkuperäisiä piirteitä
		R H M	
Upseeritalo Muutettu asuintaloksi 2018	1930	R H	----
Törnävän kirkko, ent. ruutimakasiini	1829, 1864	R H M	-----
Törnävän pappila	1864–1866	R H M	Kokonaisuus sijaitsee maisemallisesti viihdyttävällä alueella, tärkeä kohde Seinäjoen seurakunnan historiassa
Lukkarila	1905	R H	Edustaa 1900-luvun alun virkataloja, liittyy olennaisesti Seinäjoen ja seurakunnan historiaan, sijaitsee kirkon ja pappilan läheisyydessä

Koulut, sairaalat ja muut julkishallinnon palvelut 2010-luvun inventoinneissa

Seinäjoen lyseo (Kirkkokatu)	1955		Suunnittelija Sylvi Erno, kaunista koulurakennusta 1950-luvulta, osa kouluhistoriaa 2017 LISÄKSI Osa Seinäjoen kouluhistoriaa, säilynyt hyvin, edustava esimerkki aikansa koulurakennuksista
Ammattikoulu (Kirkkokatu) Purku-uhka	1960-luku		Osa nuoren kaupungin julkista rakentamista 2017 LISÄKSI Kuuluu olennaisena osana Seinäjoen sivistyshistoriaan, muodostaa kokonaisuuden muiden, nuoren kaupungin julkisten rakennusten kanssa, edustavat oman aikansa koulurakentamista
		R H M	
Paloasema (Kirkkokatu) Purkutuomio	1960-luvun alku?		Osa nuoren kaupungin julkista rakentamista, suunnittelija Touko Saari 2017 LISÄKSI

		R H	Edustaa 1960-luvun laitosrakentamista, yhtenevä kokoaisuus alueen muiden kaupungin julkispalveluiden kanssa
Seinäjoen lukio (Kirkkokatu)	1959	R H M	Osa nuoren kaupungin julkista rakentamista, suunnittelijat Sirkka ja Aarne Piirainen 2017 LISÄKSI Ajalle tyypillinen esimerkki
Uimahalli-urheilutalo (Kirkkokatu)	1970-luku	H	Osa nuoren kaupungin julkista rakentamista 2017 LISÄKSI Suunnittelijana arkkitehtitoimisto Ikola ja Ilveskivi, liittyy Seinäjoen julkisten palvelujen kehittämiseen, kokonaisuus muiden kanssa
Kauppaoppilaitos (Koulukatu)	1967	R H M	Osa nuoren kaupungin julkista rakentamista, suunnittelija Touko Saari 2017 LISÄKSI Osa kaupunkikuvaan vaikuttaneen Touko Saaren tuotantoa, osittain nähtävissä oman aikansa tunnuspiirteitä, omaleimainen tunnusmerkki, liittyy Seinäjoen opetustoiminnan kehittämiseen
Kotitalousoppilaitos (Upankatu/Koulukatu)	1982	H M	Edustaa 1970-luvulle tyypillistä laitosrakentamista, liittyy Seinäjoen opetustoiminnan kehittämiseen
Aalto-keskus: kaupungintalo, kirjasto, valtion virastotalo, teatteri	1960–1987	R H M	Suunnittelija Alvar Aalto, Suomen merkittävimpiä hallinto- ja kulttuurikeskuksia 2017 LISÄKSI Mittakaavaltaan inhimillisiä ja alueen ominaispiirteitä huomioivia, sisäinen hierarkia, maamerkki
Keskussairaalan lääkäreiden talo	1957		Suunnittelija Jonas Cedercreutz, edustaa 1950–1960-lukujen siirtymäkauden tyyliä
Sairaanhoidajaopiskelijoiden asuntola	1950-luvun alku		Suunnittelija Jonas Cedercreutz, liittyy keskussairaalaan
KELA	1967	R H M	Suunnittelija Aarne Ehojoki 2017 LISÄKSI Edustava esimerkki 1970-luvun virastotaloarkkitehtuurista, Ehojen mahtipontisuus, ainoa tyyppin edustaja ja Ehojen rakennus alueella, maisemallisesti hallitseva, osa sosiaalhistoriaa, alkueräinen käyttö säilynyt, hyvinvointivaltion optimismi
Rauhanyhdistys	1982	R H	Suunnittelija Jorma Lamminmäki, liittyy Seinäjoen uskonnollisen toiminnan vaiheisiin, seurakuntarakentamisen uutta aaltoa

Ei inventoitu

Kivikoulut kansakoulujen pihossa: Niemistö, Törnävä, Alakylä, Jouppi, Pohja,
Muut koulut: Ammattikoulu ja Pruukin koulu Törnävällä, SEDU aikuiskoulutuskeskus
Sosiaalipalvelut: Hallilan päiväkotiki, Simunan vanhainkoti, Kivipuron vanhainkoti, Kesäsiirtola Kessula Alavudella, Eskoo

Terveydenhuolto: Keskussairaala, Huhtalan terveystakeskus, Koskenalana B-sairaala

Purettu

Marttila: Vanha synnytyslaitos, kauppaopisto

Marttila: lottakahvio

Asemanseutu: poliisitalo

Asemanseutu: pikkukirkko

Itikanmäki: Ristilän mamselli, nuorisoseurantalo, paloasema, kauppalantalo, yhteistalo Nuija

Itikanmäki: sotilaspiirin talo, sauna

Kulttuuri, liikunta ja yhteisöt

Törnävän ulkomuseoalue	1600-luku – 1890	R H M	----
------------------------	---------------------	-------	------

Kulttuuri, liikunta ja yhteisöt 2010-luvun inventoinneissa

Maakuntatalo (Kalevank.) Purku-uhka	1950-luvun alku		Maakunnan yhdistysten rakennuttama, pohjalaisen maakuntahengen symboli 2017 LISÄKSI Ilmentää harvinaistuvaa 1950-luvun arkkitehtuuria ja julkisen rakentamisen kerrosta, symboliarvo ja juhlavuus aistittavissa, Arvid Bromsin seinämaalaukset, muistuttaa kaupungiksi tulon kehitysvaiheesta ja maakunnallisen yhteistyön voimasta
Rautatieläisten talo Hotellilisärakennus 2006	1909	RHM	Ks. rautatierakentamisen kohta
Aalto-keskus: kirjasto 1965, teatteri 1987	1965 1987	R H M	Ks. julkishallinnon kohta

Ei inventoitu

Urheilupaikat: Keskuskenttä ja katsomo

Joupiska: Hiihtomaja

Törnävä: Törnävänsaaren paviljonki ja huoltorakennus

Purettu (hävinneet)

Seurantalot: Työväentalo, Kisa-Pirtti, yhteistalo Nuija

Keskusta: Elokuvateatteri Kaleva 1920-luvulta, Kino 1940-luvulta

Joupiska: hyppytornit

Törnävä: laululava 1900-luvun alusta, esiintymislava 1960-luvulta

Liiketoiminta

Talvitien talo	1925	R H	Seinäjoella harvoja säilyneitä liike- ja asuinrakennuksia 1920-luvulta 2010/2017 LISÄKSI Valmistuessaan tyyliltään harvinainen kivirakennus puutalovaltaisessa katukuvassa 1920-luvulla, edustaa 1920-luvun klassismia, keskustan maamerkkejä, olennainen osa Kauppakadun näkymää, muodostaa muiden rakennusten kanssa muistuman kauppakadun ajoilta
		R H M	

Lakeuden Seurahuone	1928	R H	Matti Visannin suunnittelema, hotelli- ja ravintola-alan loistelas edustaja paikkakunnan historiassa, piharakennuksineen yhtenäinen kokonaisuus 2010/2017 LISÄKSI Maamerkki, aikansa merkittävimpiä arkkitehtuurikohteita, 1920-luvun klassismi, valmistuessaan poikkeava puutalovaltaisessa maisemassa, muistuttaa kauppalaksi tulon nousukaudesta, liittyy elinkeinotoiminnan historiaan
Pollarin talo	1910	R H	Seinäjoen liiketoimintaan liittyvä kaksifooninkinen pohjalaistalo, muuttunut radikaalisti katutason ikkunoiden suurentamisen vuoksi, suojaisa piha
Kontusaari/Kaarakka	1932	R H	Ulkoasultaan näyttävä, edustaa 1920-1930-lukujen liike- ja asuinrakentamista, myös paikallista historiallista merkitystä 2010/2017 LISÄKSI Liittyy paikalliseen rakennustoiminnan, terveydenhuollon ja liike-elämän kehitysvaiheisiin, tyyliältään juhlavaa ja runsasta klassismia, Pauli Aaltosen seinämaalaukset

Liiketoiminta 2010-luvun inventoinneissa

Vaasa Oy:n talo (Keskustori)	1935/1939	R H M	Suunnittelija Axel Mörne, olennainen osa kaupunkikuvaa 2017 LISÄKSI Keskeisellä paikalla sijaitseva arvotalo, lehti- ja kirjapaino liittyy liiketoiminnan historiaan
KOP/Nordea (Keskustori)	1963		Suunnittelija Einari Teräsvirta, ensimmäisiä korkeita liikerakennuksia, edustaa aikakautensa liike- ja pankkirakentamista, liittyy paikallisen rahalaitostoiminnan historiaan erityisesti kaupungiksi tulon alkuvuosina
Kassatalo (Keskustori) Purettu	1956		Suunnittelija Annikki Eerikäinen, osuuskassan toimitalo, muuttui osuuspankiksi ja siirtyi tien toiselle puolelle
Osuuspankki (Keskustori) Osuuskauppa EI INV. Jatkona Osuuskaupan rakennus 1960-luvulta, jolla laajennettiin alkuperäistä osuuskauppaa vuodelta 1936.	1988	R H M	Suunnittelija Hannu Valkama, Osuuspankin toinen toimitalo, keskeisellä paikalla, erottuu muusta rakennuskannasta, postmodernistisia piirteitä, liittyy palvelu- ja elinkeinon historian historiaan.
Vakuutusyhtiö Salama (Keskuskatu)	1959	R H M	Edistyksellinen 1950-luvun tyyliin nähden 2017 LISÄKSI Edustava esimerkki 1950-luvun uudenlaisesta kerrostaloarkkitehtuurista, ensimmäisiä korkeista asuin-liiketaloista, liittyy elinkeinotoiminnan vaiheisiin
Tornitalo (Kalevankatu)	1960-luvun alku		Tyyliältään edistyksellinen, näyttävä ja moderni 2017 LISÄKSI

		R H M	Edustava esimerkki 1960-luvun kerrostaloarkkitehtuurista, poikkeava kaupunkikuvassa, kertoo voimakkaan rakentamisen aikakaudesta kaupunkimaisempaan suuntaan, uhanalaistuu uuden rakentamisen myötä
Pohjoismaiden Yhdyspankki (Kauppakatu)		R H M	Suunnittelija Runar Finnilä 2017 LISÄKSI Tyyllillisesti juhlaava ja huomiota herättävä, rahalaitoksen statuksesta kertovia detaljeja, osa Seinäjoen ja Etelä-Pohjanmaan rahalaitoksen historiaa, sijoittuu keskeiselle paikalle, harvinaistuvaa 1950-luvun arkkitehtuuria
Järvenpään musiikkiliike (Kauppakatu) PURETTU	1930-luku		Suunnittelija Antero Pernaja
Kauppakatu 9	1959	M	Suunnittelija Sulo Kalliokoski, edustaa tyyppillistä 1950-luvun arkkitehtuuria, tasa-painottaa Kauppakadun ilmettä
Mandinkulma (Kauppakatu)	1963	R H M	Osa Seinäjoen liikekeskustalle yleistä 1960-luvun liike- ja asuinrakennusten kerrostumaa, osa elinkeinohistoriaa
Kullervonlinna (Kauppakatu)	1953	R M	Suunnittelijoina Mauri Karkulahti ja Teuvo Lindfors, edustava esimerkki 1950-luvun kerrostaloarkkitehtuurista, katseenvangitsija katukuvassa
Kauppakatu 18	1964	M	Suunnittelija Touko Saari, ajalle tyyppillinen asuin- ja liikerakennus, keskeisellä paikalla

Ei inventoitu

Keskusta: Osuuskaupan jatko, Säästöpankki (Paulinkulma), Säästöpankki, Helsingin Osake Pankki 1950–1960-luvuilta, Postipankki 1980-luvulta

Tukkuliikkeit: OTK Itikanmäellä, KESKO ja Hankkija, Munakunta, Osuuskauppa Pohjassa

Purettu

Keskusta: Säästöpankki, Yhdyspankki 1910-luvulta

Keskusta: Lakeus-hotelli (Karhu) 1920-luvulta, Kino-hotelli 1940-luvulta

Keskusta: Maanviljelysseuran talo 1920-luvulta, Osuuskauppa 1930-luvulta

Keskusta ja reuna-alueet: kauppakartanoita, pieniä kauppoja, osuuskaupparakennuksia, kioskeja, autokauppoja, sähköliikkeitä jne. 1800-luvulta ja kauppalanajalta

Keskusta (inventointien jälkeen): Kassatalo, Järvenpään musiikkiliike, Pollarin talo (siirretty)

Asuinrakennukset

Söyring/Kangas (Pohja)	1925	R	Seinäjoella harvoja säilyneitä Terijoen huviloita, säilynyt lähes alkuperäisellä mallilla
Sillansuu (Törnävä) Puretaan	1919–1920	R	Hyväkuntoinen taajaman asuinrakennus 1920 tienoilta, edustaa ajan henkeen tehtyä ikkunoistaan koristeellista talotyyppiä
Railo (Uppa)	1931	R H M	Edustaa 1930-luvun taajamiin tehtyä talotyyppiä, osa Seinäjoen kauppaliikkeiden historiaa, hyväkuntoinen

Rinta-Kiikka Purettu 2015/2016	1921	R	Edustava, jokivarsimaisemaa elävöittävä kokonaisuus 1900-luvun alkuvuosikymmeniltä, edustaa aikansa mansardikattoista ”taajamatalojen” ryhmää
-----------------------------------	------	---	---

Asuinrakennukset 2010-luvun inventoinneissa

Pohjoiskeskusta <ul style="list-style-type: none"> • Verkatehtaankatu 1a • Jaakkolantie 7, 9, 11, 12, 13 ja 14 	1920–1930-luvut		Muistumia ajalta, jolloin Itikanmäki oli kaupallinen ja hallinnollinen keskus, tehtaisten työväestön asuntoja, myös liikerakennuksia
Rakennusmestari Rekolan suunnittelemat <ul style="list-style-type: none"> • Kauppakatu 16, 27, 29, 31 • Sahalankatu 15 • Rakuunakatu 2 • Kalevankatu 36, 40 	1920–1940-luvut		Suunnittelijana E-P:n maanviljelysseuran rakennustoimistossa työskennellyt rakennusmestari F. V. Rekola, jonka vaikutus ympäristössä merkittävä, rakennukset edustavat oman aikansa asuinrakentamista
Rakuunakatu 2	1928	R H M	Suunnittelija F. W. Rekola, edustaa 1930-luvun klassismia, ainut puurakenteinen kerrostalo Seinäjoella 1930-luvulta
Lehto (Rakuunakatu)	1920-luvun loppu		Mansardikattoinen rakennus, jossa piirteitä jugend-tyylistä
Pientalokokonaisuus <ul style="list-style-type: none"> • Kalevankatu 42 • Kauppakatu 37, 41, 46 • Sahalankatu 14 • Marttilantie 44 	1938–1960	R M	Marttilan alueen kerroksellinen pientaloaluekokonaisuus 1920–1970-luvuilta
Puiset pienkerrostalot <ul style="list-style-type: none"> • Kalevankatu 34 • Marttilantie 45–47 	1940–1950-luvuilla?	R M	Osa Marttilan alueen kerroksellista pientaloaluekokonaisuutta, puukerrostalot harvinaistuvaa rakennuskantaa
Korttelikokonaisuus <ul style="list-style-type: none"> • Seinälinna • Seinänsuu • Seinänhovi • Kauppakatu 19 	1954–1962	R H M	Kuvastavat 1950-luvun sopusuhtaista arkkitehtuuria, Seinänhovissa jo 1960-luvun piirteitä, Kauppakatu 19:ssä jo selvä vaikutus uudelta vuosikymmeneltä, liittyy myös liiketoimintaa 2017 LISÄKSI Hyvin säilynyt kokonaisuus 1950–1960-luvuilta, nähtävissä rakennustyylien kehitystä
Puistopolku 12	1958	R M	Edustaa viehättävällä tavalla 1950-luvun kerrostaloarkkitehtuuria, yksityiskohtiin kiinnitetty huomiota 2017 LISÄKSI Edustaa sotien jälkeistä asuinrakentamista, varhaista kaupunkirakentamisen muotoa ja keskustan uhanalaista 1950-luvun arkkitehtuurikerrostumaa, hyvin säilynyt
Kaartotien asuinrakennukset	1950–2000-luvut		Jälleenrakennuskauden talot edustavat omakotiasumisen perustyyppiä, yhtenäinen

		R M	linja kadun vieressä, yhtenäinen kokonaisuus
Upan kerrostalot <ul style="list-style-type: none"> • Ammattikoulunkatu 2 ja 6 • Vapaudentie 41 • Koulukatu 34 	1956–1960	R M	Edustaa paikkakunnan uudempaa, 1950-1960-luvun lisääntyvän väestön asunnontarpeita täyttämään tuotettua rakennuskantaa 2017 LISÄKSI Ajankohdalle tyypillinen, mutta Upalle harvinainen sijoittelu Koulukatu 34 edustava esimerkki aikakautensa asuinrakentamisesta, liittyy muihin kerrostaloihin, muistuma (siirtymä) vanhemmasta ajasta ennen kerrostaloja
Koulukadun kerrostalot <ul style="list-style-type: none"> • Koulukatu 29–33 • Könninkatu 5 • Ilmarisenkatu 4 ja 6 	1962–1967	R M	Suunnittelija Touko Saari, arkkitehtonisesti ja ajallisesti yhtenäinen, ajalle tyypilliset ominaispiirteet säilyneet

Ei inventoitu

Asuinkerrostalot 1950–1970-luvuilta ydinkeskustan alueelta

Omakotitalot 1950–1970-luvuilta ydinkeskustan alueelta

Purettu

Ei voida selvittää tämän työn puitteissa

R = rakennushistoriallinen arvo

M = maisemallinen arvo

H = historiallinen arvo